

המבשר תורני

ערש"ק פרשת ואתחנן (נחמו)
ט"ו אב תשע"ח • גליון 504

תורת חיים

מאה שנים להסתלקותו לשמי רום של

הגאון רבי חיים מבריסק זצוק"ל

עובדות והנהגות שסיפר עליו מרן ראש הישיבה הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל
שיטת הלימוד הגועשת עד עצם היום הזה בהיכלי הישיבות הקדושות

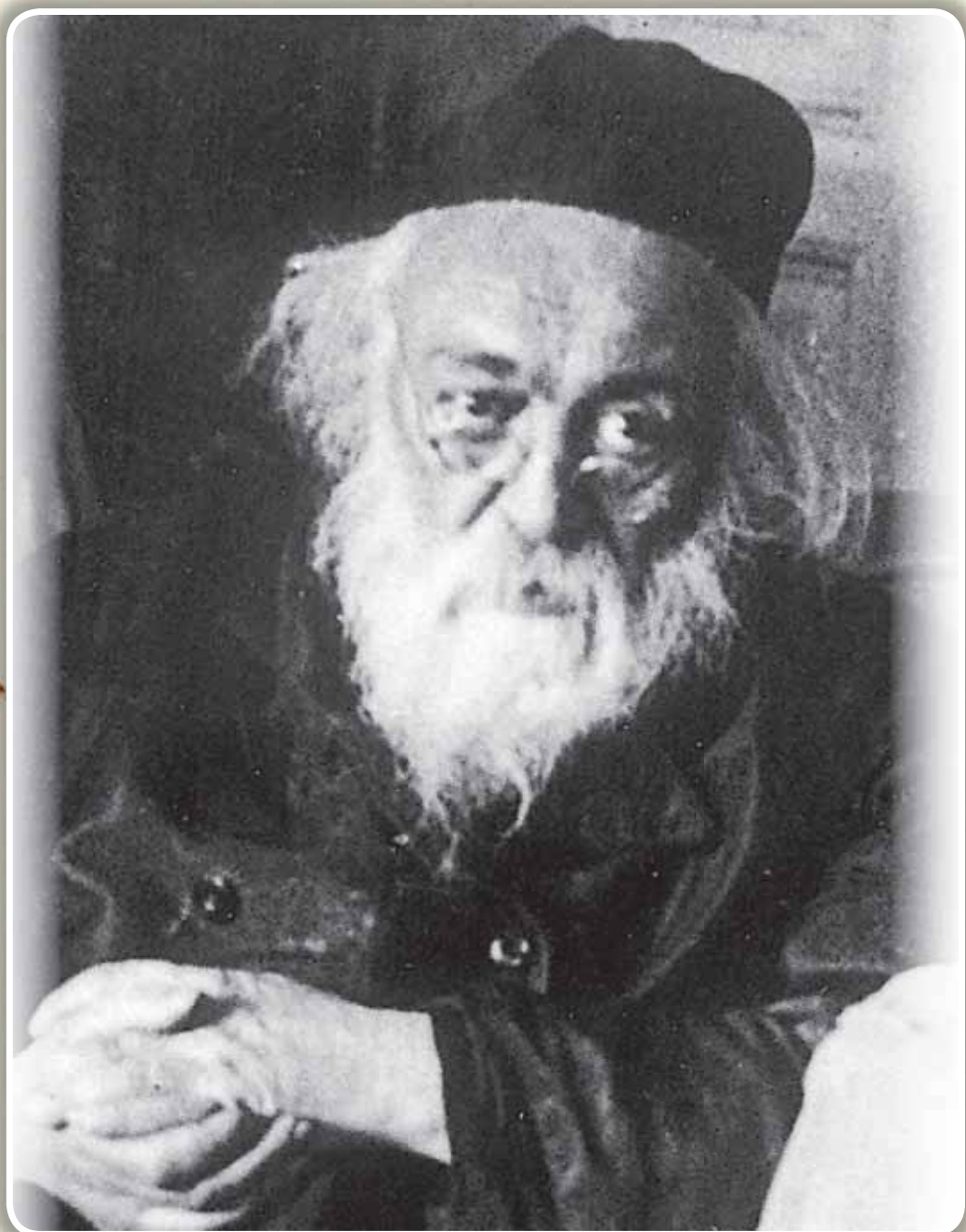
אהרן קדוש ה'

עובדות מפליאות והנהגות
טמירות של כ"ק מרן
אדמו"ר הרה"ק מהר"א
מבעלזא זי"ע שנרשמו
בשעתו ע"י משמשו בקודש
מתוך ספר שעומד לראות
אור

המדפיס המשכיל

סיפורו הנורא של המדפיס
המשכיל שהדפיס את
הש"ס ושאר ספרים ומת
מיתה חטופה: מדוע
הדפיס ספרי קודש, מה היו
מטרותיו וכיצד נפח את
נשמתו

בין הזמנים | איזה ספר למד מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל בבין הזמנים

- ❖ וצו את יהושע: משמעות התיבה 'צו' בפרשתנו לעומת משמעותה במקומות אחרים (ג)
- ❖ שמע ישראל: האם יש להסיר את המשקפיים בעת אמירת קריאת שמע בתפילה (יג)
- ❖ למען ירבו ימיכם: פסק הדין המבהיל שהוכרע בעיצומה של סעודת רעווא דרעווין (יג)

ואתחנן
אלה

הרב י.ב. שמ"ש

למען תשכיל את כל אשר תעשה

אוהב-ה' לומד סתום מן המפורש

אדרבה, יאמר: 'כיוון שכבר מצאתי-ראיתי שחפצו ית"ש נוטה לזה, יהיה לו לעיניים להרבות בזה העניין ולהרחיב אותו בכל הצדדין שאוכל לדון שרצונו ית' חפץ בו'.

ולכך כיוון דוד המע"ה בדברי הצוואה לבנו שלמה (מלכים-א ב, ג): "ושמרת את משמרת ה"א ללכת בדרכיו לשמור חוקותיו מצוותיו ומשפטיו ועדותיו ככתוב בתורת משה למען תשכיל את כל אשר תעשה" – "רצה לומר, כשתשמור כל המצוות, תשכיל עוד מהם את כל אשר תעשה מהדברים אשר לא נאמרו בתורה, כי מהם תיקח לעבוד את ה'" (מצודות-דוד').

אשר כזאת לו, זוכה – לבד עצם המעלה הנשגבה – על כן בשכר זאת באופן יוצא מן הכלל. וכפי שכתוב ב'בני-יששכר' (סיון ה, כז) בפירוש הכתוב החותם את פרשתנו – "ושמרת את המצווה ואת החוקים ואת המשפטים אשר אנכי מצווך היום לעשותם", וכפירש"י – "היום לעשותם – ולמחר – לעוה"ב – ליטול שכרם: "עפ"י מ"ש הרב הגדול חיד"א זללה"ה: הא דקיי"ל 'שכר מצוות בהאי עלמא ליכא', זהו דווקא שכר המצוה גופה, אבל התוספת ודקדוקי המצוה ומילוי דחסידי שאדם מוסיף בכל מצוה, גם מה שלא נצטווה עפ"י הדין, נהנה האדם משכרם גם בעוה"ז.

"ובזה יונח לי דברי המקרא קדש הנ"ל: 'ושמרת את המצוה וכו' אשר אנכי מצווך' (היינו דווקא מה 'שאנכי מצווך' – המצוה כצורתה, בזה הוא דווקא) 'היום לעשותם' (ולמחר לקבל שכרם. כי שכר המצוות בהאי עלמא ליכא. משא"כ מה שאתה מוסיף גם מה שלא נצטווית, תקבל שכרם גם בעוה"ז)".

ואותה שאמרו חכמים (דב"ר ב, י) עה"פ בפרשה (ד, ז) "כי מי גוי גדול אשר לו א' קרובים אליו כה"א בכל קראנו אליו": "... עד שלא תקראני אני אענה אתכם, שנא': 'טרם יקראו ואני אענה', שאין לי אומה אחרת אלא אתם. מניין? ממה שקרינן בעניין: 'כי מי גוי גדול' – כתוב ב'שם-משמאל' (תרע"ו) – "שגם מידה זו לענות בקשת המבקש טרם נקרא – מעוררין ישראל במה שרודפין אחר כוונת התורה, ואפילו מה שלא נאמר בפירוש, אלא שיוודין לסוף הכוונה... ישראל מהדרין לעשות רצון השי"ת אף מה שלא נאמר בפירוש, וכמ"ש: 'לעשות רצונך אלקי חפצתי', היינו רצון לבד, אף בלתי ציווי, ובוה מעוררין ישראל גם למעלה להתנהג עמהם מידה-במידה ולעשות בקשתם עוד טרם יקראו בפירוש בפיהם".

"והנה דבר זה אנחנו רואים אותו בעינינו שייולד בכל עת ובכל שעה בין כל אוהב ורַע, בין איש לאשתו, בין אב ובנו. כללו של דבר: בין כל מי שהאהבה ביניהם עזה באמת – שלא יאמר: 'לא נצטווית יותר,

"...מצד עצמה אין אהבת-ה' תלויה וכרוכה בפועל ומעש. גדרה של מצוה זו הינה היא-עצמה - עצם האהבה לה'. אך כתוצאה-דממילא, הרי אוהב ה' יקיים את כל המצוות מתוך אהבה. לא אך מיראה. פשיטא שלא כמצוות-אנשים-מלומדה. זוהי גם חובה ומטרה בפני עצמה – כי ייעשו המצוות ב'רחימו', כשרק בכך ייחשבו מצוות-כמאמרן ויתעטרו בשלמות.

אך בכל אופן, אהבת ה' הינה דבר-שבלב. בספרים הק' היא מכונה בלשון הכתוב (דברים כט, כח): 'הנסתרות לה' אלו קינו'. מצד עצמה היא אינה צריכה להיראות ולהיגלות, ואין אף אחד אָמור להבחין בה, זולת ה' הרואה ללבב – הזו מקננת בנפש, אם הלב בוער לשמים, ובאיזו מדה ושיעור.

בכל זאת, בהכרח שמי שלבו לבת אהבה לה', שזו תפרוץ מחיצות לב ונפש, תתבטא גם 'בחוף' ותהיה מובעת במעשים ופעלים. וזאת, כי אף כי תורה אחת לכולנו ומחייבת כל איש ישראל, הרי שלאובי-ה', אותה תורה עצמה מגלה ומדברת ומחייבת הרבה יותר מאשר למי שאינו במדרגה זו.

"...בכל זאת, בהכרח שמי שלבו לבת אהבה לה', שזו תפרוץ מחיצות לב ונפש, תתבטא גם 'בחוף' ותהיה מובעת במעשים ופעלים. וזאת, כי אף כי תורה אחת לכולנו ומחייבת כל איש ישראל, הרי שלאובי-ה', אותה תורה עצמה מגלה ומדברת ומחייבת הרבה יותר מאשר למי שאינו במדרגה זו..."

די לי במה שנצטוויתי בפירוש, אלא ממה שנצטווה ידון על דעת המצוה וישתדל לעשות לו מה שיוכל לדון שיהיה לו לנחת.

"והנה כמקרה הזה יקרה למי שאוהב את בוראו ג"כ אהבה נאמנת, כי גם הוא מסוג האוהבים, ותהיינה לו המצוות אשר ציוויים גלוי ומפורסם לגילוי-דעת לבד – לדעת שאל העניין ההוא נוטה רצונו וחפצו ית"ש, ואז לא יאמר: 'די לי במה שאמור בפירוש', או: 'אפסור עצמי במה שמוטל אף על-כל-פנים', אלא

אהבת-ה', עליה אנו מצווים בפרשת השבוע (ו, ה), הינה תכלית העבודה ושיא המדרגות. כל התורה והמצוה מכוונים אליה ומיועדים עבורה. כי בכוחם יגיע יהודי אליה ובאמצעותם ישיגנה. משזכה יהודי לאהבה את ה' ולדבקה בו ית', אל ראש הסולם הגיע ואת הפסגה כבש, זו שכל המצוות וכל המדרגות משמשות שליבות אליה; זו המוצבת כמטרה לפני מבקש ה', והמהווה עבורו היעד הנחשק והמיוחל ביותר.

מצד עצמה אין אהבת-ה' תלויה וכרוכה בפועל ומעש. גדרה של מצוה זו הינה היא-עצמה – עצם האהבה לה'. אך כתוצאה-דממילא, הרי אוהב ה' יקיים את כל המצוות מתוך אהבה. לא אך מיראה. פשיטא שלא כמצוות-אנשים-מלומדה. זוהי גם חובה ומטרה בפני עצמה – כי ייעשו המצוות ב'רחימו', כשרק בכך ייחשבו מצוות-כמאמרן ויתעטרו בשלמות.

אך בכל אופן, אהבת ה' הינה דבר-שבלב. בספרים הק' היא מכונה בלשון הכתוב (דברים כט, כח): "הנסתרות לה' אלו קינו". מצד עצמה היא אינה צריכה להיראות ולהיגלות, ואין אף אחד אָמור להבחין בה, זולת ה' הרואה ללבב – הזו מקננת בנפש, אם הלב בוער לשמים, ובאיזו מדה ושיעור.

בכל זאת, בהכרח שמי שלבו לבת אהבה לה', שזו תפרוץ מחיצות לב ונפש, תתבטא גם 'בחוף' ותהיה מובעת במעשים ופעלים. וזאת, כי אף כי תורה אחת לכולנו ומחייבת כל איש ישראל, הרי שלאובי-ה', אותה תורה עצמה מגלה ומדברת ומחייבת הרבה יותר מאשר למי שאינו במדרגה זו.

מאי משמע?

אך למותר לבוא בדברים ולהכביר במילים כשלפנינו משנה סדורה וערוכה של ה'מסילת-ישרים' (פרק יח) במילים כפנינים, בהירים ומאירים. ישמע חכם ויוסף לקח וגבון תחבולות יקנה.

כסף נבחר לשון צדיק:

"העניין הוא, כי הנה המצוות המוטלות על כל ישראל כבר ידועות הן וחובתן ידועה עד היכן היא מגעת. אמנם מי שאוהב הבורא ית"ש אהבה אמתית, לא ישתדל ויכוון לפטור עצמו במה שכבר מפורסם מן החובה אשר על כל ישראל בכלל, אלא יקרה לו כמו שיקרה אל בן אוהב אביו, שאילו יגלה אביו את דעתו גילוי מעט שהוא חפץ בדבר מן הדברים, כבר ירבה הבן בדבר ההוא ובמעשה ההוא כל מה שיוכל. ואע"פ שלא אמרו אביו אלא פעם אחת ובחצי דיבור, הנה די לאותו הבן להבין היכן דעתו של אביו נוטה לעשות לו גם את אשר לא אמר לו בפירוש או שיאמר לו פעם אחרת.

מהי צוואה?

על משמעות המילה "צו" הנאמר בפרשתינו בהשוואה למקומות אחרים בהם נאמרה מילה זו

מה פירושו של צו האמור כאן?

וְצִוּ אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְקִיָּהוּ וְאֶמְצָהוּ (ג, כח)

לא נתבאר בפסוק דנן מה נצטווה משה מפי הגבורה לצוות את יהושע. רש"י מביא באופן חלקי את דברי הספרי בפרשת פינחס (פיסקא קלו): "וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו, צוהו על דברי תלמוד. ר' יהודה אומר: צוהו על הגבעונים. דבר אחר: צוהו על המשאות ועל הטרחות ועל הריבות".

אולם במסכת קידושין מובאת ברייתא שמשמע ממנה שאין הכוונה שהוא צריך לצוותו על איזה עניין מסוים: "תנא דבי רבי ישמעאל: כל מקום שנאמר 'צו' אינו אלא זירוז, מיד ולדורות; זירוז - דכתיב: וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו, מיד ולדורות - דכתיב: מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם". ויותר מבוארים הדברים בספרי כאן (פיסקא כט): "וצו את יהושע, אין צוואה אלא זירוז שנאמר (לקמן לא, ו) וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לַיהוֹשֻׁעַ וַיֹּאמֶר אֵלָיו לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל חֲזֹק וַאֲמָץ, חֲזֹק בתורה ואמץ במעשים טובים"; נראה שהספרי מפרש שפסוק זה בפרשת וילך הוא הקיום של פסוק דנן: משה קרא ליהושע וחזיקו ואימצו ועודדו לא לפחד ולא להישר. אם כן 'צו' האמור כאן אינו ציווי לעשות משהו, אלא פירושו 'חַזַּר' לדעת הברייטא דקידושין והספרי כאן.

גם האוה"ח הקדוש סבור שלפי הפשט אין מדובר בציויי לעשות משהו. הוא מביא בתחילה את דברי הספרי מפרשת פינחס 'צוהו על הגבעונים', וכותב "אין זה מפורש בכתוב, זולת אם נאמר שהם דברי קבלה", ולאחר מכן מבאר: "ואפשר לומר בפשט הכתוב על פי דבריהם ז"ל שאמרו 'אין צו אלא מלכות' דכתיב (ש"א יג, יד) וַיִּצְוֵהוּ ה' לְלֵנִיד וגו' ". כלומר: הפועל 'צוה' פירושו גם מינה מישהו לתפקיד, אם כן 'וְצִוּ אֶת יְהוֹשֻׁעַ' פירושו מִיָּנֶה את יהושע תחתיד לשר וגניד על ישראל. על דרך 'אַשְׁמֹרֶת צִוִּיתִי שְׁפָטִים עַל עַמִּי יִשְׂרָאֵל" (שמואל ב' ג, יא), מיניתי והפקדתי.

וכן מוכח מדברי הרמב"ן (פסוק כג) הכותב שמשו"חזר והתפלל: יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה, כמו שנוכר שם (פסוק טז). וזהו וצו את יהושע". כלומר 'צו את יהושע" היא תשובת ה' על תפילת משה "פקוד ה' איש על העדה". ובמפורש כתובים הדברים בפירושו לקמן (לא, יד) על "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוֹת קָרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתִּיצְבוּ בָּאֵהָל מֵעַד וְאַצְנֻנֹוּ". וגם שם לא הוזכר שדיבר ה' אל יהושע כלום, אלא נתייצבו שניהם באהל מועד וה' דיבר אל משה דברים שאינם קשורים ליהושע. ומחמת זה הוצרך רש"י לפרש שם "ואצנונו – ואזונו", על דרך הברייתא בקידושין. אמנם הרמב"ן כותב שם "ויתכן שהיה פירוש 'וְאַצְנֻנֹוּ' שאמנה אותו גניד ומצוה על ישראל, כמו שפירשתי בפסוק וְצִוִּיתָהּ אֹתוֹ לְעֵינֶיהֶם (במדבר כז, יט)". וכן מתרגם שם רס"ג "ואצנונו – שאמנהו אחריד".

כוונת הרמב"ן לכתוב בפרשת פינחס (כז יח-ט) "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קַח לָךְ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בוֹ וְסִמְכָתָ אֶת יָדְךָ עָלָיו. וְהֶעֱמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וּלְפָנַי כָּל הָעֵדָה וְצִוִּיתָהּ אֹתוֹ לְעֵינֶיהֶם", גם שם לא כתוב מה יצווה, ולכן פירש רש"י על הדרך שפירש בפרשתנו: "צויתיה אתו - על ישראל, דע שטרחנין הם סרבנים הם, על מנת שתקבל עליך". אבל הרמב"ן מעיר "ואינו נכון בעיני, בעבור שאמר 'לעֵינֵיהֶם', כי יותר ראוי העניין הזה להיאמר בינו לבינו כי בפניהם יגרום בהם התפקרות, ומדרך המוסר שיזהיר להם בפני עצמן מהיותם עוד טרחנין וסרבנין. אבל 'צויתיה אותו לעיניהם' - שיצוונו במצות הנגיד והשופט, כי בעבור היותו לראש יפקידם בידו ויזהירונו להשתדל מאד בעניינם ולהיות נלחם מלחמות ה' ויהיה הוא המוציא והמביא אותם ולהיזהר בדבר המשפט. וזה ראוי להיות לעיניהם, כדי שיבטחו בו וישמעו אליו".

הווי אומר: "צויתיה אותו לעיניהם" – מנה אותו לראש עליהם, ותעשה זאת לעיניהם כדי שלא יפקפקו במינויו. וכן אפשר לכאורה לפרש ברווח את לשון הכתוב 'וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן וַיִּצְוֵם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פְּרָעָה מֶלֶךְ מִצְרָיִם לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם" (שמות ו, יג), שיש להבין מה ציווה אותם (ראה רש"י על אתר שפירש בדומה לשאר המקומות), ולהמבואר הכוונה שהוא מינה אותם והפקידם על עניין זה.

פירוש יפה זה עשוי להנהיר לנו פסוקים נוספים, דוגמת "וַיֹּצֵו ה' אֶתְךָ אֶת הַבְּרָכָה" (לקמן כח, ח); לפי פשוטו זקוקים אנו לפרש שה'

יצווה את הברכה להשפיע עלינו טוב, כביכול הברכה עצמה היא המצטווה לעזור לנו. וגם לפי זה יהיה עדיין קשה הצירוף "וַיֹּצֵו אֶתְךָ", בעוד שמתבקש "יצו ה' את הברכה שתחול באסמך" או כיוצא בזה. אך להמבואר פירוש המשפט הוא "יפקיד ה' את הברכה עמך", על דרך 'וְהִפְקַדְתִּי עָלֵיכֶם בְּהִלָּה" (ויקרא כו, טז) שתרגמו רש"י 'וצייתי עליכם', ופירושו אֶמְנָה עליכם בהלה, כדברי ראב"ע שם: "כאדם פקיד על אחר, יעשה חפצו בו". ועל זה הדרך "כִּי מִלְּאֲכָיו יִצְוֶה לָךְ לְשִׁמְרָךְ" (תהלים צא, יא), ימנה אותם להיות עמך.

ובישעיה (מה, יב) כתוב "יָדִי נְטוּ שְׁמַיִם וְכָל צָבָאָם צִוִּיתִי", וברד"ק שם פירש כמו "כי הוא ציוה ונבראו", כלומר: ציוייתי לבוראם. אמנם יונתן מתרגם שם "וְכָל חַיִּלְיהוֹן שְׁכָלִילִית", ומה עניין שכלול לכאן? אלא שהכוונה 'וכל צבאם מיניתי והפקדתי' היינו הצבתי על מקומותיהם, ולפיכך שפיר תרגמו יונתן 'שכלילית' שהוא ענין גמר העשייה. ומן הסתם הוא רומז לתרגום של 'ויכולו השמים והארץ וכל צבאם' שתרגומו 'ואשתכלל'.

יושם לב, שהשורש המקביל לַצְוֶה דהיינו פָּקַד, מקיים אף הוא את המשמעות הזאת של מינוי, שהרי הממונה נקרא פקיד. ותרגום אַשְׁמֹרֶת הָיָה פָּקִיד עַל אֲשֵׁי הַמִּלְחָמָה" (ירמיה נב, כח) הוא "דְּחָנָה מְמָנָה עַל גְּבֵרֵי עֶבְדֵי קִרְבָּא". ואף מופיע בלשון המקרא (דה"א ט, כט): "וּמִמֶּה מְמָנִים עַל הַכְּלִים".

וצוך אלוקים ויכלת עמוד

כשיתרו מייעץ למשה למנות שרי אלפים ומאות, הוא אומר לו 'אִם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה תַּעֲשֶׂה - וַיִּצְוּ אֱלֹהִים וַיָּכַלְתָּ עֲמֹד" (שמות יח, כג); אם נתפוס את 'וַיִּצְוּ' כפשוטו, נזדקק לפרש "אם תעשה את הדבר הזה, אזי יצווך אלוקים ותוכל לעמוד'. אבל זה טעון ביאור, וכי הציוויים שיצווהו ה' תלויים אם יעשה את הדבר הזה או לא? מן הסתם לכן העמים הת"י כאן וכתב "אִין ית פִּתְגָמָא הִדִּין תַּעֲבִיד, דְּתִתִּי פְּנֵי מֶן דִּינָא, וְיִפְקִידֵיךְ יִי פִקֻּדֵינָא וְתִכּוּל לְמִיָּקָם לְמַשְׁמַעְהוֹן". ובכך הרוויח את המשמעות הפשוטה של המשפט: אם תעשה זאת – תוכל לשמוע את מצוות ה', כי תהיה פנוי מן הדין, מה שאינך יכול לעשות כעת.

אמנם כל המפרשים לא פירשו כן, ודאי שאין זה פשוטו של מקרא. רש"י כותב "הַמִּלָּךְ בגבורה. אם יצוה אותך לעשות כך תוכל עמוד, ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד". לפי זה יש לקרוא כך: אם את הדבר הזה תעשה ו[גם] יצווך אלוקים – אז תוכל לעמוד.

אלא שעדיין יש קושי, שכן היה מתאים יותר 'והרשה לך אלוקים', שהרי יתרו מציע למשה ליוזם את העניין הזה ולבקש עליו רשות מאת ה'. ואכן רא"ם מפרש את רש"י "הכי קאמר: הימלך בגבורה, ואם ירשה אותך במה שנמלכת בו, תוכל לעמוד". ואף ראב"ע כותב כך לכתחילה בשני פירושיו כאן, ש'וצוך אלהים' פירושו 'והרשך אלהים'. אבל היכן מצינו ש'צוה' פירושו הרשה?

אך לפי מה שהתברר כאן, כי לפועל 'צוה' יש גם משמעות של מינה והפקיד, ועניין המינוי הוא שנותנים כוח והרשאה ביד הממונה על הדבר שמינוהו עליו, לפיכך 'וצוך אלהים' יוכל להתפרש 'והרשך והפקידך על ענין זה'.

אין צו אלא מלכות

האוה"ח המובא לעיל מביא לשון חז"ל "אין צו אלא מלכות". זולת דבריו כאן, הוא מביא לשון זה בעוד ארבעה מקומות נוספים: שמות כז, כ, במדבר כז כג, דברים לג, ד. והנה פלא הוא שלא נמצא מאמר חז"ל כזה בשום מקום. מצאנו את המשפט הזה רק לחצאין, דהיינו או לשון תנא דבר"י שהבאנו "אין צוואה אלא זירוז", או חצצי השני של המשפט, דהיינו "אין... אלא מלכות", דוגמת "אין עזי אלא מלכות" (מכילתא דרבי ישמעאל בשלח, מסכתא דשירה פרשה ג); "אין רגימה אלא מלכות" (מכילתא דרשב"י שמות יד); "אין לבנון אלא מלכות" (מדרש תנאים לדברים א, ז); "אין הלום אלא מלכות" (בראשית רבה מהד' תיאודור אלבק, וירא פרשה נה; תנחומא שמות ס"ט יט); "אין לאום אלא מלכות" (רש"י בראשית כה, כג). אבל הצירוף "אין צו אלא מלכות" לא נמצא בשום מקום, והיחיד שמשתמש בו הוא האוה"ח.

וראה שו"ת 'קול מבשר' לרבי משולם ראטה (חלק א' סימן עו) שכבר עמד על זה.

ביאורים וחידושים על פרשת השבוע

הגאון רבי אהרן ישעי' רוטר שליט"א מח"ס שערי אהרן

ולא תחנם (ז' ב').

תרגום אונקלוס, "ולא תרחים עליהו".

פירוש, שלא תחונן אותם, דעל מש"כ (בראשית ל"ג) "כי חנני אליקים" ת"א "ארי רחים עלי ה'" וכן הוא פשוטו של מקרא, דמש"כ "ולא תחנם" הרי זה כמו "תחננם" ששורשו "חנן" והדגש מודיעו. וחז"ל (בע"ז, כ') דרשו מהמאמר הזה ג' דברים.

[א] לשון חניה [כלומר, מדכתיב חסר קרי ביה "לא תחנם" דהיינו התי"ו בפת"ח והחי"ת בשו"א] שלא תיתן להם חניה בקרקע ארץ ישראל, כמו ששנינו אין מוכרים להם בתים בארץ ישראל וגו'.

[ב] לשון חינם [כלומר, קרי ביה "לא תחנים"] שאסור לתת להם מתנת חינם, אבל נותן הוא לגר תושב, שנאמר "לגר אשר בשעריך תתנה ואכלה וגו'", ומפרנסין עניי עכו"ם עם עניי ישראל מפני דרכי שלום.

[ג] לשון חנינה והוא חן [כלומר, קרי ביה "לא תחונם" בחול"ם, והוא לשון חנינה והוא חן] [וכבר ביארנו מקודם שזהו גם פשוטו של מקרא] שאסור לרחם עליהם, ואין מעלין אותם מן הבור ולא מורידין, וכן אסור לספר בשבחן, ואפילו לומר כמה נאה גוי זה בצורתו, קל וחומר שיספר בשבח מעשיו, או שיחבב דבר מדבריהם, מפני שגורם להידבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים.

והנה אע"פ שלא זו נאמר גבי ז' עממים, **מכל מקום הסכמת הרמב"ם** והחנינוך וכן כתבו התוס' בע"ז שם, דלאו זה נאמר על כל עכו"ם (ביאורי אונקלוס, ר' מיוחס, רמב"ם ע"ז פ"ו, מנחת חינוך, ד"ע).

בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה, מכל העמים אשר על פני האדמה, לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם, כי אתם המעט מכל העמים, כי מאהבת ה' אתכם וגו' ויפדך מבית עבדים וגו' (ז' ו'-ח').

כתב הרמב"ן "בך בחר ה' אלהיך להיות לו לעם סגולה" שאין לך קצין שוטר ומושל בכל מלאכי מעלה, אבל אתה סגולה ה' תחת ידו "**לא מרובכם מכל העמים**" ובאמת היה ראוי שיהיו הרבים למלך, כמו שכתוב (משלי י"ד כ"ח) "ברוב עם הדרת מלך", ויפקיד שרי צבאות בראש הנשארים, "ואתם המעט" ואע"פ כ חשק בכם ויבחר בכם.

וטעם "חשק" הכוונה שנקשר עמכם בקשר אמיץ שלא ייפרד מכם לעולם, מלשון "וחשוקיהם כסף" (שמות כז, י).

ומש"כ "ויבחר בכם", הכוונה שבחר בכם מכל העמים, שתהיו עם סגולה ונחלה לו, כי הבחירה בכל מקום פירושו הבירה מן האחרים.

ואמר הטעם: "כי מאהבת ה' אתכם" בחר בכם, שראה אתכם ראויים להתאהב לפניו ונבחרים לאהבה יותר מכל העמים, ולא הזכיר בזה טעם, רק הבחירה, כי הנבחר לאוהב הוא היודע לסבול את אוהבו בכל הבא עליו ממנו, וישראל ראויים לכך מכל עם, כמו שאמרו חז"ל (ביצה כ"ה ע"ב) שישראל הם עזין שבאומות שעומדין בניסיונותיו, או יהודי או צלוב [כלומר, מכיון שכתב "מאהבת ה' אתכם" ולא אמר את הטעם, על כן פירש הרמב"ן], דבמלת "אתכם" כאן נמצא הטעם, כלומר מכיון שהתכוונה שלכם היא העזין שבאומות ואתם משתמשין בזה ליהרג על קדושת שמו יתברך, על כן בחרתי בכם].

וטעם שחשק בכם, בעבור אבותיכם שהגיע עניינם עד שנשבע להם כדי שלא יגרום החטא ותבטל הבטחתם, ועל כן הוציא אתכם מיד מצרים ביד חזקה.

ומש"כ "ויפדך" רמז שהכה אותם תחתיד, כמו שנאמר (ישעי' מג, ג) "נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיד", עכת"ד.

מדבריו משמע דהשי"ת בחר בנו בגלל שאנו מוסרין את נפשנו למען שמו יתברך, ועיין לעיל בפרשת לך לך בעניין ברית מילה דנאמר שם (בראשית יז,, ב) "ואתנה בריתי ביני ובינך" וכתב שם רש"י "ואתנה בריתי" ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך על ידי מצוה זו". הרי מבואר דברית מילה הוא הגורם אהבה בינינו ובין הקב"ה.

ונראה לי דגם זה הוא מסירת נפש שאדם מוסר את בנו

קרבן לה', וכתוב בזכריה (ט', י"א) "גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו" ופירש הרד"ק דהכוונה לברית מילה. כלומר בזכות ברית מילה שהחזקת בה בהיותך בגולה, תהיה הגאולה לעתיד לבוא". וייתכן לומר דזוהי הכוונה במה שאנו אומרים בשמ"ע "ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר בעבור שאנו מוסרין את נפשינו למען שמו יתברך, וזהו הגורם לאהבה שאוהב אותנו.

פרסום ראשון

אהרן קדוש ה'

עובדות מפליאות והנהגות טמירות של
כ"ק מרן אדמו"ר הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע
שנרשמו בשעתו ולדורות ע"י הרה"ח רבי זלמן הופמן זללה"ה
אשר זכה לשמש בקודש לפני ולפנים, מתוך הספר 'משמש בקודש'
העומד לצאת לאור בעז"ה לקראת יומא דהילולא קדישא.

בשבת שמו

בעת עבודת הקודש של איגוד ההושענות בליל הושענא רבא, היה כ"ק מרן זי"ע אוגד גם עבור המשמשים בקודש, שזכו לקבל את ההושענות מידו הקדושה.

פעם אחת, כאשר אגד מרן זי"ע את ההושענות עבורי, פנה אלי והורה לי להזכיר את שמי ושם אמי. כמובן שעשיתי כן מיד ואמרתי: "שמואל אפרים זלמן בן רחל לאה".

נענה מרן זי"ע: "אה, אפרים זלמן איז א טייערע נאמען (=אפרים זלמן הוא שם חשוב). היה פעם יהודי בשם רבי אפרים זלמן מרגליות שחיבר את הספר 'מטה אפרים' והוא היה ממש מלאך..."

בשבת אגודת ישראל

בחג הפסח שנת תש"ו זכיתי לעלות לארץ ישראל, אחרי נדודים וטלטולים שעברתי בתקופת השואה האיומה - בה נהרגו הוריי החשובים וכל אחיי ואחיותיי, הי"ד. "יציאת מצרים" שלי הייתה ביום שביעי של פסח, שבו עגנה האנייה בנמל חיפה, עליה הייתה "עליית הנוער".

היינו שם שלושה "בעלזער בחורים", הרה"ח ר משה מילר שליט"א מארה"ב, אני ולהבחל"ח הבה"ח שמואל ווייס ז"ל, שהיה בחור חשוב ונפטר בצעירותו, כשטבע ל"ע בעת שטבל בחוף הים ביפו.

כאשר הגענו לשערי ארצנו הקדושה, הביאו את כל ילדי "עליית הנוער" למחנה בעתלית הסמוכה לחיפה, שם חילקו את כולנו לפי השתייכותנו. נציגי "אגודת ישראל" באו ולקחו מיד את הילדים החרדים, אולם שלושתנו סירבנו ללכת עמם, כיון שידענו כי בבעלזא לא דגלו בשיטת "אגודת ישראל", לפיכך העדפנו להישאר שם ולא להשתייך לאף אחד.

לאחר כמה שבועות, בראש חודש אייר, יצאנו משם ונסענו מיד לתל-אביב, לקבל ברכת שלום מכ"ק מרן זי"ע. בינתיים כבר הספיק המדריך של "אגודת ישראל" לבוא אל מרן זי"ע ולהתלונן עלינו שלא הלכנו עמו וביכרנו להישאר שם עם המדריכים החילוניים.

לכן, כאשר נכנסנו אל כ"ק מרן זי"ע, כבר ידע מרן על בואנו, ואמר לנו: "אגודת ישראל דא איז אזוי ווי די ארטאדאקסן אינדערהיים" (=אגודת ישראל כאן היא

כמו קהילות האורטודוקסיה בהונגריה).

חביב עליו קול תורה

בימי הקיץ של שנת תש"ו, כאשר עלה כ"ק מרן זי"ע

"...אגודת ישראל דא איז אזוי ווי די ארטאדאקסן אינדערהיים" (אגודת ישראל כאן היא כמו קהילות האורטודוקסיה בהונגריה)..."

לירושלים עיה"ק, הלכתי מדי יום עם חברותא לבית מרן זי"ע, ללמוד שם בשעות אחה"צ. כנראה ביקשו זאת מאתנו, כיון שמרן זי"ע אהב מאוד לשמוע קול תורה. לימים, אחרי שסיימתי את תפקידי כמשמש בקודש,

עדיין באתי לפרקים למלא מקומם של המשמשים בעת שנעדרו. בשבתות, כאשר באתי לשמש בקודש, היה מרן זי"ע מזהירני בעת שאמרתי שאני בא במקום המשמש: "יא, אבער דו זאלסט ארויסגיין לערנען. דער טאטע ז"ל האט געזאגט, 'שינה בשבת תענוג' - 'שינה' איז לשון לערנען" (-בסדר, אבל תצא החוצה ללמוד. אבי ז"ל אמר, 'שינה בשבת תענוג' - 'שינה' הוא מלשון לימוד ושינון).

והיה אם בעת לימודי הפסקתי ללמוד לרגע, היה מרן זי"ע שולח אלי את המשמש השני ואומר: "גיי זאג זלמן, איך הער נישט קיין קול תורה", (תאמר לזלמן שאיני שומע קול תורה).

בכל דרכיך דעהו

זכורני שפעם רצה מרן זי"ע "לחדש" ארנק. מרן זי"ע השתמש בו לכספי צדקה ומעשרות, ומקומו היה במגירה בשולחנו. היה למרן עניין לחדש את הארנק דווקא באותו יום, אבל היה זה יום תענית צדיקים, בו הקפיד מרן שלא לחדש דבר, וחפשי עצות ודרכים שיוכל לחדשו בכל זאת. הגבאי הרה"ח ר' הלל ווינד ז"ל ניסה לייעץ, שמרן זי"ע יכול להלוות את הארנק למאן דהו, ואחר כך כבר לא יהיה הארנק חדש. הייתה זו עצה שמרן זי"ע השתמש בה כשחידש בגד בימי תענית צדיקים, שהמשמש הי' לובשה והולך עמה ארבע אמות בבית, ואז היה מרן זי"ע לובשה. אולם כעת, כאשר הציע ר' הלל לעשות כן עם הארנק, נענה מרן מיד: "אה, ר' הלל האט פארגעסן, די גמרא זאגט (בבא מציעא כז, ב: "כיס וארנקי וטבעת לא משאלי אינשי") אז דריי זאכן לייט מען נישט, איינס פון זיי איז א טייסטער" (=ה' הלל שכח, איתא בגמרא ששלושה דברים אין משאילים, אחד מהם הוא ארנק).

אצל ה'אמרי אמת'

בחודש אלול שנת תש"ז, הלך מרן זי"ע לביקור אצל כ"ק מרן האדמו"ר בעל 'אמרי אמת' מגור זצ"ל ששהה אז בשכונת בית וגן, לרגל נישואי נכדו הרה"ח ר' אהרן נח יוסקוביץ ז"ל, שהיה שריד יחיד ממשפחתו שניצל מן התופת. האדמו"ר מגור כבר היה אז חלש וחולה מאוד, וכתוצאה מן השיתוק שהיה לו ל"ע, היה קשה מאוד להביין את דבריו. הגבאי, שהיה מורגל בכך, ביקש לתרגם ולהסביר את דברי רבו למרן זי"ע, אך מרן הראה לו שאינו זקוק לכך ומבין את אשר בפיו. בין היתר ראו

מנוי וגמור היה על רבי זלמן הוראתו של כ"ק מרן זי"ע שאמר לו בעת היכנסו למלאכת הקודש, "וואס די זעסט דא, זאל נישט דארך גיין דעם שוועל" (מה שאתה רואה כאן, שלא יעבור את מפתן הבית), לכן סיפר והעביר רק הנהגות ועובדות ולא מהליכותיו בקודש פנימה.

"ר' זלמן האט געהאט א גרויסע חביבות ביים פעטער זכרוננו לברכה" העיד כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א מבעלזא.

"אגודת ישראל דא איז אזוי ווי די ארטאדאקסן אינדערהיים".
הרה"ח ר' זלמן על ציון מרן זי"ע

"גיי זאג זלמן, איך הער נישט קיין קול תורה". הרה"ח ר' זלמן
בקודש פנימה אצל כ"ק מרן אדמו"ר מבעלזא שליט"א

במונית בדיק בשעה שהוא הגיע ברכבו. מיהרתי לעלות אל מרן זי"ע, בכדי להודיעו כי הבאתי את ד"ר טיכו במקום הד"ר השני. מרן זי"ע נהנה ממנו מאוד והוא התייחס אל מרן זי"ע בכל הכבוד וההערכה. הוא הציע שכאשר יבוא מרן לירושלים, כמנהגו מדי שנה בשלהי דקייטא, יבוא אליו למרפאתו. וכך הווה, מרן זי"ע הגיע למרפאתו, והד"ר טיכו יחד עם אופטומטריסט מומחה הכינו משקפיים מיוחדות, וכן התקינו תוספת מיוחדת על ה"שטענדער" של מרן זי"ע, באופן שיוכל לקרוא יותר טוב. בעת שהיה מרן זי"ע בירושלים, הגיע הרופא פעמים הרבה לבדוק את עיניו ולטפל בהן. הוא סירב לקבל תשלום שכר על עבודתו, והיה אומר: "מ' וועט זיך שוין פאררעכענען", ומובטחני שאכן מרן זי"ע הכיר לו טובה בעולם העליון על מסירותו למענו שלא על מנת לקבל שכר.

באותו חג השבועות, כאשר הורדנו את מרן זי"ע על כסאו בדרך לבית התפילה, אמר לנו מרן זי"ע: "ס' איז ענק א וואונדער אז איך גיי ליינען, דער טאטע ז"ל האט געזאגט ס' שטייט אין ספר חסידים אז א איד האט א חזקה זאל ער נישט אפלאזן אפילו ווען ס' קומט איהם אן שווער. בזכות דעם וועט דער אייבישטער העלפן ער זאל קענען ווייטער טוהן" (=הנכם מתפללים שהנני הולך לקרוא בתורה, אך אבי ז"ל אמר דאיתא בספר חסידים, שיהודי שיש לו חזקה לא יבטלו גם אם זה מגיע לו בקושי, ובזכות זו יעזור השי"ת שיוכל להמשיך ולקיימנו).

מיין זלמן

פעם הגעתי לבית מרן זי"ע בירושלים, ברצותי להתאונן לפניו על כמה עניינים של עגמת נפש שהיו לי באותה תקופה. והכנתי עצמי היטב כיצד להציג את הדברים בקודש. כיון שהיה זה באמצע היום, נכנס הגבאי את הדרים פויגל ז"ל לשאול את מרן זי"ע, האם אפשר להכניסני. אני עמדתי ליד הדלת ומרן זי"ע שאל: "מי זה?", השיב ר' שלום: "זלמן". הניח מרן את ידו על לבו שאל: "מיין זלמן?".

דברי מרן זי"ע היו אצלי כמים קרים על נפש עייפה, הם חיזקו ועודדו אותי כל כך עד ששכחתי מדוע באתי וכבר לא היה לי מה לשאול...

כרחם אב

בחודש שבט תש"י, התקיימה שמחת נישואי במזל טוב. כמובן שה'אויפרוף' היה בבית התפילה של כ"ק מרן זי"ע בתל-אביב, בשבת שירה. הקדמתי את בואי לתל אביב לקראת שבת, כבר ביום חמישי, לעריכת השולחן הסהור של חמישה עשר בשבט. בהגיעי נטלתי ברכת שלום, ואמר לי מרן זי"ע, שכבר דאג עלי

שהאדמו"ר מגור הזכיר עצמו אצל מרן זי"ע, מרן זי"ע בירכו ואחר כך הזכיר את שמו ושם אמו לפניו, והאדמו"ר מגור השיב בברכה. לאחר הביקור פנה מרן זי"ע לבקר אצל חתנו של האדמו"ר מגור, הרה"ג רבי שלמה יוסקוביץ זצ"ל, שהתגורר ברחוב הישיבה, וכיון שהזמין את מרן זי"ע לנישואי בנו, הלך מרן זי"ע לבקרו ולברכו ברכת "מזל טוב". מרן זי"ע אמר לו: "איך קום יעצט פון אייער שווער, ער זאל זיך מזכיר געווען ער זאל צוריק באקומען די חושים, ער זאל קענען דינען דעם אייבערשטן. מ' זעהט אזא איד דארף האבן די חושים נאר צו דינען דעם אייבערשטן" (=אני בא עתה מבית חותנכם, הוא הזכיר את עצמו שיוחזרו חושי, כדי שיוכל לעבוד את השי"ת. רואים שיהודי כזה צריך את החושים רק בכדי לעבוד את השי"ת).

ההמלצה שלא התקבלה

לאחר ססימתי לשמש בקודש אצל כ"ק מרן זי"ע, רציתי להיכנס לישיבת סלבודקא, על כן ביקשתי ממרן זי"ע שיתן לי מכתב המלצה לראש הישיבה, שיקבל אותי לישיבתו. ואכן, מרן זי"ע נענה לבקשתי וקרא לאחיו כ"ק מהר"ם מבילגורייא זי"ע שיכתוב מכתב בשמו.

למרבה הפלא, לא הסכים ראש הישיבה לקבל אותי, על אף המכתב. היה זה תמוה בעיניי, כיון שראש הישיבה העריץ מאוד את מרן זי"ע, והרי היה בידי מכתב ממרן זי"ע שבו מבקש ממני להכניסני לישיבה.

כאשר חזרתי לבית מרן זי"ע, סיפרתי שלא קיבלו אותי לישיבה. נענה לי מרן זי"ע בקורת רוח: "איך האב הנאה אז מהאט דיר נישט אנגענומען, איך האב נישט געוואלט דו זאלסט גיין דארט, אבער אז א איד בעהט קען מען נישט אפזאגן..." (=אני נהנה שלא קיבלו אותי, לא רציתי שתלך לשם, אך כאשר יהודי מבקש אי אפשר לסרב).

מכך הבנתי, שמן השמים סיבבו שלא יקבל אותי ראש הישיבה, כדי שיתקיים רצון קודשו של כ"ק מרן זי"ע.

ראיית הצדיק

בתחילת הקיץ של שנת תשי"א, נחלש מאוד כה הראייה בעיניו הקדושות של מרן זי"ע. אף על פי שמאז ומעולם סבל מרן זי"ע על עיניו, הרי שמצב זה התדרדר בפתאומיות ובמהירות.

לפני חג השבועות קרא לי מרן זי"ע, וביקש ממני ללכת אל איזה רופא עיניים מפורסם, ולבקש ממנו לבוא לתל-אביב ולבדוק את עיניי הק' לראות אולי יש מזור לרופא לך. כאשר מסרתי את בקשתי מרן זי"ע לרופא, סירב לבוא לתל-אביב, ובכלל היה יחסו אל מרן זי"ע שלא בכבוד, גם כאשר מרן זי"ע הגיע למרפאתו. אי לכוך החלטתי לפנות אל רופא אחר, אף הוא מפורסם ומוכשר מאוד, ד"ר אברהם טיכו, שהיה טוב-לב ובעל דרך ארץ. לכתחילה לא רצה מרן זי"ע ללכת אליו, כיון שהוא היה מנתח.

הופתעתי לשמוע ממנו את הסכמתו המידית לבוא לתל-אביב אל מרן זי"ע. כאשר אמרתי לו שמרן זי"ע צריך רפואה על עיניו, אמר לי ד"ר טיכו: "זאג נישט אויף די אויגן, נאר אויף די שטיקעלע אויגן, איך האב איהם געזען ווען ער איז געקומען" (=אל תאמר על העיניים, אלא על פיסת העין שלו, ראיתיו כשבא לארץ ישראל).

ולא זו בלבד, אלא הוא אף אמר לי: "תשמע, כשקראו לי לבן גוריון - לא הלכתי, כשקראו לי אל הרב פישמן - לא הלכתי, אולם אל הרב מבעלזא אני הולך". כאשר אמרתי לו שאני נוסע במונית ושיבוא עייל חשבוני, אמר שהוא יבוא ברכב שלו, ואכן אני הגעתי

ובחרת בקטן

שגם אחיו היו כולם עובדי ה' ויראי ה' וכולם בעלי הוראה שפסקו בדבר הלכה. הציעו לו את רבנות העיר אונסדורף, שהייתה עיירה קטנה מאוד, ובה פתח את ישיבתו, ואף על פי שאחר כך הציעו לו ערים גדולות לכהן בה ברבנות, בהיותו מפורסם לרב גדול וקדוש, הוא סירב ואמר: פאר מיין ישיבה איז בעסער א קליינע שטאט" (=עבור ישיבתי טובה יותר עיר קטנה).

והפטיר מרן זי"ע: "נעם נישט אין אזא גרויסע גאס" (=אל תיקח ברחוב גדול כל כך).

עמוד ומשמש. הרה"ח ר' זלמן הופמן משמש את מרן זי"ע בהנחת אבן הפינה לישיבה דחסידי בעלזא בעיה"ק ירושלים תובכ"א

והורה להרה"ח ר' אברהם ליב ברגופן ז"ל ולבן דודי הרה"ח ר' סנדר דירנפלד ז"ל (בנו של הגה"ח ר' אברהם ז"ל, שהיה חתן זקני הרה"ח ר' צבי הופמן ז"ל) שיכינו דברי מתיקה ואגוזים בכדי לזרוק בעת העלייה לתורה, כנהוג. הייתה בחור יתום מאב ומאם, אוד מוצל מאש ללא משפחה קרובה, ולכן דאג לי מרן זי"ע וניסה לעודד את רוחי ולשמח את לבי. הרגשתי אז תחושה של "כרחם אב על בנים", כאילו מרן זי"ע עצמו מחתן את בנו ודואג לו בכל דבר. שמחת הנישואין הייתה ביום שלישי, כ' שבט, בתל חנן הסמוכה לחיפה, וביום החופה הורה כ"ק מרן זי"ע לקרוא לי, נתן לי ברכת פרידה וברכני בברכות הרבה. אחר כך אמר לי דברי כיבושין, על הכתוב (תהלים קלט, טז) "ימים יוצרו ולו אחד מהם" וכו'.

שם אמו של הרבי ר' אלימלך

דרכו של מרן זי"ע הייתה שבשעת קריאת הקויטלעך, כאשר הייתה נכנסת אישה, היו נכנסים הגבאי ר' שלום פויגל ועוד אדם נוסף.

פעם אחת נקראתי להיכנס כאשר הייתה אישה בפנים ור' שלום פויגל הקריא את הקויטל עם כל השמות ומרן הקשיב והיה כמתנמנם כדרכו בקודש, ופתאום כאשר הגיע לאחד מבנותיה "טובה" אמר לו מרן "נו" ור' שלום חזר על כל השמות וכשהגיע לשם זה, הפסיקו מרן, עד שאמרה האישה בפליאה – והרי שמה של בתי ע"ש אמו של הרה"ק מליז'ענסק. מיד ענה מרן ואמר "אמו של הרה"ק מליז'ענסק שמה היה גיטל, וחלילה לשנות לטובה".

כ"ק מרן זי"ע קרא לנאמן ביתו הרה"ח ר' משה אורטנר ז"ל, והורה לו לקנות עבורי טבעת קידושין. וכן הורה מרן זי"ע לבני הבית לנסוע ולהשתתף בשמחת, על אף השלג כבד שהיה אז, ושלח עם הגבאי הרה"ח ר' שלום פויגל ז"ל דורון דרשה עבורי - גביע מכסף.

המשב"ק הרה"ח ר' מרדכי וועבר שליט"א לא חשב בתחילה להשתתף בשמחה, כיון שמנהגנו שאין הבחורים משתתפים בשמחות נישואין, אולם מרן זי"ע אמר לו כי הוא קרוב משפחה ולכן עליו לנסוע.

כשחזרו מהחתונה שאל מרן את ר' שלום פויגל היאך הייתה החתונה והשיב לו כי היה ממש שמח ושר' יוסל אייכלר רקד כשבקבוקים על ראשו ושימח את העוילים, נענה מרן מרן בבת צחוק "יא, פראג מיך גאר נישט, הוא למד זאת כאן בבתי וזה עלה לי בהרבה בקבוקים".

בשבח פירות הארץ

בימי חג הפסח, כיון שלמרן זי"ע לא היה מה לאכול, הייתי מבשל תפוחי-אדמה. במשך החג לא אמר לי מרן מאומה, רק ביום האחרון אמר לי: "איך וויל דיר נישט זאגן, נעכטן האסטו געמאכט א גריץ האסט פיהל געלייגט מיט זאכן..." (=איני רוצה לומר לך, אתמול הכנת 'גריץ', מילאת אותו בדברים). ואחר כך אמר: "נעכטן איז געווען די קארטאפל צונעמליך (=תפוחי האדמה אתמול היו בסדר). נעניתי: "ס' איז געווען האלאנדישע קארטאפל" (=היו אלה תפוחי אדמה מהולנד), כיון שאז לא היו תפוחי אדמה בארץ ישראל וייבאו מהולנד. גער בי מרן: "בייזט ווערט פעטש.. האלאנדישע קארטאפל איז טאקע זייער גוט אבער אזוי ווי ארץ ישראל'דיגע קומט עס נישט" (=תפוחי אדמה הולנדיים הם טובים מאוד, אבל טיבם אינו מגיע אל תפוחי אדמה מארץ ישראל...).

היינו דאמרי אינשי

פעם אחת, כאשר השעה התאחרה מאוד, ומרן זי"ע עדיין לא אכל, אמר לי: "איך פיהל אז איך בין מיד, איך דארף מיך גיין אפרווען, אבער איך האב נישט געגעסן, איך וויס נישט וואס צו טוהן פריער" (=אני מרגיש שאני עייף, אני צריך ללכת לנוח, אבל עדיין לא אכלתי ואיני יודע מה לעשות תחילה). והמשיך: די וועלט זאגט (והעולם אומר) "": **שינה באכילתן (-אם יש שאלה של שינה או אכילה) הבכור נאכל (-יש לבכר ולהקדים את האכילה), קודם דארף מען עסן, נו געב צום טיש" (=קודם צריכים לאכול, נו הגש לשולחן).**

והוסיף מרן זי"ע ואמר לי: **"זאל תפקפק בזה, מה בכך שהעולם אומרים, כי מצינו פעמים רבות בגמרא 'היינו דאמרי אינשי' הרי שיש ממש בדברי העולם..."**.

סימנא טבא

בשנת תשט"ו, כאשר נולד בני הרה"ח ר' חיים הי"ו, הייתה הברית בראש השנה אצל מרן זי"ע, קודם תקיעת שופר. כמה ימים קודם ראש השנה נכנסתי אל הקודש, וכיבדתי את מרן זי"ע בסנדקאות. מרן זי"ע השיב: "איך נעם עס אן, אבער איך זאג דיר נישט צו אז איך וועל זיין סנדק, אבער ס' איז שוין מיינ'ס, נישט דיינ'ס" (=אני מקבל את זה, אך אינני מבטיח לך שאני אהיה סנדק, אבל הכיבוד הוא כבר שלי ולא שלך). שאלתי האם אוכל לתת לבני את השם "משה דוד", על שם זקנה של זוגתי תחי' אך הוספתי ואמרתי שיהודי זה היה שוחט, וחשבתי אולי לא ירצה מרן זי"ע שיתנו בבית מדרשו שם אחר שוחט בראש השנה, כידוע מנהג רבותינו הק' שאין מסיימים את קריאת הק'ויטלעך' עם שוחט. אך מרן זי"ע השיב שאין בכך כלום. לאחר מכן חזר מרן זי"ע וקרא לי, ואמר: "ווייסטו וואס, ראש השנה וויל איך נישט קיין שוחט, זיך א אנדערע נאמען". למעשה, כאשר נכנס מרן זי"ע בראש השנה לתקיעת שופר,

אמר: "סנדקאות גיב איך אוועק פאר'ן מאקאווער רבי, עמידה לברכות קענסטו מכבד זיין אליין" (=בסנדקאות אני מכבד את הרבי ממאקאווא, בעמידה לברכות אתה יכול לכבד את מי שתמצה). ואכן, חותנו של מרן זי"ע, הרה"צ ר' יחיאל חיים לאבין זצ"ל האדמו"ר ממאקאווא, כובד בסנדקאות, ואילו בעמידה לברכות כיבדתי את שאר בשרי הגה"צ רבי יצחק שלמה אונגר זצ"ל רב דקהל חוג חתם סופר בבני ברק. קראתי לו בשם "חיים", ואחר כך בעריכת השולחן הטהור של סעודת היום, אמר מרן זי"ע: **"האסט אויסגעוועלט א טייערע נאמען..."** (=בחרת שם יקר), היינו השם "חיים" שהוא סימנא טבא ביומא רבא זה.

שפת עברית

בעניין דיבור בשפה העברית, שמעתי ממרן דיבורים חריפים ביותר, ופעם אמר לי שלדבר עברית הרי זה "שריפת הנשמה והגוף קיים".

ויש לציין שפעם שאל ר' משה זילברמן את מרן שמציעים לו להיות מלמד בת"ס ספרדי ויהיה צריך ללמד בשפה העברית ולכן שאל האם לסרב לכך לאחר שידע שאין דעתו של מרן נוחה מדיבור בשפה זו. אך מרן השיב לו שלא יסרב לכך בנמקו כי אצל אחינו הספרדים זו שפתם ולכן בתור מלמד שם, יכול הוא לדבר אליהם בשפתם.

מאנייהו מכבדיהו

ביום ח' אדר א' שנת תש"ח התקיימה שמחת "פדיון הבן" של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א בבית אביו כ"ק מהר"ם מבילגורייא זי"ע, בראשות דודו כ"ק מרן זי"ע.

בשעת הסעודה לא יכולתי להשתתף, כי נאלצתי ללכת לעבודה. כאשר סיימתי את העבודה, מיהרתי לבוא לבית כ"ק מרן זי"ע והגעתי בשעה שחזר מרן לביתו. נעמדתי סמוך לבית אך הסתתרתי בצד, כדי שמרן לא יראה אותי עם בגדי העבודה. אך מרן זי"ע הבחין בי, קרא לי ואמר: **"כ"ק אבי ז"ל (מרן מהרי"ד זי"ע) אמר לי כי אין לו לאדם להתבנייש בבגדי העבודה, כי הם כבודו של אדם..."**.

ויגזור אומר

פעם שאל אחד מחסידי גור את כ"ק מרן זי"ע על שידוך מסוים שהוצע לאחד מצאצאיו, אך מרן זי"ע השיב שיש בכך משום "חרם דרבנו גרשום" ואין לעשות את השידוך. לאחר מכן שאל הלה את רבו כ"ק האדמו"ר בעל 'בית ישראל' זצ"ל, והוסיף לומר שכ"ק מרן זי"ע כבר הביע את דעתו שלא לעשות את השידוך. נענה לו ה'בית ישראל': **"עם חרם דרבנו גרשום עוד אפשר לשית עצה (=בגור לא הקפידו כל כך על החרם), אך עם דבריו של הרה"ק מבעלזא אי אפשר להסתדר..."**.

המלוכה בבעלזא

פעמיים זכיתי לשמוע ממרן זי"ע, כשביטא בכאב ובשברון לב את זיכרון חצר הקודש בבעלזא קודם המלחמה. פעם אחת אמר לי: "דו ווייסט נישט, דו ביסט נאך א קינד, דו ביסט נישט געווען אין בעלזא. איך האב געהאט אין בעלזא א הויף, ס' איז געווען ממש א מלכות, ווען איך דערמאן זיך דערפון גיט עס מיר א שטאך אין הארץ - - -" (אינך יודע, צעיר אתה ולא היית בבעלזא. היה לי בבעלזא חצר, והיה ממש מלכות, כשנוכח אני מכך, חש אני דקירה בלב). ושוב שנית אמר לי בהזדמנות אחרת: "איך האב געהאט חסידים וואס האבן געקענט זיין רבי'ס, ממש רבי'ס און ווען איך דערמאן מיך גיט מיר עס א שטאך אין הארץ - - -" (היו לי חסידים שהיו יכולים לשמש כרבי, וכשאני נוכר מכך, חש אני דקירה בלב).

אז נדברו

דיון בנושאים שעל סדר היום התורני

תורת

בין הזמנים

איזה ספר למד מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בבין הזמנים, ומה אנו למדים ממנו ■ על הסכנה שבעזיבת הלימוד לגמרי, ומאידך התשואה הכבירה שגלומה ב'תורת בין הזמנים' ■ והגית בו יומם ולילה

או לשנות את הנושא הנלמד, לחטוף טעימה ממסכת קלה יותר, להציץ ב'שמונה פרקים להרמב"ם' וכדומה, או ללמוד נושא מעניין שכבר מזמן רצינו ללמוד אותו לעומק. אפשר גם לעסוק באגדות הש"ס, במדרשים, בלימוד נ"ך וכדומה - כל לימוד שהוא שבדרך כלל אין פנאי ללמוד אותו, כעת במסגרת ההפוגה שאכן נזקקת לבריאות האדם אפשר לנצל את ההזדמנות לעיין פעם גם בעולמות מופלאים אלו.

סוד ההצלחה של גדולי ישראל

מטו משמיה של מרן הסטייפלר זצ"ל שאמר כי הכיר רבים מגדולי ישראל שצמחו והתעלו למדרגתם, אך ורק הודות ללימוד שלהם ועמלם בימי 'בין הזמנים'.

מעבר לענין הסגולי הנודע, שבזמנים שלומדים בהם פחות, העולם עומד על אלו המעטים שכן לומדים ולכן יש להם זכויות רבות - יש גם מציאות פשוטה יותר, שבגינה הלימוד בבין הזמנים מעלה את הלומד לפסגות מיוחדות של הצלחה וקנייני התורה.

במשך השנה, בדרך כלל הלימוד נתון בתוך מסגרות ושעבודים כלשהם, כמו סדרי הישיבה והכולל, תפקידים תורניים, או לחץ חברתי מסוים, דחף משפחתי וכל אי אלו סיבות טובות המדרבנות את האדם ללמוד. אמנם הדבר נחוץ וטוב, כדאי שיהיו לאדם מניעים ודחפים כדי לעמוד היטב על סדריו ולהתחזק בשקידה ובהתמדה, אך בכל זאת במצב שכזה עדיין הלימוד לפעמים לא נחקק מספיק בלבבו ובנפשו.

לעומת זאת, כאשר הוא מתיישב ב'בין הזמנים' ופותח גמרא, או כל ספר קודש אחר, ללא כל צל של משגח, ללא מקל חובלים ומקל נועם של ראש הכולל, מגיד שיעור, או חברותא תובעני ונוקשה, אף מהבית אין לחצים מדי גדולים ללמוד, הרי בכל זאת 'בין הזמנים' היום... - אזי נוצר כאן חיבור עז ועמוק ביותר של נפשו עם התורה הקדושה.

זה פועל גם בצורה הפוכה, ככל שאהבת התורה חקוקה בנימי נפשו, כך גובר אצלו יותר החיבור הפנימי לתורה והצימאון למזון הנפש. הוא אינו מסוגל להתחיל יום, ולא לסיים יום, ללא הרטבת השפתיים בדף גמרא... בלא הלימוד היומי שלו הוא מרגיש עצמו כאדם ללא חמצן, כציפור ללא כנף, כדג ללא מים...

זאת הסיבה שיהודים התעלו ועשו 'שטייגען' באופן מיוחד מאוד, מלימוד זה של 'בין הזמנים'. דווקא הלימוד הזה המגיע מתוך הקרבה עצמית, תוך היתלשות מחבלי השווא של הבטלה והשעמום, אל יערות הדבש האינסופיות של התורה הקדושה - זה מה שיוצר חיבור פנימי עמוק מאוד עם הלימוד הספציפי הזה, אליו הלומד נקשר במיוחד כאל משהו אישי וייחודי שלו.

וזה גם מהווה קשר קפיצה להמשך הדרך, להצלחה מיוחדת באהבת וחשקת התורה, ושיהיו הדברים לזיכרון, כפי שמוכן כי ככל שלומדים באהבה ובתענוג כך זוכרים יותר את הדברים הנחקקים בלב עמוק פנימה.

זהו אפוא סוד העלייה של גדולי ישראל שזכו לכך על ידי עמלם בתורה בבין הזמנים; אמנם זה לא קל, אבל שומה על כל אחד מאתנו להתאמץ ולהקפיד על שעות לימוד בכל יום של ימי 'בין הזמנים', כי אכן מדובר בהשקעה מניבה תשואה בטוחה להצלחה מרבית בס"ד.

פשוטים חלושי אופי, לעמוד באותן דרישות שגדולי ישראל דרשו מעצמם בימים אלו, כפי שכל אחד מבין שגם במשך השנה דרגת ההתמדה שלנו אינה נוגעת בקרסולי שקידת התורה הנפלאה של מרן הגרי"ש וכל גדולי ישראל.

אך בכל זאת, תורת בין הזמנים היא וללמוד אנו צריכים אותה,

...ברור אפוא שאסור שתחלוף

מחשבה בראש; 'עכשיו בין

הזמנים' ותנו לנו בבקשה

לחיות ללא כל עול של לימוד,

וניפגש בעזרת ה' חזרה על

ספסל הלימודים בתחילת זמן

אלול בכוחות רעננים' - כי זה

לא יהיה כך. אם האדם ייתן

גט כריתות ללימוד אף בימים

ספורים, הוא לא ימצא עצמו

לומד בחשק ובהתמדה בזמן

הבא...

גם בבין הזמנים. עלינו לפחות להפנים את הרעיון ואת הכיוון. עלינו להבין כי הנופש והמרגוע אינם נובעים כלל מפריקת עול תורה לגמרי חלילה וחס.

אדרבה, המאמר של 'אם תעזובני יום יומיים אעזובך', נאמר בוודאי גם לגבי 'בין הזמנים'. אסור שימים אלו ייכנסו לקטגוריה של 'אם תעזובני יום' חלילה וחס; ולא מדובר ביום אחד, מדובר בעשרות ימים שאם חלילה הם יוגדרו במשבצת של 'תעזובני', אזי ההשלכות של ה'אעזובך' עלולות להיות קשות מאוד ובלתי הפיכות.

ברור אפוא שאסור שתחלוף מחשבה בראש; 'עכשיו בין הזמנים' ותנו לנו בבקשה לחיות ללא כל עול של לימוד, וניפגש בעזרת ה' חזרה על ספסל הלימודים בתחילת זמן אלול בכוחות רעננים' - כי זה לא יהיה כך. אם האדם ייתן גט כריתות ללימוד אף בימים ספורים, הוא לא ימצא עצמו לומד בחשק ובהתמדה בזמן הבא [ואם הוא כן ילמד בחשק רב, ללא כל עמל, ייתכן שיש לפקפק בלימוד זה מהיכן מקורו רח"ל ומאיזה צד זה מגיע].

אלא מאי, הרי בכל זאת אנו פשוטי דרגה וחייבים לפוש ולהחליף אוויר כדי לצלוח את הקיץ המהביל והמתיש בשלום, אך לכך די גם בפחות משמעותי במינון שעות הלימוד שלנו.

ר' יענקל! מה אתה לומד בבין הזמנים?

ר' יענקל הנשאל, מביט בפליאה כאינו מבין את השאלה. 'מה אני אמור ללמוד? אולי אתה מתכוון לשאול מה אלמד בזמן אלול הבעל"ט'?

ר' משה ור' יענקל משוחחים על כך בקול ביניהם, ועוד רבים וטובים חושבים על כך בשקט. יותר נכון אולי לומר - לא חושבים... למי יש זמן לחשוב אם צריכים ללמוד או לא. תנו לחיות.

אם נתבונן, הרי תקופה זו ניתנה לכאורה במוצהר כדי ליתן ריווח להתבונן בין פרשה לפרשה. היכלי התורה, הישיבות והכוללים, נסגרים באופן רשמי לפרק זמן כדי לצאת למסע אורור ומנוחת הגוף והנפש, ובכן, מי אמר שצריכים ללמוד גם ב'בין הזמנים'.

אך אם השואל בכל זאת מתעקש: ר' יענקל! מה אתה לומד ב'בין הזמנים'?... - כנראה יש דברים בגו.

כמו תמיד, המשימה שלנו היא להתחקות אחר עקבי רבותינו. לצאת בעקבי הצאן ולרעות את הגדיים על משכנות הרועים. יש לנו אב זקן - רועה נאמן ומסור, אלו הם גדולי ישראל המלמדים אותנו אף כיצד לנהוג בימי בין הזמנים. גם בימים אלו אל לנו להתרוצץ כצאן אשר אין לו רועה.

אדרבה, גדולי ישראל ברובם נוטלים לעצמם אף פסק זמן מסדר יומם החושק והגדוש לעייפה, ואף נודדים לפעמים הרחק ממקומות מושבותיהם כדי לנוח בנאות דשא מעמלם בעבודת ה' ובנשיאת משא הציבור על כתפם - ואם כן, הרי יש לנו ממי ללמוד כיצד להתהלך בארצות החיים בימים אלו של יציאה ומרגוע.

ואכן, בהתחקות אחר עקבי הליכותיהם של גדולי ישראל בכל הדורות, נמצינו למדים כי ימי נופש זה, או חופשה זו בכל חניכה דאית ליה, בהחלט אינם כרוכים בהפסקה מלימוד התורה חלילה. אדרבה, הבריות יודעות לספר על צדיקים ומאורי ישראל שלא פסק פומם מגרסה אף במהלך ימי נופש אלו.

שמא תאמרו, הייתכן? - כיצד יכול ילוד אשה לנוח מעמלו בעודו ממשיך בעמל פה בתורה שעות על גבי שעות? את התשובה לכך, סיפקו לנו גם מרנן ורבנן על ידי ההתבוננות בדרכיהם. הם לימדו אותנו כי ניתן למצוא פורקן ראוי לנפש אף בתוך הלימוד עצמו.

מסופר על רבים מגדולי ישראל שהיו בוחרים לעצמם מקצוע מסוים, מסכת מיוחדת או כל עניין לימודי אחר שאין להם את הזמן ואת האפשרות להגיע אליהם במשך ימי השגרה, ועוסקים בהם בימים אלו בחשק רב ועצום. זה היה המזור לנפשם.

על מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל מסופר למשל, שהיה יושב ולומד בימי 'בין הזמנים' שעות על גבי שעות בספר 'שער המלך'. אמנם ספר לא קל בכלל, אבל בעל לשון רהוטה ובהירה תוך הרחבה והעמקה בהיקף נפלא סביב כל התורה כולה. זה היה ה'נופש' שלו, ההרפיה.

'אם תעזובני יום' חלילה

אם אמנם אי אפשר לבוא בדרישות מאנשים כערכנו, יהודים

עיון תפילה

הרב יחיאל ורטהיימר

- פרק נו - סיום שירת הים

ה' ימלך לעולם ועד

שיאה של שירת הים הוא הפסוק 'ה' ימלך לעולם ועד', הכרזה שעלתה פה אחד מפי משה ובני ישראל בסיכום השירה, על הנפלאות שעשה ה' עמם. בברכת גאל ישראל בשחרית מוגדרת הכרזה זו כהמלכת ה': 'יחד כולם הודו והמליכו ואמרו: ה' ימלך לעולם ועד'. אולי גם הלשון בערבית 'ומלכותו ברצון קיבלו עליהם', מכוונת כלפי אמירה זו.

וכן אמרו במדרש (ויקרא רבה ב, ד): 'כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא ריבונו של עולם משבעים אומות אוותינטיאות שיש לך בעולמך אי אתה מצווה אותי אלא על ישראל, צו את בני ישראל אמור אל בני ישראל, אמר לו, הן שהמליכוני תחילה על הים ואמרו לי ה' ימלך לעולם ועד'.

ואכן אמירה זו הפכה לפסוק יסוד בישראל, ומתשתיות פסוקי האמונה, אחד מפסוקי מלכיות בראש השנה. ובדרך כלל הוא הפסוק הנאמר מספר פעמים הרב ביותר בכל יום, בסדרי התפילה: [באמירת 'ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד', ב' פעמים: לפני ברוך שאמר, בתוך יהי כבוד, באמירת שירת הים, בברכת גאל ישראל שחרית וערבית, בקדושה דסדרא, ב'ועל כן נקוה' בשלושת התפילות, בקריאת שמע שעל המיטה].

במכילתא אמרו (מסכתא דשירה פרשתא י) 'ה' ימלך לעולם ועד, ר' יוסי הגלילי אומר אילו אמרו ישראל על הים ה' מלך לעולם ועד לא היתה אומה ולשון שולטת בהן לעולם אלא אמרו ה' ימלך לעולם ועד לעתיד לבוא'.

כופלין פסוק ה' ימלך

אנו נוהגים לכפול את פסוק 'ה' ימלך', טעם הדבר מובא ב'אבודרהם', שכתב בהכפלת פסוק 'כל הנשמה' שכופלין אותו משום שהוא סיום פסוקי דזמרה, ומוסיף: 'וכן בשירת הים כופלין פסוק ה' ימלך, מפני שהוא סוף השירה, ואם לא היו כופלין אותו לא היה נראה כי הוא סוף השירה'. וכן כתב ה'מרדכי' (סוף פרק לולב הגזול רמז תשנה), וה'כלבו' (סימן ד).

אולם עצם ההנחה ש'ה' ימלך' הוא סוף השירה נתונה במחלוקת, ולהלן נביא את הדעות בזה. ועיין ב'דברי חמודות' על הרא"ש (לבעל תויו"ט הלכות קטנות הלכות ספר תורה) שהעיר שהרי לגבי הכתיבה אנו נוקטים ש'כי בא סוס' נכתב בצורת שירה, ומדוע כופלין, וכתב שאפשר שלגבי זה התפשט המנהג כשיטת החולקים. וכתב עוד שאפשר לתת טעם אחר שכופלין אותו מצד חביבות וחשיבות הפסוק, ולא מטעם שהוא סוף השירה, וכך גם משמע מדברי האריז"ל שכתב לאומרו שניים מקרא ואחד תרגום. ב'בית יוסף' (אור"ח סימן נא אות ט) כתב שאין כופלין את הפסוק, ומוכיח ממה שנהגו להוסיף פסוקים כדי להשלים מניין השמות, כמו שיובא להלן, ואם כופלין את הפסוק יהיה יתר על המניין, 'וכל המוסיף גורע'.

ואילו ב'מחזור ויטרי' (סימן א מובא ב'מטה משה' סימן נח) ובמהרי"ל כתבו להיפך שזה הטעם שכופלין, משום שעל ידי שכפול משלים מניין השמות. וכן מציין ה'כלבו' (סימן ד) שמצא 'בקונטרס אחד מלקוטות' שכופלין ה' ימלך כדי להשלים השמות, אלא שאותו קונטרס כתב שטעות היא בידם, שהרי הם כאומרין 'שמע שמע', שאמרו חז"ל משתקין אותו.

ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמאי

אנו נוהגים לומר את התרגום לפסוק 'ה' ימלך', וכך מובא בשם

האריז"ל שיש לומר פסוק זה שניים מקרא ואחד תרגום.

תרגום זה מפרש את מילת 'מלך' - 'מלכותיה קאים', כפועל של הווה ועתיד ביחד, אולם הרמב"ן בפירושו על הפסוק מבאר: 'יאמר, כי הראה עתה כי הוא מלך ושלטון על הכל, שהושיע את עבדיו ואבד את מורדיו, כן יהי הרצון מלפניו לעשות בכל הדורות לעולם, וכו'". כלומר שפסוק זה הוא תפילה ובקשה על העתיד (וכן מפרש ה'ספורנו' ו'העמק דבר').

וממשיך הרמב"ן - 'ואונקלוס נתיירא ממנו בעבור שהמלכות לא-להים היא לעולמי עד, ולפיכך עשאו לשון הווה ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמאי, כדרך מלכות מלכות כל עולמים וכו' ולא הבינותי דעתו בזה, שהרי כתוב יהי כבוד ה' לעולם, וימלא

"...שיאה של שירת הים הוא הפסוק 'ה' ימלך לעולם ועד', הכרזה שעלתה פה אחד מפי משה ובני ישראל בסיכום השירה, על הנפלאות שעשה ה' עמם. בברכת גאל ישראל בשחרית מוגדרת הכרזה זו כהמלכת ה': 'יחד כולם הודו והמליכו ואמרו: ה' ימלך לעולם ועד'. אולי גם הלשון בערבית 'ומלכותו ברצון קיבלו עליהם', מכוונת כלפי אמירה..."

כי לה' המלוכה ומושל בגוים. נהר הטיבר ברומא

ה' ימלך לעולם ועד

כבודו את כל הארץ, יתגדל ויתקדש וכו'".

בפשטות נראה כוונת הרמב"ן שאונקלוס נתיירא לפרש שהוא רק כבקשה על העתיד, ולכן פירשו כהכרזה על ההווה, והרמב"ן תמה שהרי בהרבה מקומות מצינו כתוב באופן של בקשה שמלכות ה' תתגדל ותתעצם לעתיד לבוא.

הרמב"ן מזכיר בדבריו שאמירה זו היא כעין 'יתגדל ויתקדש', לפי דבריו נמצא שיש לנו כאן מקור לאמירת קדיש בסיום 'דבר שבקדושה', כלומר בסיום מצוה שיש בה כבוד ה' בצבור, נושאים תפילה להתגדלות והתקדשות כבוד ה' בשלימות, כשם שבני ישראל אמרו כן בסיום השירה.

כי בא סוס פרעה

מנהגנו לומר פסוק 'כי בא סוס פרעה' שנכתב בתורה לאחר השירה, וכן כתב ב'מגן אברהם' בשם כתבי האריז"ל (סימן נא) 'טוב לומר עם השירה פסוק כי בא סוס פרעה וגו'". מדבריו לכאורה אין הוכחה שפסוק זה הוא חלק מהשירה, שהרי כתב רק

שטוב לאומרו. אולם ב'סידור יעב"ץ' כתב בשם המג"א שצריך לאומרו כי גם הוא מהשירה ועד כאן לא נשלמה הפרשה. ברם בשו"ת 'מור וקציעה' (סימן נא) כתב לאומרו מטעם שכל פרשה דלא פסקה משה אין להפסיקה.

מאידך ב'סדר רב עמרם גאון' ציין לומר את השירה עד ה' ימלך לעולם ועד, ואחר כך כי לה' המלוכה ויתר הפסוקים, ולא הזכיר 'כי בא סוס', וכן הגר"א כתב שלא לאומרו ('מעשה רב' אות כט).

אולם עיקר הנידון האם פסוק זה הנו מהשירה, שנוי במחלוקת קדמונים גדולה, שעיקר משמעותה היא להלכה לגבי צורת כתיבת פסוקים אלו, שהרי פסוקי השירה נכתבים 'אריך על גבי

לבינה', ואילו שאר פסוקים נכתבים ברצף.

נציין תחילה את אלו המצדדים שהוא חלק מהשירה. ב'מסכת סופרים' (פרק יב אות יא) נמנה פסוק זה בין שלוש ראשי השיטין לכתבו אריך על גבי לבנה, וכן פסק הרמב"ם (הלכות ספר תורה פרק ח הלכה ד). וב'מחזור ויטרי' (סימן תקיט).

האבן עזרא (שמות טו, יט) כתב 'כי בא סוס פרעה לפי דעתו, כי גם זה הפסוק מהשירה, להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כאשר פירשתי'. כוונתו למה שכתב שהשיב ה' עליהם את מי הים בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים, והיה חלק אחד מהים שב לאיתנו ומטביע המצרים, ובחלק אחר עוברים בני ישראל ביבשה.

ובמכילתא (מסכתא דשירה פרשה י) אמרו: 'ה' ימלך לעולם ועד, מפני מה כי בא סוס פרעה ברכבו ופרשיו בים וישב ה' עליהם וגו'".

באברבנאל מבאר בפסוק שהוא טעם לה' ימלך, שכיון שבא סוס פרעה והשיב ה' עליהם את מי הים, על כן ראוי לישראל שניצולו בזה, להמליך את ה' עליהם.

לשפוט את הר עשו. שער טיטוס

והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד

דעת הסוברים שאין פסוק זה מן השירה

בצד הגנדי יש לנו את דעת הרמב"ן שכתב בפירושו - 'ואיננו בלשון השירה והנבואות. אבל פירושו, אז ישיר משה, כי בא סוס פרעה ביום ההוא מיד, לא מיום המחרת או אחרי כן. או טעמו אז ישיר, כאשר בא סוס פרעה בים והשיב עליהם ה' מי הם בעוד בני ישראל הולכים ביבשה בתוכו, להגיד כי בלכתם בתוכו ביבשה אמרו השירה'.

כמו כן היא לכאורה דעת ה'אבודרהם' וה'מרדכי' שהבאנו לעיל, בטעם שכופלין ה' ימלוד, כי הוא 'סוף השירה'.

כן יש להוכיח מדעת ילקוט 'לקח טוב' ורובנו בחיי, שכתבו שיש י"ח פסוקים בשירת הים, וכנגדם תיקנו י"ח ברכות בתפילה, והנה הפסוק 'כי בא סוס' הוא הפסוק הי"ט. וכמו כן הוכיחו מהפייט

ובתורתך כתוב לאמר

בסידורים רבים מופיעה בסוף השירה ההוספה - 'ובתורתך כתוב לאמר שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד'. בסידורי התפילות הקדמונים אין נזכרת הוספה זו. ויש שכתבו שנשתרבה הפסוק מתפילת מלכיות של ראש השנה. אך בסידור הרמ"ק מביאו, וכן נזכר בדרך אגב ב'אליה רבה' סימן מו.

אולם בכתבי תלמידי האר"י (פרי עץ חיים), 'משנת חסידיים' וב'מעשה רב' להגר"א, מובא שלא לאומרו. וכן כתב ב'ארחות חיים': 'ואין לכפול ה' ימלוד. וג"כ אין לומר ובתורתך כתוב שמע ישראל לפי שמוסיף בשמות, וכל המוסיף גורע'.

וב'חתם סופר' (תורת משה' שופטים) מצדיק אמירתו, כדי לייחד שם ה' בכל שלבי התפילה, ועל פי פשוטו מבאר שבא לרמוז למרות שכל הגויים יכירו לעתיד במלכות ה', בכל זאת תהיה ידיעת בני ישראל יותר נעלית בעניין ייחוד שמו יתברך.

לשביעי של פסח 'אילי הצדק ידועים' שכתב דברי פיוט על כל פסוק ופסוק מהשירה, ולא כתב על 'כי בא סוס'.

[בקשר לכך מסופרת עובדה, שבעת כהונת מהרי"ל דיסקין זצ"ל בעיר בריסק, ביקש אחד הת"ח בעיר לשנות ממנהגם של הסופרים שכתבו פסוק זה בצורת שירה, שהרי מוכח ממנהגנו לכפול פסוק זה שאנו נוקטים שאין פסוק זה מן השירה, ולמרות שהמהרי"ל ניסה להניאו שאין לשנות מנהג קדמונים מתוך סברא, עמד על דעתו ופעל בנידון, וסופו שנענש, רח"ל].

יש מן האחרונים שנקטו בזה דרך פשרה, שתוכל לקרב את שתי השיטות זו לזו, שאמנם אין פסוק זה מדברי השירה עצמה, ואינו מסגנון השירה. אך פסוק זה אינו מסיפור התורה, אלא בני ישראל הם שהוסיפו לומר פסוק זה בסיום אמירת השירה, כהסבר ונתינת רקע לדברי השירה. ולכן יש פנים לכאן ולכאן, וניתן לחשוב את ה' ימלוד כסוף השירה, למרות שפסוק כי בא סוס, מצורף גם הוא אליה כנספח. [ודומה הדבר לפסוק 'למנצח מזמור לדוד' שבתחילת פרקי התהלים, שאף שאין הוא חלק בלתי נפרד ממבנה המזמור, הוא מצורף אליו ונאמר אתו].

פסוקי 'מלכיות' בסוף השירה

בסיום פסוקי השירה מוסיפים כמה פסוקי 'מלכיות', ומקור ההוספה קדמון, ונזכר כבר ב'סדר רב עמרם גאון'. בדרך הפשט הטעם הוא מכיון שהזכרנו את הפסוק 'ה' ימלוד לעולם ועד', אנו מציינים פסוקים מן הכתובים ומן הנביאים, על תוקף מלכות ה' בעולם.

כידוע, פסוקים אלו, כולל ה' ימלוד שבתורה, גם נזכרים בברכת מלכיות במוסף של ראש השנה. וייתכן שבאמירתם כאן אנו מקיימים את ההכרזה בברוך שאמר: 'ונמליכך'.

בספר 'יסודות התפילה' (ר"א לוי ת"א תשט"ז) מובאת ידיעה מעניינת שמסר הרד"צ הופמן זצ"ל ששמע בשם הגר"א, שלכתחילה לא רצו הקדמונים להכניס את השירה שהיא מהתורה, לתוך פסוקי דומרה שהם אינם אלא שירי דוד עבדך, לכן דחו את אמירתה לסופם, אך כדי שלא לסיים בפרשה שהיא איננה כלולה בשירי דוד הוסיפו לה שלשה פסוקים שבנביאים ובכתובים.

בדברי הראשונים מובא טעם אמירת פסוקים אלו על פי דרך הסוד והרמז (מובא ב'בית יוסף' או"ח סימן נא בשם 'ארחות חיים' סימן לב, וכן כתב ב'מחזור ויטרי' וברוקח) שיש י"ח שמות הוי"ה בפרשת נס קריעת ים סוף, מפסוק 'ויט' עד סוף השירה, ומכיון שאנו אומרים רק מ'ויושע' חסרים לנו ארבע שמות, ומוסיפים אותם על ידי פסוקים אלו. והשם השני שבפסוק 'והיה ה' למלך', אף שהוא שם חמישי אינו נמנה בחשבון, כיון שאומרים בו, שכל השמות הקדושים יתאחדו ויהיה ה' אחד ושמו אחד].

את דבריהם יש לבאר על דרך הרעיון, שבעת הנס באו שמות ה' לידי גילוי בפועל, אולם לאחר מכן שם ה' מתבטא על ידי הנהגת מלכותו שנוכרת בפסוקים אלו.

כי לה' המלוכה

'כי לה' המלוכה ומושל בגויים' הוא פסוק בתהלים (כב, כט) כהמשך לפסוק שלפני כן - 'זכרו וישבו אל ה' כל אפסי ארץ וישתחוו לפניך כל משפחות גוים - כי לה' המלוכה ומושל בגויים'.

הגר"א (משלי כז, כז) מבאר את ההבדל בין 'מלוכה' ל'מושל', שכן מלך הוא כאשר בני המלוכה מקבלים את מלכותו מרצון, ואילו 'מושל' הוא המושל בכח ובחוקה. וכתב שהרי סידרו בתפילה כי לה' המלוכה כו' ואחר כך אומרים שרק לעתיד יהיה 'והיה למלך על כל הארץ', אלא שאנחנו עמו בני ישראל קיבלנו עול מלכותו עלינו, אך לא כן האומות אך שהוא מושל עליהם כרצונו ורודה בהם כחפצו, וזהו כי לה' המלוכה זהו עלינו, ומושל נקרא בגויים, היינו בעל כרחם, אך לעתיד יתקיים והיה ה' למלך על כל הארץ, שכל הארץ יקבלו עול מלכותו עליהם.

ועלו מושיעים בהר ציון

'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשיו והיתה לה' המלוכה', הוא פסוק בתרי עשר בדברי הנביא עובדיה (א, כא) המתנבא על מפלת אדום, שבסיומם תתנשא מלכות ה' בתפארתה. רש"י מבאר ש'מושיעים' הוא כינוי לשרי ודייני ישראל, אשר יבואו לתבוע את נקמת ישראל מעשיו הרשע. והרד"ק פירש שהם המלך המשיח וחבריו, שבעה רועים, ושמונה נסיכי אדם. [על יסוד הפסוק (מיכה ה, ד) 'והקמונו עליו שבעה רועים ושמנה נסיכי אדם'. ובגמרא (סוכה נב, ב): 'מאן נינהו שבעה רועים דוד באמצע, אדם, שת, ומתושלח מימינו, אברהם, יעקב, ומשה בשמאלו, ומאן נינהו שמנה נסיכי אדם, ישי, ושואל, ושמואל, עמוס, וצפניה, צדקיה, ומשיח, ואלהיו']. המלבי"ם כתב שהמושיעים הם שני המשיחים ושבעה רועים.

מהרמב"ן בפרשת וישלח, למדנו לפי דרכינו את שיעור הכתוב, שהמושיעים שבהר ציון יעלו לשפוט את הר עשיו, (ולא שהמושיעים יעלו בהר ציון).

רש"י (בראשית לו, מג, במדבר כד, יט) והרמב"ן (בראשית שם) מבארים על פי דברי חז"ל בהרבה מקומות שאדום הוא רומי, והאברבנאל (ישעיה לה, י) מבאר את דבריהם בארוכה, מדוע בני רומי וכל בני דת הנצרות הנמשכים אחריהם, נחשבים כאדום.

בספר 'יערות דבש' (דרוש י) מביא בשם התרגום, שיבואו בני רומי לציון, ושם יבואו מושיעים, ויהרגו טבח רב לה' ברשעים, ומבאר, שברומי ישנה כל כך התגברות הטומאה עד שאינו נאות ששכינה תשרה שם, ולכך הקב"ה נותן בלב רומי לילך ולצבוא על ירושלים, ושמה יעלו מושיעים, ושמה תהיה מפלתם בארץ ישראל, כי שם תהיה השריית השכינה.

והיתה לה' המלוכה

הקשר בין איבוד עשיו למלכות ה' מבואר במדרשי חז"ל - (ילקוט שמעוני עובדיה רמז תקמט) 'ועלו מושיעים בהר ציון. כתיב עד אשר אבא אל אדוני שעירה חזרנו על כל המקרא ולא מצינו שהלך יעקב לשעיר. אלא אימתי ילך אצלו לעתיד הדא הוא דכתיב 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה', לפי שנאמר 'כי יד על כס י-ה' שאין הכס שלם ולא השם שלם עד שיכרית זרע של עשו, שנאמר האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת וגו' וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו', וכעין זה במדרש תנחומא (כי תצא אות יא, מובא ברש"י שמות יז, טז). ב'מדרש חסרות ויתרות' הקדום (בתי מדרשות' ח"ב פרשת בשלח) מקשר פסוק זה לפסוק 'ה' ימלוד לעולם ועד' שמילת 'ימלך' נאמרה בכתיב חסר, שמלכות ה' אינה שלימה עד שיעשה בהן נקמה, שנאמר 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה.

והיה ה' למלך על כל הארץ

'והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד', הוא פסוק בזכריה (יד, ט) בפרק המתאר את מלחמת ה' בגויים לעתיד לבוא, ומתנבא על חזיונות העתיד, כאשר הר הזיתים ייבקע, וייוודע יום אשר הוא לא יום ולא לילה, ויצאו מים חיים מירושלים, או אז - 'והיה ה' למלך על כל הארץ'.

רש"י על הפסוק 'שמע ישראל ה' אחד' (דברים ו, ד) מבאר - ה' אלהינו ה' אחד - ה' שהוא א-להינו עתה ולא א-להי העובדי כוכבים, הוא עתיד להיות ה' אחד, שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה', ונאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד'.

לפי האמור לעיל פסוק זה משלים את התהליך כולו, וסידרת הפסוקים מתארת את שלביו: תחילה מלכות ה' מופיעה מחוסרת וכשאיפה לעתיד - ה' ימלך לעולם ועד', וממשלתו היא בעל כרחם של האומות 'לה' המלוכה ומושל בגויים', וכאשר יעלו מושיעים בהר ציון תהיה לה' המלוכה, או אז יתקיים הכתוב - 'ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד'.

גאון התורה

עובדות והנהגות, הוראות והדרכות במגוון נושאים
ממרן הגר"ח הלוי מבריסק זצוק"ל
אותם סיפר מרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל
לבני ביתו ומקורביו, כפי שקיבל ממקורות נאמנים ומוסמכים

מאה
שנה
להסתלקותו

מפני הנימוס]. וכן עוד מסורות הרבה מסר בידו, ובמאמר שלפנינו נביא כאן ממה שנכתב ברבות השנים בגיליון 'כאיל תערוג' משמו של מרן הגראי"ל זצ"ל לצד חידושים נוספים שליקטנו לתועלת הקוראים.

בן ח' שנים

כבר בהיותו ילד צעיר היה הגר"ח גאון. כשהיה בן ח' שנים חידש את חידושו הנודע בעניין שחיטת טריפה הנדפס במכתבים בסוף ספר חי' מרן רי"ז הלוי, ולבטח כבר ידע ש"ס.

36 דף ביום

הגר"ח היה לומד כל יום 36 דפי גמ' בסדר קדשים והיו לו הרבה הערות. (צדיק כתמר יפרח, עמ' פו)

ועמלו בתורה

הגר"ר שמחה זליג אמר לי: הרבה גאונים ראיתי, הרבה מתמידים ראיתי, אבל עמל התורה כמו של הגר"ח טרם ראיתי. יש כאלו שרואים בספר של הגר"ח את כוח הגאונות והכישרון, אבל צריך לדעת שהגר"ח היה אצלו עמל התורה המעלה הכי גדולה. [ואמר הגראי"ל: ואני מוסיף, שאילו היה רואה את יגיעת התורה של החזו"א בוודאי היה אומר גם עליו כן].

וסיפר לי שפעם אחת לא חש הגר"ח בטוב והיו לו כאבי ראש חזקים, וקם והלך לדרוש אצל הרופאים מדוע כואב לו הראש, והרופאים בדקו אותו מכף רגל ועד ראש ואף אחד לא מצא שום סיבה לכאבים, עד שלבסוף התברר לפרופסור אחד בתוך כדי שיחה עם הגר"ח שהגר"ח בשעת לימודו מחזיק את היד על הראש בהתאמצות ולוחץ חזק על הראש, וכפי הנראה מזה נעשו לו הכאבי ראש. ובאמת פסק הגר"ח מלעשות כך ופסקו הכאבים. (צדיק כתמר יפרח, עמ' קכז)

ידע בבא בתרא

שמעתי מהגר"ר שמחה זליג, כשהיה הגר"ח בפרק שידוכין בגיל י"ח, אמר עליו אביו ה'בית הלוי' מייין חיים קען בבא בתרא... [חיים שלי יודע ב"ב]. ואמר רבנו, והיום אומרים על כל אחד שידע חצי ש"ס... (קו' קיימו וקבלו, עמ' 62)

והגראי"ל הוסיף דהוא קצת פלא, שבאמת אין כ"כ הרבה חידו"ת על מסכת ב"ב בספר חידושי הגר"ח הלוי.

גאונות פלאית

פעם אחת כשעמד הגר"ח בסוף תפילת שמו"ע, שאל

זצוק"ל לצד הדיין והמו"צ דבריסק הגר"ר שמחה זליג ריגר זצ"ל שהיה ראש מורי הוראות בדורו וראב"ד דבריסק, ותלמיד מובהק של הגר"ח מבריסק עוד מתקופת וולוז'ין, ואחר שעבר הגר"ח לכהן כרבה של בריסק התנה שהגר"ר שמחה זליג זצ"ל יעבור עמו ויישא

אביו מרן ה'בית הלוי' זצ"ל

בעול ההוראה. וכך היה הגר"ר שמחה זליג דבוק בו כל ימי חייו.

הגר"ר שמחה זעליג זצ"ל ראה בש"ב מרן הגראי"ל זצ"ל שלגדולות נועד, ולכן מסר לו הרבה עניינים שראה וקיבל ממרן הגר"ח זצ"ל, ואף דברים עמוקים מאוד. וכמו שסיפר מרן הגראי"ל שלהגר"ח כאב שפרסמו קושיא של משכיל אחד על הרמב"ם בהל' קידוש החודש, והקושיא הייתה קשה מאוד, ולשם כך עמל הגר"ח הרבה ליישבה, וחיבר מערכה שלקח כ"ב שעות לומר אותה, ומסר אותה להגר"ר שמחה זליג זצ"ל, והגר"ר שמחה זליג מסר את המערכה להגראי"ל זצ"ל ע"י שבמשך שישה שבועות היה הולך מדי יום שישי עם הגראי"ל ליד הנהר במשך שעות ואומר לו חלק מהמערכה. [ואמר הגראי"ל בענותנותו שרק בב' הפעמים הראשונות החזיק את החשבון ואח"כ הקשיב

מאה שנים תמימות ימלאו ביום חמישי כ"א אב הבעל"ט להסתלקותו של ענק הרוח, רשכבה"ג, מחולל ויוצר שיטת הלימוד הבהירה בעולם הישיבות בדורות האחרונים, מרן הגאון רבי חיים הלוי סולוביצ'יק זצ"ל מבריסק ובעל 'חידושי רבנו חיים הלוי על הרמב"ם'.

במרוצת הדורות האחרונים חוברו ספרים רבים עבי כרס אין ספור לצד מאות ואלפי מאמרים, אודות דמותו הכבירה של אותו ענק שבענקים שהאיר מתורתו לארץ ולדרים עליה לדורי דורות והיה ככוכב זוהר שהזהיר לעולם התורה והישיבות בעומק תורתו הבהירה והמאירה, עד שכונה בפי כל בהערצה אין קץ 'הרבי של עולם הישיבות'.

טובי הסופרים לצד גדולי המחברים והמספרים כבר עמדו והקיפו את דמותו הגדולה של אותו ענק שבענקים מכל הזוויות שרק ניתן, אם זה אודות כוחו המופלא בהבנת עומק התורה בעיון חד בהיותו מחולל את דרך הלימוד הישיבתית בדורות האחרונים, עד שזכה ותורתו נהפכה ללחם חוקם של טובי ולמדני עולם התורה והישיבות הק' ברחבי תבל במשך שנות דור, עד כי אין לך שעה שאין תורתו מתבדרא בבי מדרשא, אם זה על עוצם גאונותו וגודל התמדתו שגדולי דורו עמדו משתוממים על כך, אם זה על עוצם צדקותו ויראת חטאו הנוראה שהייתה מן המפורסמות בעולם התורה והישיבות.

כך גם נודע בהיותו עומד בראש מערכות ישראל על משמר התורה"ק לבל יגעו בה זרים, ולצד זאת אף נודע בעוצם מסירות נפשו וגודל חסדיו הפלאיים למען הכלל והפרט עד כי רבים כינוהו כעמוד החסד של הדור, ולא בכדי זכה לכך.

במאמר שלפנינו בחרנו להביא שורה של עובדות, הנהגות והדרכות מתוך אוצר שיחותיו והדרכותיו של מרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל בהיותו יליד העיר בריסק וזכה בילדותו לדור בשכנות למרן הגר"ח זצוק"ל, ובהמשך השנים אף התאבק בבריסק בעפר רגלם של גדולי תלמידיו ובראשם בנו הגדול מרן הגרי"ז מבריסק

הרבה תירוצים

אומרים בשם הגר"ח, שכשיש כמה תירוצים על קושיא זה מראה שהתירוצים חלשים, וכשיש תירוצ אחד זה מראה שהתירוצ חזק. (אילת השחר ויקהל)

אחד את חברו בסמוך לגר"ח האם רוב האיבעיות שבש"ס נפשטו או לא. וכשפסע הגר"ח לאחוריו, אמר 'רוב האיבעיות נפשטו...' והחפץ חיים נתפעל מאוד מזה, שהרי צריך לעבור על כל הש"ס כדי לדעת תשובה כזאת, והגר"ח בחריפותו הנוראה הספיק במהירות כזו לסקור את כל הש"ס, והגרי"ז התרגש טובא ממעשה זה.

ראיתו החדה

העיד לי הג"ר שמחה זליג, כי היה נוכח כאשר הגר"ח מבריסק קרא מכתב בדף שלם, וכאשר סיים לקרוא אמר לו הגר"ח כך וכך מספר התיבות שבמכתב, הרי לך כישרונות מיוחדים הקיימים בעולמנו בסייעתא דשמיא. (מאחורי הפרגוד עמ' 412) עובדה נוספת: באחד הימים הגיעה גויה לפני הנצי"ב בטענה על בחור שעשה עוולה גדולה. והנצי"ב קרא לגר"ח לשאול מה לעשות, והגר"ח אמר שביכולתו להכיר מי זה, אבל שלא ישאלו אותו מהיכן יודע. והגר"ח הסתובב בישיבה והביט על הבחורים וקרא לאחד מהם ולקח אותו לנצי"ב והודה שזה היה הוא.

עם ה'אבני נזר'

ה'אבני נזר' שלח את תלמידו הכלי חמדה' להגר"ח כדי לבדוק אותו, והיה אצלו כמה ימים מבלי לספר לו מטרות בואו. והגר"ח התבטא 'רוצים לבחון אותי', וכשחזר, אמר 'אבני נזר' שהוא יודע ש"ס על פי הרמב"ם, אמר ה'אבני נזר' א"כ אולי נלך ללמוד אצלו. (כ' צדיק כתמר יפרח)

שמונים שטיקלאך

שמעתי ממקור מהימן דהיה להגר"ח עוד שמונים שטיקלאך ערוכים ומוכנים לספרו, אלא שלא היו גמורים וחתומים כל הצורך, ולכן לא הדפיסו אותם בספר חידושי רבנו חיים הלוי. (אילת אהבים עמ' ז)

ספר הערות

בשנים האחרונות עמדו להוציא ספר חידושי רבנו חיים הלוי עם הערות מגדולי ראשי הישיבות, וביקשו ממרן הגראי"ל שיצרף את גיליונותיו על הספר חידושי הגר"ח הלוי, אך הוא לא הסכים, ואמר שאין זה דרך כבוד להוציא ספר שכולו קושיות והשגות על הגר"ח. אמנם אחרי שיצא לאור נחה דעתו, שראה שהביאו גם ראיות ואסמכתאות לדבריו, ועל כן הסכים לצרף את הערותיו למהדורה השנייה שנדפסה בשנת תשע"ז.

הסכמות לספרים

הגר"ח לא היה מעיין בספרים כדי ליתן הסכמה, אלא היה נותן לג"ר שמחה זליג שיעבור ועפ"ז היה נותן את ההסכמה. ואמר לו שספרים בלימוד מספיק לעבור על חלק מהספר כדי לתת הסכמה, אבל ספרים באגדה ועל התורה צריך לעבור על כל הספר מתחילתו ועד סופו כדי לראות שהמחבר לא טועה בשום דבר. (רשימות אחד השומעים)

וז"ל הגראי"ל בהסכמתו לספר מסילת ישרים ע"פ המאיר ליעקב להגר"י רבינוביץ תאומים: הנה שמעתי מפי ש"ב מו"צ דבריסק הג"ר שמחה זליג צ"ל שכדי להסכים על דברי אגדה יש לדקדק בכל מילה ומילה לראות שח"ו לא באו לידי טעות ח"ו. (קובץ אגרות סי' רל)

חלום של הגרי"ז

שמעתי מהגר"ר שמחה זליג, שאחרי שגמר הגרי"ז לכתוב את ההקדמה על ספר חידושי הגר"ח הלוי, באה הרבנית בחלום וטענה למה לא הזכירו אותה? ושאלו את הג"ר שמחה זליג ואמר שהיא צודקת, ואז הוסיפו כמה שורות עליה בזה"ל: 'ונציב בזה מצבת זכרון לא"מ הרבנית הצנועה והצדקנית א"ח בתן של גדולי הדור מרת ליפשא זכרה לחי עד. אשר הייתה יחידה במינה בצניעותה וטוהר נפשה ומדות' הנפלאות ומסירותה לתורה בכל לבה ובכל נפשה באמת ובה בטח לב אמו"ר הגאון החסיד

זצוקללה"ה לשבת במנוחת הנפש אמתית ודעה פנוי' על שדה הלמוד והעיון. זכרה לה ה' לטובה ותנצב"ה לאור באור החיים'. ושאלו את רבנו מה זה מוסיף לה בעולם האמת שבאה עבור זה בחלום, ואמר דמפרסמים עושי מצוה דיש תועלת שילמדו ממעשיהם [כמ"ה הרשב"א תשו' תקפא]. (ר"ח אוחנה)

הליכות והזרכות לא לומר ויאמר דוד

הגר"ח מבריסק לא היה אומר לפני תחנון את הפסוק 'ויאמר דוד אל גדי' מפני שנאמר בו נפלה נא ביד ה' וחשש שהוא כפתיחת פה לשטן. וכן מבואר ב'מעשה רב' (או' מט) שהגר"א לא היה אומר. וכן רבנו נהג שלא לאמרו. (צדיק כתמר יפרח)

לא מזיז כיסא

העיד הג"ר שמחה זליג על הגר"ח, שבשבת אם הכיסא היה עומד ליד השולחן היה יושב עליו, אבל אם לא היה עומד במקומו והיה צריך להזיזו, לא היה מזיזו, וכנראה שחשש משום אוהל, ועל פי אמת זה לא אוהל, שהרי לאחרים היה נותן שיזיזו את הכיסא, רק לעצמו היה חושש.

כמו"כ לא היה לוקח הגר"ח בעצמו את המזלג מהשולחן שהיה לו חשש של בורר שלוקח כלי אחד מתוך אחרים. וכן אומרים שהגר"ח היה משתדל בשבת לצאת ידי כל השיטות, וגם אם הייתה שיטה שהוא לא אוחד כך, בכל זאת בשבת הוא רצה להחמיר ככל שיטה שיש. (אעלה בתמר, עמ' יז)

לא זז כל הסעודה

הגר"ר משה סולוביצ'יק זצ"ל העיד, שראה בקטנותו [בהיותו פחות מגיל 3] את זקנו הגר"ח מבריסק שכשהיה אוכל לא היה קם ממקומו כל זמן אכילתו כי חשש לשינוי מקום. ודעת הרמב"ם (בשו"ע או"ח סי' קעח ס"א) שיש שינוי מקום גם בסעודת פת ואף מחדר לחדר אחר באותו בית.

בורא נפשות

שמעתי שהגר"ח מבריסק בסוף ימיו היה נמנע מלאכול דברים שיצטרך לברך עליהם ברכת בורא נפשות, דחשש לדעת הירושלמי שצריכים לחתום, ולא רצה לשנות המנהג שלא לחתום. (ימלא פי תהלתך עיונים בתפילה עמ' שכט).

כיבוד אב

האנשים הגדולים זכו גם בגלל הכיבוד אב המיוחד שלהם וכגון הגר"ח מבריסק שא"א לתאר את גודל כיבודו לאביו. (אילת השחר יתרו כ, יב וציין לדברי המדרש משנת הג"ר אליעזר פ"ה ר"י אומר, בשכר כבוד שכבדת אבותיך תראה בניך וכו'.

הריני כפרת משכבו

שמעתי שהגר"ח מבריסק לא היה כותב בחתימתו בן הג"ר יוסף דוב, משום שבתוך שנה ראשונה לפטירת אביו לא רצה לכתוב הכ"מ, דזה כקללה על האדם, ואע"פ שאם מזכירו צ"ל כה, מ"מ אין חייב להזכיר את אביו, וכיון שבשנה ראשונה לא חתם את שם אביו כך גם אח"כ לא הזכירו, אמנם י"א שכן חתם, ואולי אח"כ חזר בו. (אילת השחר מקץ מב, לז)

והנה הזייפן של הירושלמי קדשים היה בעל כישרון גדול, ואף זייף חתימת הגר"ח להסכמה לירושלמי שלו, וגדולי הדור תפסו את זיופיו, ואחת ההוכחות הייתה מהסכמת הגר"ח שחתם בן כו', והוא מעולם לא חתם כן. (רשימות רי"כ)

נמנע מסנדקאות

שמעתי שהגר"ח מבריסק לא רצה לקבל סנדקאות בסוף ימיו, כי היה מעשה שמת התינוק מחמת הברית וחשש שנחשב מצמצם, עי' סנהדרין עז. (אילת השחר ויקרא ה, יז)

מציצה בפה

כשהיה הגראי"ל בברית וראה שהמוהל לא מצץ בפה רק ע"י מפה הייתה לו ביקורת על זה, ואמר שראה כבר כמה מוהלים שעושים כך. ואמנם היה מעשה במוהל בבריסק שנחלה במחלה קשה בדם ע"י שמצץ דם המילה והתינוק היה חולה בה היות שאביו או אמו היו חולים במחלה זו והורה הגר"ח מבריסק שימצצו ע"י זוכית לפי שזו סכנת נפשות. אבל ודאי שאצל המשפחות הרגילות שאין חשש סכנה ודאי שאסור ח"ו לשנות מהנהוג מדור דור

גזית ציפורנים

הגר"ח מבריסק לא היה מקפיד במה שכתוב בצוואת ר"י החסיד (אות מח) שלא לגזוז את הציפורנים בר"ח, והובא במ"ב סי' ר"ס סק"ז. אלא אם היה צריך לגזוז את ציפורניו היה גוזזם אפי' בר"ח. ואמר דהלא חציצה בנט"י הוא מדינא דגמ' (חולין קו). ואילו שלא לגזוז את הציפורנים זה רק מצוואת ריה"ח. (אעלה בתמר, עמ' כ)

תוספת יום הכיפורים

הגר"ח מבריסק היה מתענה במוצאי יוה"כ עד חצי שעה לפני חצות, דאח"כ כבר בוודאי אין תוספות יוה"כ.

שלא להצטלם

כשהיה הגר"ח באסיפה בקטוביץ ניסה צלם אחד לצלמו, והגר"ח הסתיר כל הזמן את פניו במטפחת, ואח"כ אמר הצלם לגר"ח שלא הצליח לצלמו, ואמר לו הגר"ח שזה לא נכון כי תמונה אחת כן הצליח, ובדק הצלם וראה שאכן צדק הגר"ח. (רשימות רי"ס)

לא הכה את בנו

שמעתי שהגר"ח מבריסק לא הכה את בנו הגרי"ז כלל, זולת פעם אחת שקיבל מאביו מכה אחת, היה זה בזמן הבר מצוה שלו, שדרש דרשה ובדבריו חלק על סברא של זקנו הג"ר רפאל שפירא, ועי' שחלק על הסבא שלו נתן לו הגר"ח מכה, אבל זולת זה הוא לא קיבל מכה, ואעפ"כ הוא יצא טוב, ולא נחשב לחושך שבטו. (מתוך שיעורים על אגרת הגר"א)

שאלה לחדודא

הגר"ח מבריסק כשרצה לשמח את הילדים היה אומר להם שהיה איש אחד עיוור שכשהיה רוצה לאכול היה מרים אצבע אחת, וכשהיה רוצה לשתות היה מרים שתי אצבעות, ושאלם: כשהיה רוצה גם לאכול וגם לשתות מה היה עושה? והתשובה צריכה להיות שהיה יכול לדבר, שהרי אינו אילם אלא עיוור, אלא שלא שמים לב לכך. (צדיק כתמר יפרח עמ' תפה)

לסגור ישיבה

להגר"ר זלמן סנדר שפירא זצ"ל הייתה ישיבה במאלטש, והיה

מדוע הלך בערב יו"כ לבית מדרש של הקצבים?

אצל מרן הגר"ח מבריסק היה מעשה, שבאו לפניו לדין תורה, ורצה שיעשו פשרה ולא רצו, ולבסוף זה שהפסק יצא לרעתו התחיל לצעוק בחוצפה כנגד הגר"ח ועל הדיינים שאינם פוסקים כדין. והגר"ר שמחה זליג מאוד הצטער, ואמר שהרי לפני כמה ימים אותו אדם בא לשאול וקיבל עליו את הפסק, ולמה עכשיו כ"כ צעק. ואמר הגר"ח מה הפלא, כאן אכפת לו שהשני הרוויח כדין. ואח"כ בעיהכ"פ לפני כל נדרי הלך הגר"ח עם ג' בניו לביהמ"ד של הקצבים וביקש ממנו מחילה. (אילת השחר בהעלותך)

הדרכות בלימוד

עמל על השיעור

להגר"ח מבריסק ששהה בלונֶאָנוֹעַ לדבר עמו בלימוד, ושלמו עבור זה ששים רובל שהיה סכום גדול [והרב היה עילוי גדול], ובא לפניו והציע לו חידוש תורה וקיבל. ואח"כ התחיל לומר עוד חידוש ופתח דבריו שיש להתבונן למה נאמר דין זה, ומיד הפסיקו הגר"ח ואמר לו אין שואלים למה כך, אלא מה כתוב, ותוך כדי דיבורו עמו הגיע טלגרמה שבתו של הגר"ח מקשה לילד, והוצרך לנסוע לוורשה [להתייעץ בדבר], ואמר הרב שמאז שינה את כל אורח לימודו [שהורגל בטעלוז אצל הגר"ש שקופ להתבונן על הדבר למה הוא], ורק לומד מה כתוב, שהגר"ח פתח לו את הראש לחשוב באופן כזה, וא"כ בסופו של דבר הייתה שווה הנסיעה.

אמורא חולק על תנא

הגר"ח אמר לבנו הגרי"ז שאמורא יכול לחלוק על תנא (עי' קוב"ש ב"ב או' תרלג, ועי' בחזו"א באגרות ח"ג ג' נ"ז דפליג). ומה שאמרו בגמ' רב תנא ופליג, היינו שהוא כתנא והשתמש בכוחו לחלוק על התנאים, וכל האמוראים לא השתמשו בכוח זה עכ"ד. והנה איתא (בב"מ פו.) רבי ור' נתן סוף משנה, ר"א ורבינא סוף הוראה, וסימנך עד אבוא אל מקדשי כו', והנה הלכה כבתראי מאביי ואילך, והנה כל הני דלא סבירא ליה כהגר"ח וס"ל שאמורא לא חולק על תנא, אמאי הלכתא כבתראי. וי"ל כי אינו חולק אלא מכריע בסברות, וכעין המובא בספר הצדיק רבי שלמה ששאל הגר"ח את הח"ח כיצד מכריע במחלוקת ראשונים, והשיב: אני לומד כל גמרא לפני שאני מכריע ל"ו פעמים, ואמר הגר"ח, א"כ באמת כוחו שפיר להכריע. (רשימות אחד השומעים)

יומני הגר"ח

מכיון שהייתי חברותא של הגרי"ד זצ"ל בבריסק זכיתי ללמוד את הסוגיות כסדר הדף עם יומני הגר"ח - פנקסים בו היו כתובים כל ההערות שהיה הגר"ח נוהג לרשום כל יום מה שהתחדש לו בקצרה לפי סדר דפי המסכתות, והיו מונחים בבית הגרי"ז, וזוהי היה עונג ממש'. ופעם ציטט רבנו מדברי הגר"ח שראה שם בעניין מילה באשה. וכן רבנו רשם לעצמו כמה דברים שראה שם. [וחלק מהיומנים נדפסו בשנים האחרונות בספר מגניזת הגר"ח].

שמעתי מהגר"ר שמחה זליג, שהגר"ח היה עמל שש שעות לפני הכנת שיעור, וכך מדי שיעור. בטרם מסר את השיעור לבני הישיבה, היה מוסר אותו לקבוצת אברכים שביניהם היה הגר"ר שמחה זליג, ורק אח"כ היה מוסר אותו לבני הישיבה. עד כדי כך יש להשקיע בהכנת שיעור, ובוודאי שזה מביא לעמל התורה. ולמדו כל יום דף, ובסוף השיעור אמר את הערותיו.

להסיר את המתח

בהדרכה בכינוס לב שומע אמר הגראי"ל: שמעתי שהגר"ח הרבה פעמים היה אומר שיעור בבית אצלו, והוא היה זורק באמצע כרית, כדי לעשות שעשוע, שלא יהיה מתח כ"כ. וממילא כל אחד שמוסר שיעור צריך לעשות שלא ירגישו מתח. הגמ' (שבת ל:) אומרת שרבא היה אומר לפני השיעור מילתא דבדיחותא ורק אח"כ היו מתחילים ללמוד בכובד ראש. [ובהודמנות אחרת סיפר הגראי"ל שלהגר"ח היה עיניים חריפות והילדים היו מפחדים להתקרב אליו, ולכן היה לפעמים זורק עליהם כריות כדי להשתעשע אתם ולהפיג את המתח].

יודע ש"ס

אומרים בשם הגר"ח מבריסק, שאמר על אחד שסיפרו עליו שהוא יודע ש"ס, והגר"ח התבטא עליו 'אין זה שהוא לא יודע ש"ס, אלא הוא יודע ש"ס - לא!' - 'דאס איז ניט נאר עהר קען ניט ש"ס, עהר קען - ש"ס נישט'.

הלכה למעשה

היה מעשה ברב אחד ששאל את הגר"ח מה יצא לו למעשה מכל הלומדע"ס שעוסק בה כל היום, והגר"ח ענה לו שבלי העיון א"א לפסוק הלכות גם באו"ח ויו"ד, והגר"ח הראה לו כן על ע"י ששאל אותו שאלה להלכה שלכאורה נראית פשוטה והקיף אותו בשאלות וראיות להוכיח איך הפסק משתנה מהיפך להיפך ממש עד שהלה לא מצא את ידיו ואת רגליו בביהמ"ד.

לא לשאול למה

הרב מפוניבז' למד בראדין והיה נחשב שם עילוי גדול, ושלחוהו מטעם הישיבה

וכן עשה הגר"ח שברח למינסק, ויש שברחו לסרטוב או לסלוצק או למקומות אחרים, עד לסיום המלחמה. ובסיום המלחמה כשהחלו לחזור לעיירה, הקרובים הקדימו לשוב לפני אלו שברחו למקומות יותר רחוקים. הגר"ח לא חש בטוב, ונסע לעיירת המרפא אוטווצק. שמעתי שהמלים האחרונות של הגר"ח בחייו היה הפסוק 'בידך אפקיד רוחי' פדית אותי ה' א-ל אמת, וכמבואר בגמ' ברכות (ה.) 'אמר אביי: אף ת"ח מביעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי, כגון בידך אפקיד רוחי' פדית אותי ה' א-ל אמת'. ואח"כ נשכב ונפטר [שכן הגר"ח לא היה אומר המפיל רק היה אומר פסוק זה כי חשש שלא יירדם, וראה להלן במאמר על הגרי"ז כע"ז]. (צדיק כתמר יפרח עמ' קכה) ובפטירתו הייתה אחוזה ידו בפיתאו השמאלית, והוא עניין גדול

ללמוד מרב

אומרים שהגר"ר ברוך בער שאל את הגר"ח מבריסק, למה צריך ללמוד מרב, הרי אפשר ללמוד בספרי הרשב"א ורעק"א וכו'? ואמר לו דבאמת איך שטוב ללמוד אפשר ללמוד מספרים, אבל מה לא טוב ללמוד - אי אפשר מספרים, ולזה צריך רב. (אילת השחר, קדושים)

שם בחור אחד שנתפס להשכלה, והלך לשאול את הגר"ח מה לעשות, והורה לו לסגור את הישיבה, כי אם יש בחור אחד כזה כולם יכולים להינזק. (מפי אחד השומעים)

הסכנה באמריקה

באחד הימים הגיע אחד מבני העיר [צבעי בשם ויסוק] להגר"ח לספר לו שרוצה ליסוע לאמריקה, זעק הגר"ח: אמריקה, אמריקה!, ונבהל הלה ולא נסע, וכך הציל אותו ואת משפחתו. כי בימים ההם שרתה הפקרות גדולה באמריקה, שלא הייתה מדינה מסודרת, וכל הפושעים והפורקי עול היו שם.

למה לא לברך

סיפר לי יהודי זקן בכפר סבא, שבבחרותו קודם מלחמת העולם הראשונה היה גר בעיירה ליד ביאליסטוק, והיה בסכנה גדולה שיגייסו אותו לצבא, והיה צריך לעבור מבחן לגיוס בבריסק לראות אם הוא כשיר לעבודה.

ובא לבריסק לפני הגר"ח לבקש ברכה להינצל מהצבא והגר"ח מיד בירכו. ובאותו זמן ישב אצל הגר"ח איזה רב אחד, ופנה הגר"ח לרב היושב בצדו ואמר לו בטענה הלא יהודי נמצא בצרה ומדוע אינך מצטרף לברכו. ואמר רבנו שמכך למדתי שכל מי שמבקש ברכה צריך לברכו. (מרשימות רי"כ)

לא זורקים מהבית

כשנכנס פעם אחד מהמזרחי לבית הגר"ח לשוחח עמו, והגר"ח לא היה ניחא ליה בכך, אעפ"כ לא אמר להוציאו מהבית, והסביר אח"כ שלא זורקים יהודים מהבית, ואפילו שלא רוצים לדבר עמו, אסור לזרקו מהבית. (מפי הגרד"ט)

הסתמך על החת"ס

כשהגר"ח היה במינסק ולא היה לו מה לאכול, ולא רצה לקבל מתנות, הסכים להסתמך על דברי החת"ס, שכתב שרב אפילו שלא נמצא בעירו או כשעירו נחרבה נשאר עדיין רב העיר, וממילא בני העיר צריכים לשלם אף שנמצא בגלות, וכך תתושרי בריסק יכלו לתת לו כסף ולקח מהם. (צדיק כתמר יפרח)

רב מטעם

בשעה שיצא החוק ברוסיה שיש למנות רב מטעם, נפגשו מרנן הגר"ח מבריסק והגרנ"ע, אמר הגר"ח להגרנ"ע שלדעתו צריך למנות רב כמה שיותר ע"ה, וכך באמת עשה, שלבריסק מינה רב שכששאלו אותו כמה יין צריכה הקהילה למשך שנה, כיון שהיו צריכים אישור מיוחד לייצור יין, ואמר ארבע ליטר, ושאלו אותו למה אמרת ארבע ליטר, ענה ואמר שניסה לחשוב מתי משתמשים ביין ונוצר שבחופה משתמשים ביין, א"כ בארבע ליטר אפשר להשתמש בכל החופות שיהיו במשך השנה בבריסק. ושאלו אותו מה עם קידוש וד' כוסות, ואמר: נכון, לא זכרתי בשעת מעשה. כזה היה הרב מטעם שמינה הגר"ח לעיר בריסק. אבל הגרנ"ע מינה בוויילנא רב מטעם ת"ח גדול ולבסוף סבל ממנו הגרנ"ע הרבה מאוד.

פטירת הגר"ח

העיירה בריסק עומדת על הגבול, ולכן בזמן מלחמת העולם הראשונה לא היה שייך להישאר בעיירה, שעמדה בחזית המלחמה, וכל התושבים ברחו לתוככי רוסיה. חלק מהתושבים ברחו למינסק

ע"פ תורת הח"ן. (נכדו רבי ישעיהו כהן)

וקברו אותו בוורשא באוהל ליד הנצי"ב. והנצי"ב עצמו, אחר שבשנת תרנ"ב נסגרה ישיבת וולוז'ין, נשארו לו חובות כספיים, ולצורך זה נסע לוורשא, ונפטר ונקבר שם. כי כל אחד במקום שצריך להיקבר שם נקבר, וכך היה עם שני ראשי ישיבת וולוז'ין שנקברו בהפרש של עשרות שנים זה לצד זה למרות שלכאורה אין זה במקומם שגרו כל השנים. והוסיף רבנו, שבאמת בענייני קבורה רואים השגחה פרטית מיוחדת.

הלווייתו הייתה גדולה מאוד, למרות שאנשי וורשא היו רובם חסידים שהייתה להם פחות שייכות אליו. (מזקנים אתבונן, ח"ג עמ' 53)

יקותיאל יהודה גנזל

רב חיים זאגט

שיטת הלימוד הגועשת עד היום בהיכל הישיבות, שנחצבה בנפשו של
מרן הגאון רבי חיים מבריסק זי"ע
בהיבט תמציתי אל תוככי בית מדרשו בבריסק

ונסביר:

יש פעמים שנאמר 'דין' והלכה פסוקה בתחום הלכתי מסוים, שהדין אינו מיוחד דווקא לתחום זה או למצווה זו בה הוא נאמר, אלא הדין הוא 'דין כללי' התקף בתורה כולה ומחייב גם במצווה זו. מאידך, ישנו 'דין מסוים' המסוים ומיוחד להלכה בה הוא נפסק. דוגמה לכך, נראה בתשובה אותה השיב רבנו לשני הלמדנים שהקשו לפניו על פסק הדין לאותו רוגז על איחור קבורת קרובו. כה השיב להם רבנו:

"כשהאיש שלמולנו הגיע וטען את טענתו, הרהרתי והסתפקתי ביסודו של הדין הנפסק, לפיו יש לקבור תחילה את זה שנפטר ראשון; האם דין זה הינו 'דין כללי' הנגזר מהכלל ההלכתי של 'אין מעבירין על המצוות' (לא מדלגים על מצווה, אם בא לידינו מצווה חייבים לעשותה לפני שממשיכים למצווה אחרת), ומתוקף 'דין

פניו היו אבלות ורוגזות כאחד. הוא נכנס אל בית תלמודו של מרן הגר"ח מבריסק זי"ע, וכולו אומר קובלנה. רבה של בריסק הפסיק לרגע מעומק עיונו בו היה שרוי בצוואת עם תלמידיו החכמים שלפניו, והקשיב לנפשו הסוערת של היהודי האבל והנרגז:

"על גבאי ה'חברה-קדישא' דמתא אני קובל ועל מעשיהם אני זועם. בשעות הבוקר המוקדמות פרחו נשמתו של אחד מקרוביי, יהודי המלא במצוות כרימון אולם דל במעות כאביו, אנשי ה'חברה-קדישא' הוזמנו מבעוד מועד לטפל בכל ענייני הקבורה. בינתיים יצאו קולות שבר מבית נוסף בעיירה, מטרקלינו של הגביר המקומי שנאסף אף הוא אל אבותיו. מששמעו גבאי ה'חברה-קדישא' על מיתתו של הגביר, הותירו את קרובי המנוח להמתין ארוכות ונפנו לטפל בקבורתו של העשיר ורק משהלה הוטמן אחר כבוד התפנו להמשיך בסדרי הטמנתו של קרוב משפחתי. והלא שערורייה התחוללה כאן, שגבאים אלה עברו בשאט נפש על ההלכה המחייבת לקבור קודם את זה שמת ראשון, וכל זה בשביל בצע שלמונים..."

הגר"ח שמע את תלונתו הכאובה של האיש. קם ממקומו והוציא את ה'רמב"ם' מארון הספרים. הוא פתח בהלכות אבלות ודפדף מהכא להתם, והשיב לטוען הטענה:

"אגער גבאים ואנוזוף במ על מעשם הנלוז המנוגד להלכה הפסוקה. אולם לך הדבר לא נוגע כלל."

שני תלמידי חכמים שישבו אז לפני רבנו (אחד מהם: מרן הגר"י אברמסקי זצוק"ל), המה שמעו כן תמהו: "ילמדנו רבנו מהיכן למד את פסקו, הלא אף אנו בקיאים בדברי הנשר הגדול בהלכות אבלות ועדיין לא זכורה לנו התעסקות בסוגית הקדמת קבורה כלל. ותו, מה פשר תשובתו, הלא אם הגבאים ראויים לנזיפה, משמע שלא פעלו כהוגן, ומדוע אין הדבר נוגע לאיש שלפנינו, קרובו של הנפטר המדולג; ואם אין הדבר נוגע אליו כלל, מה טעם חייבים הגבאים נזיפה?"

'דין מסוים' לעומת 'דין כללי'

טרם נמשיך בתשובתו הברורה של רבנו לאוזני תלמידים הגאונים. נעצור קמעא לעיין באחד מיסודותיו הלמדניים המדוברים של רבנו. יסוד שמסוגל להעניק לנו פרספקטיבה קלה לשיטת הלימוד הבריסקאית' שנוצקה בבית מדרשו של רבנו והפכה לנחלת כלל עולם הישיבות. כשעם תום תשובתו של רבנו, נעצור בעוד תחנות אחדות בדרך להבנת קצה קצה של דרך הלימוד של רבנו, הדרך שאותותיה נשמעות מדי שעה עגולה מפיהם של מאות צורבים, בשלוש המילים שהפכו למעין 'ממתיקים' ו'מענגים' של כל סוגיה תלמודית:

רב חיים זאגט - - -

אחד היסודות שרַב חיים קבע הוא היסוד הלמדני של 'דין מסוים' לעומת 'דין כללי'.

כללי' זה האמור בכל התורה כולה, הרי גם בקבורתו של אדם אין מעבירין על זה שמת ראשון לקבור לפניו את זה שמת לאחריו. או שמא מדובר ב'דין מסוים' המיוחד למצוות קבורת המת, וטעמו משום 'כבוד המת'. עיינתי בפסקי הרמב"ם בהלכות אבלות ולא מצאתי שיציי את הדין המדובר. הסקתי אפוא ש'אי ציונו' של הדין בהלכות אבלות, מלמד על כך שאינו קשור בקשר מסוים ומיוחד להלכות אבלות ואין טעמו משום 'כבוד המת'; אלא הוא מטעם ה'דין כללי' של 'אין מעבירין על המצוות'. משכך, יתורצו שתי קושיותיכם כאחד, למדתם כבר מהיכן שאבתי את דבריי מתוך דברי הרמב"ם; ולגבי אותו קרוב משפחה? - הרי הגבאים לא פגעו כאן ב'כבוד המת' ולא על קרובו התלונה, הם עברו על דין של 'אין מעבירין על המצוות', ועל כך כרב העיר אנוזף בהם כדת."

סיפור למדני זה מלמד אותנו יותר מקצת על שיטת הלימוד הבריסקאית שחוצבה מנשמתו של רבנו. מלבד יסוד ה'דין מסוים' לעומת ה'דין כללי', אנו לומדים על הדרך בה מעיינים ברמב"ם ופוסקים הימנו הלכה, פוסקים ממה שלא כתוב, לא פחות מאשר ממה שכן כתוב. אין נסחפים לפלפולים מיותרים או לדימויים מרובים, אלא מעיינים בפשטות, ברוחב דעת ומוליכים דין תורה, הלכה פסוקה וברורה. קילורין לעיניים.

תורת אמת

היסוד הראשון והמוצק ביותר בשיטתו של רבנו, הוא הבנת הפשט לעומק ולרוחב. רבנו לא חיפש לחדש חידושים גדולים. הוא היה אומר: "תפקידנו אינו לחדש חידושים בתורה, זה היה תפקידם של רבותינו הראשונים. אנו אין לנו אלא להבין כדבעי את הנלמד". רבנו לימד את הלמדנים לרדת לעומקו של כל פרט בסוגיה, להתמקד, להתבונן ולהבין בהבנה אמתית, לא אשלייתית, את האמת שבגמרא, את המאור שבתורה.

כאשר רבנו שהה במינסק, פגש בו אחד מלמדני העיר שחפץ להציע לפניו חידוש למדני שעלה במוחו. הלה התנצל מראש: "רצוני להרצות א בעלי-בתיש'ע סברא..." אור פניו של רבנו קרן: "אין לך מה לדאוג. הלא כל תורתה היא בעלי-בתיש'ע תורה". ואכן כך זה היה, רבנו היה 'גאון הפשטות'. הוא היה חודר עד הרבדים העמוקים ביותר של הסוגיה על מנת לדלות מהם את הפשטות; פשט שהוא אמנם פשוט, הגיוני ויסודי, אבל הוא נכון ואמתותו צועקת.

פשט שאי אפשר להפריך...

האמתות הרבה וההגיוניות הגאונות שליוותה כל פשט עיוני פשוט מבית מדרשו של רבנו, הביאו לידי כך שקשה מאוד להפריך חידוש מחידושי של רבנו. פלפול למדני - אפשר להפריך בהבאת מראה מקום סותר; 'דימוי מילתא למילתא' - אפשר לסתור שעה שמציבים מקרה דומה נוסף שמסקנתו ההלכתית שונה. אבל את האמת - אי אפשר להפריך. את ההגיוני

צורת קדשו של רבינו

מרן הגאון רבי חיים הלוי סולוביצ'יק זצ"ל מבריסק

בנו מרן הגר"ז זצ"ל

בית הכנסת הגדול בבריסק

העיר בריסק

מרן הגר"ח זצ"ל

שבו, וראה שההסבר ישר והגון על פיהם". אולם תשובתו של רבנו מלמדת על הילוך מחשבתו ולא פחות מכך, על שיטת לימודו. רבנו ידע לזהות על הדברים שנאמרו שהם מתחככים בדעת האמת בה הוא ניחן, הוא הרגיש שהדברים אינם נכונים, וממילא ברור היה לו שלא מדובר בדברי התוספות.

כי כזו היא 'שיטת בריסק'; כך ייסד אותה רבנו: אם יש שאלה על דברי הגמרא או הראשונים, אין זה שדבריהם מוקשים, אלא שעדיין לא הבנו נכון את הדברים. לשנעמיק ונתבונן ביושר הדעת בסוגיה שלפנינו – לימד רבנו – שוב לא יוותרו לנו שום שאלות. או כפי שביטא את זה רבנו באוזנו של מרן הגר"ח ש כהנמן צוק"ל, הרב מפוניבז'. היה זה בשנות לימודו של הפוניבז'ער רב בראדין, בהיכלו התמיר של מרנא החפץ חיים זיע, כאשר רבו, הכהן הגדול מאחיו, שלחו להפגש עם רבנו ששהה בעיירת נופש סמוכה.

מצבת קבורתו של רבי חיים בורשא

מצבתו הק' של רבינו

הובאה גמרא, דופדפו הדפים ונמצא ה'תוספות' המדובר. הדברים המפריכים, כביכול, את חידושו של רבנו, לא נמצאו בין השורות. כמובן.

עיני הנוכחים הופנו בהערצה לעבר רבנו, שנענה במחי יד: "אל תחשדו בי במה שאני בי שאני בקי בכל דיבור המתחיל בתוספות בתלמוד כולו. אולם מששמעתי את הדברים, הבנתי שלא יכול להיות שבעלי התוספות אומרים אותם. זה בלתי אפשרי!"

אמנם, אנו לא צריכים 'לחשוד' ברבנו שום חשד שבעולם. כי הלא 'יודעים' אנו בוודאות את אשר העיד עליו בנו, מרן הגר"ז זיע: "אבא זצ"ל, לא היה מוציא מפיו הסבר חדש בשום תחום תורני, לפני שהעביר במוחו את כל התלמוד, על כל רש"י ותוספות

ישרות ואמת יסודית | זהרורים

ישרות שבעמקות ואמת טהורה היו אבני יסוד שיטת לימודו של רבנו. להבין כל דבר מיסודו ולא לתת לערפילי המחשבה לבלבלו. דוגמה מובהקת ליושר המחשבה ומסקנה הגיונית, גלומה באמרתו הבאה של רבנו:

גמרא נודעת היא זו המציינת במסכת חגיגה (ג, ב) את סממניו של השוטה - "תנו רבנן, איזהו שוטה, היוצא יחידי בלילה, והלך בבית הקברות, והמקרע את כסותו". כלומר, מי שיש בו את כל שלושת הסממנים האמורים, שוטה ייקרא. ממשכה הגמרא ומקשה, מדוע רק אם יעשה אדם את שלושתם הוא יזכה להיכנס אחר כבוד לקטגוריית השוטים ואילו יעשה רק אחד מהם, עדיין אדם מן השורה הוא. ומתרת שבאם האדם רק יוצא יחידי בלילה, נוכל לתרץ שהוא אולי רוצה להתאוויר קמעא. אם הוא רק לן בבית הקברות, שמא הוא מנסה לשאוב רוח של כישוף. ואם הוא רק קורע את כסותו, אולי מחשבותיו מטריפות אותו כעת. אולם לכשימצא אדם העושה את כל השלושה, סימן ששוטה מובהק הוא.

לומדים רבים למדו את השורות הללו בתחילת מסכת חגיגה, למדו והבינו והמשיכו הלאה. אבל לא רבנו. רב חיים בריסק'ער לא ימשיך בלימודו טרם ישיג את עומק ההבנה של דברי חז"ל. וכך נולדה השאלה הבאה, שאלה שכל כולה ניסיון להבין את הפשט ההגיוני של דברי התלמוד: "אם ישנו אדם הלוקה בכל שלושת הדברים האמורים, הוא משוטט לבד בלילות, ישן בין המצבות ופורס את בגדיו, מדוע שלא נחשיבהו כאדם נורמטיבי ונתרץ את כל אחד מנוהגיו בתירוץ שלו. נאמר שהוא גם רוצה להתאוויר, גם תר אחר רוח טומאה וכישוף וגם בעל מחשבות?"

כמה בריסקאית היא קושיה זו. והתירוץ, הרבה יותר: "במקום להתפתל בשלושה תירוצים דחוקים, אפשר לענות בצורה פשוטה הרבה יותר ולקבוע: האדם הזה הוא שוטה! שוטה מובהק!"

קופסת האתרוג שקיבל רבינו מהנהלת ישיבת ואלז'ין

הצרוף – אי אפשר לשלול.

האמור, מסביר את הסיפור המופלא והמפליא הבא:

ישב רבנו מוקף בתלמידי חכמים ואריות של תורה והרצה בפניהם חידוש מחידושי הגאונים, חידוש (או מדויק יותר: הסבר) השופך אור חדש על סוגיה תורנית שלמה. אחד מאותם מרביצי תורה נענה לעומתו של רבנו: "הלא לפי דברי התוספות במקום פלוני ש... נסתר כל בניין חידושו של מר". ורבנו, בשלוותו הנינוחה, משיב לעומתו בבהירות: "לא ולא. דברי התוספות באותה מסכת, באותו דף ובאותו דיבור המתחיל, אינם מכילים את הדברים שאתה אומר".

צוויי דינים: לחלק שיעור לשני חלקים מופרדים ומובנים. אמת לאמתה: לא לסטות מעומק המחשבה הנכונה בעת הלימוד. ההלכה (לא) נפסקה: איך למדים הלכה ממה שלא נכתב. אתה חוננתנו: ההבדל בין השקפה ראשונה למחשבה מעמיקה | בריסק בטהרתה

שאלה מתפתלת ותשובה שנונה

הנה דוגמה לדרך השנונה, הקצרה והקולעת, בה היה רבנו מציב נוכח עיני שואלי דעת תורתו, את המבט האמתי על הנושא הנשאל. רבנו לא קיבל התפתלויות למדניות, במיוחד לא אם הן באו במטרה להקל ולפשר. הוא דרש מיקוד בפשט הנכון של כל דבר. אמת עד הסוף. כך זה נראה, למשל, כאשר יהודי רצה לדחות מעליו מצוות עשה בתואנה למדנית: שאלה שאל יהודי את רבנו, הוא סיפר לו על שמועה שהשיגה אוזניו אודות אביו השוכב על ערש דווי ומתייסר בייסורי חולי. מצד אחד - הוא הסביר לרבנו את רחשי לבו - הוא מרגיש חובה לעצמו לנסוע אל העיר בה מתגורר האב, לבקר, לדרוש בשלומו ולקיים מצוות כיבוד אב. מאידך - התפתל, הדרוש בפני רבנו - הלא קבעה ההלכה שעלויות כיבוד אב, הן מושל אב ולא משל בן, ומשכך אין הוא מחויב לקנות כרטיס נסיעה ברכבת שמחירו לא מועט. השאלה הייתה בעצם, האם הוא פטור מלנסוע לאביו לבקר. רבנו השיבו תשובה קולעת, בת שש מילים בלבד: "צודק. אתה פטור מלנסוע. לך ברגל!"

כאשר העילוי הצעיר הרצה לפני רבנו מחידושו, ישב רבנו בעיניים עצומות, הקשיב והקשיב ולא הגיב מאומה. עד לרגע בו הציב הרב מפוניבו' שאלה על דברי התלמוד במסכת פלונית, בהתבטא: "וצריך להבין מדוע אומרת הגמרא כך". רבנו נרעד. לידו של רבנו לא היה מושג של שאילת 'למה' כתוב, אין שאלה של 'מדוע'. אם לא ברור לנו סימן שעדיין לא הבנו. או כפי שרבנו ביטא זאת במענה לשאלת העילוי העומד נכחו: "מען פרעגט נישט פארוואס, נאר וואס!" (-לא שואלים 'למה', אלא 'מה').

צוויי דינים

בפתיחת היריעה התוודענו למושג של 'דין מסוים' לעומת 'דין כללי'. אולם יש לציין שמושג למדני זה, הרי הוא פועל יוצא של מושג למדני אחר אותו טבע רבנו בעולם הישיבה בחותמת של ברזל. מדובר, איך לא, במושג הלמדני המתבדר ביותר בהיכלי הישיבות:

- צוויי דינים!

או כפי שהיו מכנים את רבנו בעקבות כך בין התלמידים: חוצץ שיעור לשניים! צוויי דינים' (-שני דינים) של רבנו, הוא 'תולדה' של עיון מעמיק לאמתותה ודקותה של סוגיה, ובאותה מידה הוא 'אב מלאכה', לאורו אפשר ללמוד כל סוגיה, כל הלכה, כל תחום תלמודי. עיקרו הוא - לדעת לחלק כל פרט בסוגיה ולהבין מה שורש דינו. בכל סוגיה מנסים למצוא האם יש בה 'דין אחד' או 'שני דינים' ואיזה מבין השניים הוא החזק יותר. אפשר למצוא דין בנושא ודין בנושא. דין ב'גברא' ודין ב'חפצא', או כזכור - דין מסוים ודין כללי.

ובלי דוגמה תלמודית, הרי אי אפשר.

במצוות ביעור חמץ מוצא רבנו 'צוויי דינים', דין אחד של 'גברא' (-מצוות הביעור הוא שהאדם לא יהיה לו חמץ, ודין של 'חפצא' (-המצווה היא שהחפץ, החמץ, יתבער מן העולם). רבנו מנסה להבין אילו מבין שני הדינים חל במצוות ביעור חמץ ומגיע למסקנה מופלאה, שבעצם מדובר במחלוקת בין רבי יהודה לחכמים הדנים ביניהם מהי הדרך לבער את החמץ. רבי יהודה סובר שמצוות ביעור חמץ היא בשריפה בלבד ואילו חכמים סוברים שביעור חמץ מקיימים בכל דרך ביעור שלא תהיה. רבנו מבאר שרבי יהודה מחייב את שריפת החמץ, מוכרח

אהל קברי רבינו והנצי"ב בבית הקברות היהודי בוורשא

לסבור שמצוות ביעור חמץ חלה על 'חפצא', על החמץ שצריך להתבער, שכן הוא מורה על דרך מסוימת בה יש לבער את החמץ, ואילו סבור היה שהמצווה היא שה'גברא' לא יהיה לו חמץ, מאי נפקא מינה היאך הוא מבערו. ואילו חכמים שאינם מחלקים בין צורת הביעור, סוברים שמצוות ביעור חמץ חלה על 'הגברא' וכל דרך בה הוא יכול לבער מרשותו את החמץ, כשרה ורצויה. וכמו ביתר חידושי-ביאוריו של רבנו, גם כאן ההסבר ה'פשוט' והעמקני הלזה, מסדר את הסוגיה ומנקה אותה מקושיטות שנערמו עליה. קושיטתו הנודעת של הגה"ק רבי עקיבא אייגר זי"ע, למשל. ובגאונות נפלאה הכול מסודר, דבר דבור על אופנו. זוהי בעצם אינדקס מתומצת על רגל אחת של תורת 'צוויי דינים', שהיא תורה שלימה לכשעצמה.

רובד אחד נוסף

והנה מספר סיפורים משולחנו של רבנו, כל אחד מהם יש בו הרבה כדי ללמד על צורת מחשבתו של רבנו ועל שיטת הלימוד הבריסקאית שהיא בעצם מסלקת את 'ההשקפה הראשונה' שבכל קו מחשבה ומלמדת שעם מעט מאמץ מחשבתי מקורי, מגיעים אל תובנות חדשות לגמרי, תובנות של אמת:

בעוד רבנו מתפלל שחרית של יום ראשון בשבת, היה מי שחפץ לשאול שאלה הלכתית ובראותו את רבנו שקוע בתפילתו פנה אל רב אחר שישב בסמיכות ושטח בפניו את שאלתו: "אמש, במוצאי מנוחה, פספסתי להתפלל ערבית, מה שמחייב אותי על פי ההלכה להתפלל כעת תפילת-העמידה כפולה, אחת של שחרית ואחת כתשלומין על תפילת הערב. שאלתי היא באיזו מן התפילות עלי לומר 'אתה חוננתנו', האם בראשונה או שמא דווקא באחרת?". רבנו שניחן בכוח ה'הג' מופלא ביותר, הבין שהרב יפסוק לו תיכף הלכה פסוקה כפי שמתיישב על המחשבה בהשקפה ראשונה, שהיית ורק התפילה השנייה היא תשלומין לתפילת מוצאי שבת שפוספסה, עליו לומר בה 'אתה חוננתנו' (-אגב, כך נפסק במש"ב ודברינו אינם אלא להלכה ולא למעשה, כמובן). עצר רבנו מתפילתו ופנה לאותו רב בסימן שימתין עם פסיקתו ורגעים מספר.

רבנו סיים את תפילתו ופנה אל הרב ואל היהודי השואל כאחד, והכניסם לרובד מחשבתי אחד נוסף בדרך להגיע אל ההלכה הפסוקה. 'אתה חוננתנו' - הסביר רבנו - אומרים בתפילת מוצאי שבת, לא מפני שזוהי 'תפילת ערבית של מוצאי שבת', אלא משום שזוהי התפילה הראשונה שמתפללים לאחר צאת השבת. כך שלו 'יום ראשון בשבת' היה חל טרם 'מוצאי שבת', היו אומרים 'אתה חוננתנו' בתפילת ראשון בשבת, שכן זוהי התפילה הראשונה שלאחר צאת יומא דנשמתא. אצל היהודי השואל, חל בעצם 'יום ראשון' לפני 'מוצאי שבת', שכן עליו להתפלל את תפילת

יום ראשון לפני שיתפלל את תשלומי תפילת מוצ"ש, מובן אפוא ש'אתה חוננתנו' עליו לומר בתפילתו הראשונה...

זהו מבט בריסקאי שלם. עם כל הרמ"ח והשס"ה.

שאלות כגון אלה, ולא דווקא תורניות, היה רבנו שואל את בנו, מרן הרב מבריסק זי"ע, כאשר היה ילד או נער. זאת על מנת לחדד את חוש מחשבתו וללמדו להגיע אל אמתות המחשבה, ללא כל שמץ של עיוות. כך היה פעם כאשר רבנו שאלו בקטנותו: "מה יקרה אם אמזוג מים אל כוס הפוכה?" הבן השיב: "המים יישפכו", ורבנו מיהר לתקנו ולהוליכו אל מחשבה מדויקת עד תום: "המים לא יישפכו, שכן הם לעולם לא באו אל הכוס..."

דיקק עד קצה האמת, מחשבה נכונה עד תהום, זוהי המחשבה הבריסקאית, המחשבה שהולידה את 'עולם הישיבות' מחדש.

שנינות של אמת

מנגד, כאשר רבנו רצה להדגים מחשבה לא עמוקה ופשוטה, נכונה ונבונה, הוא עשה זאת כדרכו, בשנינות נוסח בריסק. כך זה היה שעה שרב אחד ששמע הסבר מפי רבנו המאיר באור חדש את דברי התוספות, ביטל את הדברים בטענה שהוא אינו גורס שמסבירים ומחלקים מחדש את דברי התלמוד והראשונים ואין לו אלא את מה שכתוב, איך שכתוב, דברים ככתבם בלבד. רבנו השיבו מיניה וביה: "אמשול לך איך נראית לימוד הנצמד לכתוב בלבד, מבלי תוספת מחשבה עצמית. חז"ל מתירים ליהנות מאפרו של 'איסור הנאה' הנידון לשריפה ונשרף. הריטב"א מסביר שהאפר שנוצר מהשריפה הוא 'פנים חדשות', משהו חדש לגמרי, ולכן מותר להשתמש בו וליהנות ממנו. לדידך שאתה גורס דברים ככתבם בלבד מבלי להוסיף מחשבה, אפשר להביא אפר של איסור הנאה ל'שבע ברכות', בתור 'פנים חדשות'..."

וגנקח בשנינה נוספת, אף היא בריסקאית, פשוטה ונכונה:

על הקרון השלישי של הרכבת ישב רבנו. לבדו, חף מכל משמש או מלווה. פניו מועדות היו להגיע אל עיירה אחרת, מרוחקת יותר, והוא בחר לעשות את הדרך בדרכו שלו, דרך הענווה והצניעות, ללא עוזרים ומסייעים וללא פינוקי המחלקה הראשונה או למצער, השנייה. אפילו היהודים שישבו סביבו והתווכחו בקולניות, לא שמו לב אליו, הם לא זיהוהו ולא חשדו לרגע שהם מארחים במחיצתם את רבה הנערץ של בריסק.

רבנו שמע בעל כורחו את קולות הוויכוח הצורמניים, הוא קלט שאחד מהיהודים היושב שם, השתבשה דעתו ודתו והוא הפך למאמין במארת הנצרות, רחמנא לשיזבן. כעת הוא היה עסוק בלהתווכח עם שכניו היהודיים למסע, ולנסות לשכנעם ש'אותו האיש', הוא הוא 'מלך המשיח', עפרא לפומיה. אחד היהודים העלה כנגד אותו מסית תועה, טענה ניצחת: "וכי מי יודע טוב יותר מה טיבו של אותו האיש, האם התנאים הקדושים שחיו בדורו או שמא אנו, החיים אלפיים שנים מאוחר יותר. עובדה שהם דנוהו למיתה ותלוהו". המסית לא טמן לשונו בין שיניו, והשיב בהתרסה: "אין ראייה מהתנאים, שכן כבר ראינו בהם שטעו, כרבי עקיבא שטעה ב'בר כוכבא' וחשבו למשיח". פיהם של היהודים המתווכחים לעומתו, נסתם מטענתו.

רבנו שלא רצה להשאיר את ידו של המסית על העליונה, פנה אל אותו חוטא ושאלו: "מניין לך שרבי עקיבא אכן טעה כבר כוכבא, שמא הוא אכן מלך המשיח?" המסית התחיי: "זה לא יכול להיות, כי הרי הרגוהו לבר-כוכבא". השיב לו רבנו חיוך מנצח: "אה... אז אתה בעצם מודה ש'משיח' שנהרג, אינו 'משיח'..."

מקורות:

ניתוחו הלמדני-עמקני של הגרש"י זיין זצ"ל בספרו 'אישים ושיטות'; מתוך המבוא ל'חידושי הגר"ח על הרמב"ם', הוצאת המאור; מוואלוז'ין עד ירושלים; אור אלחנן; הרב מפוניבו'; ועוד.

המדפיס המשכיל שמת מיתה חטופה

על מדפיס משכיל שהדפיס את הש"ס ושאר
ספרים ומת מיתה חטופה

אין מעלין אותו, בברכת הצדקים מעלין אותו חיישינו שמה מין
הוא. וכך נפסק להלכה (שו"ע אורח חיים, סימן קכו סעיף א):
שליח ציבור שטעה ודילג אחת מכל הברכות וכשמזכירין אותו
יודע לחזור למקומו, אין מסלקין אותו, אבל אם דילג ברכת
המלשינים מסלקין אותו מיד, שמה אפיקורוס הוא.

ועתה נמשיך אודות פעולותיו של יהודה ליב בן זאב בווינה.
לצד חיבור ספרים הוא עסק בעריכת והדפסת ספרי קודש.
תחילה הוא עבד כמגיה בבית הדפוס של הראשונצקי בעיר,
ואחר כך עבר לבית הדפוס הנודע של אנטון שמיד. אנטון שמיד
היה מדפיס נוצרי, שהיה מקורב לשלטון, והשיג רישיון מיוחד
להדפסת ספרים עבריים. בנוסף גם הוטל איסור על יבוא ספרים
עבריים מחוץ לאוסטריה, מה שסייע לו מאוד. גם העובדים
היהודיים בדפוס נהנו מזכויות מיוחדות, כמו רישיון להתגורר
בעיר, ועוד. בדפוס הזה הועסקו כמה מן המשכילים ונדפסו בו
גם ספרי השכלה רבים.

בדפוס שמיד היה יהודה ליב בן זאב המגיה והעורך של
ספרים רבים. גם ספרי יסוד חשובים הוגהו ונערכו על ידו, כך
נדפס סט ארבעה טורים במהדורה מפוארת, עם הקדמה ממנו
אודות מעלת הדפוס הזה, וכך סט רב אלפס – רי"ף, בו הוא כתב
גם את תולדות הרי"ף. אמנם גולת הכותרת של דפוס שמיד היא
הדפסה של מהדורת הש"ס – תלמוד בבלי שנדפסה במשך כשש
שנים, בשנים תקס"ו-תקע"א. גם כיום הדפסת מהדורה חדשה
של ש"ס היא משימה כבירה, ובוודאי בתקופה ההיא הייתה זו
משימה כבדה במיוחד, ואכן מדפיסים רבים השתוקקו להדפיס
מהדורת ש"ס והדבר לא עלה בידם.

תלמוד בבלי בדפוס שמיד בווינה

הש"ס הזה נדפס בהידור בפורמט גדול במיוחד ובאותיות
נאות, על נייר משובח. וכך לעומת ההדפסות האחרות של הש"ס
(למעט הדפוס הנודע באמסטרדם) הרי המהדורה הזו נאה
בהרבה. ואכן המדפיסים התגאו בכך והרבו לשבח ולהלל את
פועלם. מהדורה זו קיבלה הסכמות מרבנים מפורסמים שכתבו
גם על טיב ויפיה המהדורה "האדון שר האבירים אנטון שמיד
מדפיס בקרית מלך ווינא, ספרים הרבה בדפוס אשר הוקם
מחדש, טוב עינים ויפה רואי, עיני יחזו ועפעפיו יישירו כי הוד
והדר פעלו, כליל הוא בהדרו על כל מדפיסי בני דורו, לנגה
ברק זהר אותיותיו יאורו נתיבות אור ועונג יופיע כבוקר, עינים
מאירות ומשמח לבבות..."

מלבד איכות ההדפסה, הרי במהדורה זו נדפסו לראשונה
'הגהות ותיקונים' מרבי אליהו מוילנא – הגר"א, כפי הנוסח
בשער: ואני נהנה נתתי לו שכס אחד על כל ספרי הש"ס אשר באו
בדפוס, והוא הגהות ותיקונים על ספרי הש"ס אשר לקחתי מיד
מה"ג הרב הגאון המפורסם מוהר"ר אליהו ווילנא זצוק"ל (ראה
צילום). מהדורה זו נדפסה שנים אחדות בלבד לאחר פטירת
הגר"א ולראשונה יכלו לומדי הש"ס לראות את ההגהות שכתב
הגר"א. במהדורה זו נדפסו הגהות הגר"א במרוכז בדף מיוחד,
לא בצד העמוד כפי שמקובל כיום, בדרך כלל ההגהות נדפסו
בתחילת המסכת, ובכמה מסכתות בסוף הכרך. בנוסף, לא בכל
המסכתות נדפסו הגהות הגר"א.

ובחיי הספר היה ידוע רק בחוגי המשכילים.

ערעור על ברכת המינים

אחרי מיתתו נדפס ספר שחיבר, סדר התפילה מזוקק ומבואר
שנקרא גם בשם 'תפלה זכה' (ראה צילום השער). בספר הזה

סדר התפילה "מזוקק ומבואר". סדר תפילה עם הערותיו של
יהודה ליב בן זאב שנדפס אחרי פטירתו

יש חלק הנקרא בשם 'תקוני התפילה' שעוסק בעיקר בדקדוק
נוסח התפילה. שם בתוך דבריו הוא כתב על ברכת המינים –
ולמלשינים: "ברכת ולמלשינים, היא ברכה נוספת על י"ח ברכות
שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, כאמרם ביבנה תקנוה רבן גמליאל.
ואם המקום והזמן גרמה לה, אם כן בבטול הסיבה בטל המסובב,
ומה שאנו אומרים אין לו עניין עם עניין אשר נוסד עליו...
ובכלל, אין לערב קללות בתוך הברכות". דומה שאחרי דברים
אלה, אין צורך להוסיף, אלא להעתיק את דברי הגמרא במסכת
ברכות (דף כט) אמר רב יהודה אמר רב טעה בכל הברכות כולן

יהודה ליב נולד בלעלוב שבפולין בשנת תקכ"ד, בהיותו בן
י"ג נשא אשה ועבר למקום חותנו בקראקא, והיה מכונה יהודה
ליב קראקוב. בקראקא הוא נמשך להשכלה, ובעקבות כך עזב
את ביתו. הוא נדד בכמה ערים וארצות, עד שהגיע לברלין
שהייתה בירת המשכילים והתגורר בה שלוש שנים, שם הוא
החל בכתבת מאמרים וספרים, כשהוא חותם בשם ספרותי
'יהודה ליב בן זאב'. לאחר מכן שב לקראקא, אך שם כבר נודע
אודותיו שהוא חבר למשכילים. גם פרנסה לא הייתה לו, והוא
התאונן שהחסידים רודפים אותו. אכן כשם שהוא זלזל ולעג
לחסידים כך הם השיבו לו. על יהודי עיר מולדתו הוא כתב
'המוני עם, דבר אין להם חכמה ולא חלק במדע', והוא טען
שהחסידים לא מבינים את דברי החכמה שכתב 'אך בזוי החכמה
כי לבם מדעת נבער, דברי למו כאבוקה ביד עור'. הוא עבר
לברסלאו שם שהה עשר שנים וחיבר כמה ספרים, אחר כך ניסה
שוב לחזור לקראקא ולמשפחתו, אבל ללא הצלחה, הוא נתן
גט לאשתו ועזב לצמיחות את פולין, ועבר לווינה בה התגוררו
הרבה מן המשכילים.

כדי להבין את השתלשלות הדברים, נרחיב מעט אודות
חיבוריו של יהודה ליב בן זאב, לצד התנהגותו שכלפי חוץ
הייתה כשל יהודי שומר תורה ומצוות.

ספר דקדוק שנדפס בעשרים מהדורות

כרבים מן המשכילים הוא עסק בדקדוק ואף חיבר ספר
דקדוק נודע בשם 'תלמוד לשון עברי'. הספר הזה עסק לראשונה
גם במה שנקרא תחביר – צירוף מלים למשפט, ולא רק בדקדוק
והטיה של מלים בודדות. הספר היה ספר פופולרי ונדפס
במהלך הדורות בעשרים (!) מהדורות. נציין, שבספר הזה לא
נמצא בו פסול, והיה ספר מרכזי ללימוד דקדוק לשון הקודש.
יהודה ליב בן זאב יצא נגד הקבלה והמקובלים. הוא עסק
גם בדקדוק נוסח התפילה, וכתב על עניין הכוונה בתפילה
'שמטרתו להאיר עיני המפללים בפירוש המלות, ולא כמעוורי
עיני העם ומסלפים דברי צדיקים אשר אמרו תפילה צריכה
כוונה פתרו אותם על רמזים וסודות נסתרות וגימטריאות...'...
אמנם היו שסברו שאולי כוונתו לטובה שהמון העם יכוון את
פירוש המלות בתפילה ולא יעסוק בדברים נשגבים.

הוא חיבר ספר 'יסודי הדת' שהוא ספר קיצור ותמצית לילדים
של יסודות הדת, אולם על המצוות שבין אדם למקום הוא הביא
רק את פסוקי התורה ולא מדברי חז"ל. אמנם גם על זה יש
שמצא לו צד זכות שהטעם הוא 'כדי שלא להכביד על הילדים'.
בנוסף, הוא חיבר בעילום שם 'מליצה לפורים' היינו כעין מליצה
מנוסחאות התפילה לפורים הכולל 'סליחות' ו'תפילות' לפורים.
אכן גדולי הדור יצאו נגד זה, אולם לא הכול הבינו שהכוונה היא
לעשות שחוק וקלות ראש מעצם התפילה.

אכן רבים טעו בו, אולם כדי להבין ולעמוד על טיבו ניאלץ
להביא ממה שכמעט ולא נודע עליו בחייו. הוא חיבר את הספר
מבוא אל כתבי הקודש, בו הוא כתב דברים חמורים, שאף חבריו
המשכילים התנערו מהם, אולם הספר הזה נדפס סמוך למיתתו,

מי היה אותו מדפיס משכיל? מדוע הדפיס ספרי קודש ומה היו מטרותיו? כיצד מת אותו מדפיס במיתה שבעטיה נגרם קידוש ה' גדול??

יהודה בן זאב היה המגיה של מהדורה זו, אמנם כך הוא מכונה בספר, אולם בפועל כפי שנראה גם מההקדמה הארוכה שכתב, הוא היה העורך של המהדורה. המדפיס הנוכרי שלא ידע הרבה על הדפסת ש"ס, סמך עליו לחלוטין, והוא זה שבחר על פי איזה מהדורה קודמת להדפיס, איזו גרסא להעדיף, מתי לציין חילופי גרסאות, וכן איזה פירושים להדפיס, סדר המיקום בדף ועוד. בהקדמה בתחילת מסכת ברכות, תחת הכותרת: גדול התלמוד שמביא לידי מעשה, כתב יהודה ליב בן זאב על השתלשלות הדפסות הש"ס בדורות האחרונים ועל הגהות ותיקונים במהדורות השונות. הוא משבח את אנטון שמיר ואת בית הדפוס שלו, וכותב על עיסוקו בהגהה. הוא מזכיר את הגהות הגר"א שנדפסו כאן לראשונה, ומציין שבעל הדפוס שילם ליורשי הגר"א כדי לזכות להדפיס את ההגהות (וכך מובן שהוא לא קיבל את ההגהות מידי הגר"א עצמו, כפי שניתן לכאורה להבין מנוסח השער), ומסיים: ואנכי הצעיר באלפי יהודה אשר הפקדתי על מלאכת ההגהה לתורה ולתעודה, צרפתי מעשי על מחשבת המדפיס הטובה, ושמתי על נפשי חובה, להיות לבי תמים עם ה' בעבודתי, להשלים חקי כפי יכולתי, ולא אחלל שמי ולא אשקר באמונתי... וויען יום ג' ו' ניסן תקס"ו לפ"ק, דברי המגיה יהודה ליב בן זאב.

הגהות שנדפסו ע"י עם הארץ וגוי

אולם, תלמידי הגר"א יצאו נגד הדפסת הגהות הגר"א ואף ביקשו לגונזם.

תלמידו הגדול של הגר"א רבי ישראל משקלוב יצא בתקיפות נגד אלו ההגהות, וכתב: **"חלילה לי מחדול להודיע לרבים צערין של תלמידי חכמים מובהקים של רבנו הגדול... אשר ראו הגהות רבנו הגדול מבדרן בעלמא..."** הוא כותב שראוי לגונזם, ומוסיף: לפעמים בחילוף תיבה אחת או אות אחת, או מחק אחד, ואפילו נקודה אחת, השלים כוונתו לפי עומק דעתו הרחבה. והוא מציין שההגהות נדפסו על ידי עם הארץ (-יהודה ליב בן זאב) וגוי (-אנטון שמיר). אמנם הוא מוצא גם נקודת זכות: כי קרה להם כאשר קרה להרחוקים מן הקוטב, אשר אינם יודעים הילוך השמש על מכונו במוצאי ומובאיו, כן הם להיות רחוקים מאור השמש אשר זרחה בגבולינו, לא ידעו דרכו והילוכו בקודש, בהגהותיו ושיטותיו העמוקות.

ואכן יצאו הרבה עוררין נגד אלו ההגהות, שכן לא היה ידוע מי מיורשי הגר"א העביר את ההגהות ומניין הועתקו, וכנראה שהועתקו מהעתקה של כתב ידו של הגר"א ולא מעצם כתב יד קודשו, העתקה שלא נודע מי כתבה ומה טיבה. וכפי שכתב רבי רפאל נתן נטע רבינוביץ בעל 'קדוקי סופרים': ואיני יודע מי העתיק בעדו הגהות הגר"א מכתיבת ידו הקדושה על התלמוד שלו. והרב בעל 'תקלין חדתינ' כתב בהקדמת ספרו כי תלמידי הגר"א ביקשו לגנוז הגהות אלו, שמפני קיצורן כמעט שאין אדם מבין עומק כוונתן, ומאוד חרה להם כאשר ראוּם נדפסות בוין, כי נמסרו לעם הארץ שלא הבינו ומילא אותן בשיבושים וטעויות. ושמעתי מפי תלמיד חכם גדול שראה את התלמוד שלמד בו הגאון ז"ל אצל הגר"מ יהודה בכרך ז"ל עם הגהות בכתב ידו, והן שונות מהגהותיו הנדפסות.

לא נרחיב בעניין זה, אלא נציין שכבר במהדורת הש"ס הבאה שנדפסה בקאפוטס הביאו המדפיסים את דברי רבי חיים מוולוז'ין שההגהות האלו שבש"ס וינה משובשות, ולכן הם עמלו מחדש על סידור ההגהות. ואכן, הגהות הגר"א כפי שנדפסים היום הן שונות בהרבה מההגהות בש"ס וינה, וכן ישנם הרבה יותר הגהות.

כוח הפועל בנפעל

באותה תקופה המשכילים ברובם היו שומרי תורה ומצוות, וכמעט לא ניכר הדבר בהתנהגותם. וכידוע, היו אף רבנים חשובים שנתנו הסכמות לכמה ספרים שכתבו ראשוני המשכילים. כך גם התנהגותו של יהודה בן זאב לא הייתה ברורה. שכן מחד הוא נודע כמשכיל, כינה את משה מנדלסון כ'צדיק', עסק הרבה בדקדוק כרבים מהמשכילים, אבל

בהתנהגותו היה נראה כשומר תורה ומצוות, אם כי היו הרהורים על מידת היראת שמים שלו ועל השקפותיו. גם עבודתו בהגהת ובעריכת הספרים, נחשבה לעבודה טובה, למרות שהדפיס גם הרבה מספרי המשכילים, וכאמור גם ניתנו הסכמות חשובות לספרים שערך והדפיס, וגם למהדורת הש"ס. אכן רבים קנו את הספרים ובמיוחד את הש"ס הנאה. מאידך היו בעיקר מהחסיידים, לצד יהודי הונגריה מבית מדרשו של ה'חתם סופר', שסברו שמכיון והעורך והמגיה הוא בן אדם מפוקפק יש להימנע מלקנות את הש"ס הזה. כידוע החסיידים כתבו על כוח הפועל בנפעל, ולאורך הדורות העדיפו ואף הקפידו ללמוד ולהתפלל בספרים שהדפיסו מדפיסים יראי שמים. ונביא כאן מדברי הספר 'רמתים צופים' על תנא דבי אליהו שחיבר רבי שמואל משינאווא שכתב על רבו הקדוש רבי שלמה יהודה ליב מלענטשא שפעם הביאו לפניו קוויטל ואמר שלא רואה בו שום כתב, ואמר שבש"ס דפוס ווין (- הש"ס הזה שנערך ע"י יהודה בן זאב) אינו רואה בו שום אות, והוא הוסיף שרבו לא היה משתמש בבתי עיניים (בריל) מעולם, אלא שצדיקים רואים דברים רוחניים וראויים ומה שצריכים, ומה שאינו ראוי אינם רואים.

הדפסת מהדורת הש"ס בווינה התקדמה, ובד בבד התרבו אלו שחתמו מראש ושלמו דמי קדימה בעד מסכתות שעדיין לא נדפסו, כשהדבר נעשה ברעש ובפרסום גדול. הדבר חרה לאחד מגדולי וצדיקי הונגריה, שיצא במחאה נגד קניית מסכתות

"... תלמידו הגדול של הגר"א רבי ישראל משקלוב יצא בתקיפות נגד אלו ההגהות, וכתב: "חלילה לי מחדול להודיע לרבים צערן של תלמידי חכמים מובהקים של רבנו הגדול... אשר ראו הגהות רבנו הגדול מבדרן בעלמא... לפעמים בחילוף תיבה אחת או אות אחת, או מחק אחד, ואפילו נקודה אחת, השלים כוונתו לפי עומק דעתו הרחבה. והוא מציין שההגהות נדפסו על ידי עם הארץ (-יהודה ליב בן זאב) וגוי (-אנטון שמיר)..."

מש"ס זה. רבי דוד דייטש תלמידו המובהק של בעל ה'נודע ביהודה' וידידו הקרוב של בעל ה'חתם סופר', היה מגדולי רבני הונגריה. תחילה כיהן כרבה של פראונקירכן משך עשר שנים, לאחר מכן עבר לכהן כרבה של סרדעהלי משך עשר שנים ואחר כך כיהן כרבה של נובומסטא – 'עיר חדשה' עד לפטירתו בשנת תקצ"א. הוא חיבר את הספרים 'אהל דוד' על מסכתות הש"ס (ראה עוד אודותיו במסגרת). אמנם המון העם המשיכו לקנות ולהזמין את הש"ס הזה. נשמעו טענות שהש"ס הזה הוא כלילת יופי, ואף אם העורך לא נודע כירא שמים הרי לא נשמעה שום טענה על עצם עריכת הש"ס ובוודאי לא נאמר שהוא הכניס שם דברים מסולפים, גם הזכירו שהש"ס קיבל הסכמות חשובות. לכן, מחאת רבי דוד דייטש נראתה כחידה סתומה.

חכם עדיף מנביא

רבי דוד דייטש קם ועשה מעשה. לאחר יום הפורים של שנת תקע"א הוא עזב את מקומו ונסע לעיר פראונקירכן שם הוא כיהן בעבר כרב, הוא בא לעיר וביקש מכמה מאוהדיו ובהם תלמידי חכמים מופלגים לבוא להצטרף אליו לנסיעה לכמה ימים, ובקש שיקחו אתם ספר תורה וגם מזון לכמה ימים. וכך רבי דוד עם מניין אנשים ועם ספר תורה נסעו לעיר וינה הסמוכה, והוא ביקש שלא יודיעו כלל על בואם לעיר. הם שכרו דירה קטנה בווינה סמוך למקום

תלמוד בבלי בדפוס שמיר בוינה, עם הגהות הגר"א

בית הדפוס של שמיר. בדירה הזו הם התפללו במניין שעשו לעצמם, וכן אכלו ולנו בשבת, והכול מבלי שיהודי העיר יודעים על בוא הרב לעירם, אותו רב שהיה רב העיר שם ועתה נתפרסם ביותר. לאחר תפילת שחרית של שבת הכריז רבי דוד דייטש, עתה הגיע הזמן שנחלץ חושים לקדש שם שמים, ופקד עליהם לצאת אחריו במהירות. הוא יצא מהבית והלך במהירות לכיוון בית הדפוס הנוכרי, שכמובן פעל בשבת, הוא נכנס בחפזה בראש אנשיו לבניין בית הדפוס. והנה, בבית הדפוס ישב יהודה בן זאב על מקומו, בגילוי ראש, והגיה בכתב ידו את גיליונות ההדפסה, וזה בעצם יום השבת. מרוב פחד ובהלה נמלט יהודה בן זאב מהחדר, שכן הבין שנתפס בקלקלתו. בו ברגע פנה רבי דוד דייטש לאנשיו והראה להם שהדין על גיליון ההגהה טרם יבש, מה שמוכיח שהכתב הוא טרי, ושנכתב זה עתה בעצם יום השבת קודש. לאחר מכן חיפשו את יהודה ליב שנמלט מהחדר והתחבא בבית הכיסא ונעל את הדלת אחריו. והנה, לאחר זמן מה, כשהתבושש מלצאת מבית הכיסא, פרצו את הדלת ומצאוהו מת שכן אחזו השבץ. הדבר גרם להמולה גדולה וקראו לעזרה שמא הוא רק התעלף וניתן להצילו, וכך התאספו אנשים רבים בניסיונות הצלה שכשלו. הדבר התפרסם במהירות שהיהודי המפורסם עבד בבית הדפוס בשבת ומת מיתה חטופה. ועל כך אמר רבי דוד דייטש שנתקיים בו מאמר חז"ל המחלל שם שמים בסתר נפרעים ממנו בגלוי.

[רבי דוד דייטש הבין אכן נכון שיהודה בן זאב שהיה נראה כלפי חוץ כשומר תורה ומצוות ושומר שבת, כשהוא טרוד בסיום הדפסת הש"ס, יחלל אף את השבת]

מותו של יהודה בן זאב, בהיותו בן ארבעים ושבע שנים בלבד, גרם לזעזוע בחוגי המשכילים. הם הספידו אותו בכמה שירים ומליצות, כשהם מציינים שהוא מת בשיא כוחו ופעולתו. הוא נקבר כפי הכתוב על מצבתו כשהוא בשנת ארבעים ושבע לחייו, ביום א' כ"ג שבט תקע"א.

מקור המעשה

הדבר נדפס בספר תולדות גדולי ישראל אנשי שם שכתב רבי

חנניא יום טוב ליפא ברוין מגראסווארדיין שחיבר כמה וכמה וספרים, הספר נדפס במארגיטטא - מרגיטה שבטרנסילבניה, בשנת תש"ג, והוא הספר האחרון שנדפס שם לפני הכחדת הקהילה בשואה.

מקור הסיפור הוא במשפחת רבי דוד דייטש. את הסיפור כתב רבי מנחם וייס שהיה דיין ומורה צדק במונקאטש מה ששמע מזקנו רבי צבי הירש וייס ממה שסיפר לו חמיו רבי

רבי דוד דייטש בעל ה'אהל דוד'

רבי דוד דייטש היה תלמידו של בעל ה'נודע ביהודה'. בצעירותו הוא למד בפרשבורג אצל רבי מאיר ברבי, ולאחר מכן עבר לפראג לשיבה של בעל ה'נודע ביהודה' שהיה רבו המובהק. רבו מזכירו הרבה בספריו על הש"ס, צל"ח - ציון לנפש חיה, ובהרבה מאוד תשובות בספר 'שו"ת נודע ביהודה' שם הוא מכונה ר' קיצע על שם עיר נעוריו.

רבי דוד דייטש היה רב ביעמניץ, בפראונקירכן ובסערדהלי, ומשנת תק"ע כיהן כרבה של נובומסטא – 'עיר חדשה' עד לפטירתו בשנת תקצ"א. משך עשרות שנים היה בקשרי ידידות עמוקים עם מרנא ה'חתם סופר' שכינהו 'ידיד נפשי'. הוא נזכר הרבה מאוד ב'שו"ת חתם סופר'. ובתשובה שכתב לו ה'חתם סופר' בעת חוליו, הוא כותב שהוא עצור וכלוא בבית שמונה שבועות והיה בסכנה חמורה, ובכל זאת מיד שראה את כתב ידו הטהור הוא ממחר להשיב לו, וה'חתם סופר' מוסיף: **ובטוח אני באהבתו עזה כי ישים עינו עלי לטובה להזכירני בתפלתו כחק החיוב**.

רבי דוד דייטש נפטר בשנת תקצ"א, בעת שה'חתם סופר' היה חלש והתכוון לצאת למרחץ בעיירת המרפא פישטיאן, ומקורביו של ה'חתם סופר' חששו להודיע לו ע"כ. והנה כשהיה ה'חתם סופר' במרחץ בפישטיאן אירע לו מעשה נורא. מקום הרחצה היה קטן מאוד, והיה עשוי כמין עוקה ועליו דלתות גדולות מברזל, ובכל בוקר היו פותחים את הדלתות עד הערב. כאשר ה'חתם סופר' שהה

מאיר אייזנשטט שהיה חתנו של רבי דוד דייטש. מכיון והיו שערערו על הדברים, נרחיב בתולדות המשפחה: רבי מאיר אייזשטט - א"ש, היה מראשוני ומגדולי תלמידי מרנא ה'חתם סופר', וה'חתם סופר' אמר שלא היה לו תלמיד המחכים רבותיו כמוהו. ב'שו"ת חתם סופר' יש עשרות תשובות שה'חתם סופר' שלח אליו, כשרק בחלק מהתשובות מכנהו ה'חתם סופר' 'תלמיד'. ומובא שהוא שאל פעם את

במרחץ, מפאת כבודו לא היו נותנים לאחרים לשהות שם. והנה כשנכנס לעוקה הדלתות נסגרו מאלהם, והחום היה גדול, והוא היה בסכנת מוות מיידית, ולא היה מי שיפתח את הדלתות, והוא חשש שעד שיפתחו את הדלתות כבר תצא נפשו ח"ו. הוא החל לפשפש במעשיו ועלה בלבו מאמר חז"ל כל המתעצל בהספדו של תלמיד חכם ראוי לקוברו בחייו. וקיבל על עצמו שאם יישאר בחיים יספיד כאן במקום הנופש את רבי דוד דייטש. באותו רגע נפתחו הדלתות, והוא ניצל. ואכן בהספד שנשא שם אמר בתוך דבריו: כאשר אני היום, נתחייבתי ייסורים וגלות מקהלתי וישיבתי ובטול תורה להתגורר פה במרחץ לעסוק ברפואות, והזמין לי הי"ת להיות סמוך ונראה לשכיבת מקום הגאון הצדיק ז"ל להספידו פה ברבים, ואני מיצר ושמח שהזמין לי הקב"ה עונשי ע"ד מצוה וכבוד תורה ('דרשות החתם סופר', חלק ב, דף שפה).

לאחר פטירת רבי דוד דייטש, הוציא בנו לאור חלק נוסף מהספר 'אהל דוד', והוא קיבל הסכמות מה'חתם סופר' ומרבי משה טייטלבוים מאוהיזל. ה'חתם סופר' כתב בדבריו "אותו צדיק קדוש ישראל גאון עולם...ראיתי בתוכו דברים נפלאים מסולאים בזה... אשרינו אם זכינו לשיחתו ולאורו... וזכות הצדיק יעמוד לנו להגן בעדנו מכל רע, ולברך את בית ישראל במרכת ה'". ובעל ה'שמח משה' כתב: הליכות עולם לו יוצא מפי קדוש וטהור, טיהר גברא קדישא, הרב הגאון הצדיק האמתי המפורסם ... ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צב-אות הוא.

ה'חתם סופר', האם הוא כבר אינו ראוי להיקרא 'תלמיד' ומה פגם מצא בו ח"ו, והשיב לו רבו, אדרבה, מחמת גדלותך איני יכול לכנותך עוד תלמיד. עוד מובא שהוא היה מתפלל בכל יום על אריכות ימיו של ה'חתם סופר'. וכך אמר עליו בהספדו בנו של ה'חתם סופר' בעל ה'כתב סופר': "הגאון מהר"ם זצ"ל היה גדול שבתלמידי אבא מאור הגולה הגה"ק זצ"ל, מובהר שבבחיירי תלמידי בתורה בצדקות ובמידות". בשנת תקס"ב הוא היה לחתנו של רבי דוד דייטש. היה רב בבייאה וביארמוט, ומשנת תקצ"ה החל לכהן כרבה של אונגוואר, שם התקרב לחסידות. בכל מקום שכהן כרב הקים ישיבה והיו לו מאות רבות של תלמידים, מהם מחשובי רבני הונגריה. לאחר פטירת ה'חתם סופר' היה ממנהיגי יהדות הונגריה. הוא נפטר בשנת תרי"ב, וחיבר את הספרים 'אמרי אש' ו'אמרי בינה'.

חתנו היה רבי צבי הירש וייס מי שנודע כרבה של דומברובה, הוא היה תחילה רב בסערדנא, זבורוב ומאודיאר-לאפיש שבהונגריה, ולאחר מכן עבר לגליציה והיה רבה של דומברובה. בזיו"ש היה חתנו של בעל ה'כתב סופר'.

בנו של רבי צבי הירש וייס היה רבי משה וייס רבה של זבורוב, שהיה תלמידו של בעל ה'שואל ומשיב' שאף הסמיכו להוראה. תחילה היה רבה של מאודיאר-לאפיש, ואחר כך של זבורוב, ונפטר בשנת תרע"ו.

בנו של רבי משה הוא רבי מנחם וייס, שהיה בן זקונים של אביו, היה דיין ומורה צדק במונקאטש עד שנהרג בשואה, והוא שכתב את הסיפור, כאמור מה ששמע מזקנו רבי צבי הירש וייס ממה שסיפר לו חמיו רבי מאיר אייזנשטט שכאמור היה חתנו של רבי דוד דייטש.

[בחוגי המשכילים כתבו שהחסידים המציאו שיהודה בן זאב מת במיתה משונה – מיתה חטופה. נציין בקצרה שאכן הוא מת בהיותו בן ארבעים ושבע שנים בלבד, כשעד מיתתו הוא הגיה וערך את התלמוד בבלי שנדפס בווינה והסתיים בשנת תקע"א. אחרי מותו הוקמה על קברו מצבה, אשר ברבות השנים נמחקה הכתובת שעליה, גם מבלי קרובי משפחה שזכרוהו. לאחר עשרות שנים התריעו על כך בעיתונות של חוגי המשכילים ובעקבות כך חידשו את המצבה עם כיתוב חדש [השווה: ר. פאהן, תקופת ההשכלה בווינה, חלק א, תרע"ט, עמ' 46, וכתבי ראובן פאהן, חלק ב, בילוגריי תרצ"ז עמ' 53-54].

פרק קל"ב יציקה אישית

הרבה דימינו בפרקים הקודמים את ה'חינוך' לבניית בניין שנבנה ע"י יציקת בטון, ואת מסגרות העץ היוצרות את תבנית צורת הבניין דימינו ל'משמעת' שבלשון רבנו היא מכונה 'ציוויים ואזהרות', כשזה כולל את כל ההוראות שעמלים המחנכים להורות לתלמידים ולעמוד על כך שהם יבצעו את הנדרש מהם על הצד היותר טוב.

וכבר כתבנו, שעתה, כשהתלמידים מבצעים את ההוראות הטכניות של עשה כך ואל תעשה כך, זה הזמן לחנך. כלומר, להחדיר בהם את התוכן ואת הערכים החינוכיים שאנחנו מעוניינים להקנות להם למען יעמדו ימים רבים.

בפרק הקודם, לאחר שלמדנו את עומק ההוראות הפרטניות שלימדנו שלמה המלך בחכמתו בפסוק היחיד שמורה את הלכות החינוך 'חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה', סיימנו באמירה כי בחלק הפסוק 'חנוך לנער על פי דרכו' ישנו עומק נוסף ובפרק הנוכחי אנחנו מעוניינים להביאו בפני הקוראים.

כפי שפתחנו, יציקת הבטון אל תוך המסגרות המוכנות הוא הוא החינוך. ולכן חשוב להדגיש ולהעמיד את הדברים כחומה, שהמשל אינו דומה לגמרי לנמשל, היות וביציקת הבטון אל המסגרות משאבת הבטון מזרימה את החומר שנשפך מתוך מערביל הבטון אל תוך המסגרות, אותו בטון לכל המסגרות כולו, ללא הבדל ביניהם. בחינוך הדבר שונה בתכלית. יציקת הבטון שונה לגמרי בין חניך לחניך ובין תלמיד לתלמיד. 'חנוך לנער על פי דרכו' - מלמדנו שלמה המלך אורחות חינוך. לכל נער יש דרך מיוחדת והוראה מיוחדת כיצד לחנכו. ואם תמצי, כאן מונחת נקודת החילוק בין 'חינוך' ל'ציוויים ואזהרות', את חוקי המשמעת ניתן לצוות לכל נער ולכל תלמיד את אותו חוק ואת אותה הוראה, על זמני הלימודים, הוראות לכניסה ויציאה מבית החינוך, כללי ישיבה והתנהגות במהלך השיעור, זה שייך לכולם יחד ללא הבדל, רק חריגים במיוחד לא יוכלו לעמוד בכללים האחידים לכולם.

'חינוך' לעומת זאת, ההובלה לעתיד הינה אישית ואינדיבידואלית לכל אחד בנפרד. לא הרי חינוך לילד שטבעו סוער ותוסס, אינו יודע שבעה ממשחקים מסוכנים ומאתגרים, אינו משלים עם ההוראות המגבילות אותו מלבצע את כל מה שעולה במוחו הקודח באמצע השיעור, ועוד כהנה וכהנה הנהגות סוערות ומלאות מרץ, לחניך שטבעו ומזגו נוח ועדין, הוא מסוגל לשבת שעות ארוכות עם ספר קריאה או תרגיל מסובך, הוא יוצא להפסקות רק לפעמים, משחקי אתגר אינם מעניינים ומאתגרים אותו. שני טיפוסים אלו יושבים בכיתה אחת. ההוראות והפקודות למשמעת וסדר שוות לשניהם, אבל תוכן החינוך יהיה שונה לגמרי אצל מחנך שחורר לפנימיות הילד ובוחר את טבעו ותכונותיו במשך ימי לימודם המשותף בכיתה אחת.

ילד מרדן ועקשן מטבעו מתלהב וכועס על כל דבר קטן שאינו מוצא חן בעיניו או שראה אצל חברו דבר שהוא חושב שזה אמור להיות שלו והוא מוציא את כל כוחו בדרכים לא דרכים בכדי להשיגו. המלמד השטחי והלא חודר לעומק העניין, הוא יתלונן בכל עת על התלמיד הרע שיושב בכיתתו והופך כל דבר שלם שנקרה בדרכו. הוא יכעס וייצא מכליו על חוסר הדרך ארץ שהלה משדר ויעניש אותו בכל עת מצוא בכדי לדכא את היצור הלוז שמוציא אותו משלוותו.

מלמד ומחנך שיודע את היסודות הנלמדים מן הפסוק 'על פי דרכו' שלמדנו היום, מבין ומעיין היטב איזו תכונה קיבל הלה מאת הבורא ית"ש בעת יצירתו, והוא מבין ומתבונן כי הכוח שניתן לו מאת הבורא הינו כוח מנחה לכל חיי האדם, כי את טבעו ותכונתו אין יכול האדם להחליף, כל מה שעליו לעשות הוא רק לשנות את צורת השימוש בתכונה זו שקיבל.

ולכן, כיון שהתברר לו שאותו מרדן וחצוף שעתה מוציא אותו משלוותו בעקשנות בלתי ניתן לשבירה, מבין המלמד המקצועי והמונחה מאת שלמה המלך ע"ה לחנכו, כלומר להרגילו בתכונות נפשו שלו שילך בה כל ימי חייו באופן הנכון. טבעו ותכונותיו המופלאות שעתה משדרות רוע, יש בהן מתיקות נפלאה של עקשנות טובה ועמידה על עקרונות היהדות בעת ניסיון, יש בה מתיקות נפלאה בהפצת תורה ויראה בדרך המסורה ללא זיו וזיע,

בהתעקשות בלתי ניתנת לערעור על הדרך והנתיב בה יצעד יחד עם תלמידיו שומעי לקחו לעמידה בניסיונות הדור המבלבל והמתעתע מי שאינו ברור וחזק בדעותיו. ועוד ועוד מעלות נפלאות שיש למרדן והעקשן.

ראייה כזו מוציאה את הטעם מלכעוס על התלמיד שעתה אינו מסכים עם כל מה שנאמר לו, היציקה שאנחנו ניצוק לתוך המסגרת שאנחנו מעמידים בפניו תהיה ההרגל והשינון אין סופי בחשיבות העבודה וגדלות נפשו ונשמתו והחובה שיש עליו לעבוד את בוראו תוך כדי התגברות על תאוותיו, כשהוא יקבל את היציקה הזו בדרך נכונה היא תשפיע עליו באופן שלא יהא ניתן לערעור 'גם כי יזקין לא יסור ממנה', כי הוא קיבל יציקה שמתאימה לו ולתכונותיו, הוא מתחבר לדיבורים ושיחות נפש שקיבל באופן אישי מרבו, והוא יפעל לשנות ולחזק את החיובי שבו ולגדול בדיוק כמו שהבורא ית"ש נטע בתכונותיו, ולהוציא לפועל את כל הטוב והנפלא שיש בטבע נפשו הסוערה.

חמירה נעימה

פסק הדין שהוכרע בעת 'סעודה שלישית'

למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיכם לתת להם כימי השמים על הארץ (יא, כא).

בפרשת ואתחנן [שנת תר"ע] זמן קצר לאחר בואו של הרה"ק ה'אמרי חיים' מוויז'ניץ לכהן כרב בווילחוביץ, באו אליו בני משפחה אחת וביקשוהו לדון דין תורה ביניהם, בעניין ירושה שהשאיר להם אביהם ואינם יכולים להתפשר בחלוקתה.

ברם לרבנו נודע לפני כן, כי אביהם הזקן היה גביר בעל נכסים רבים ובשכבו על ערש דווי, במחלתו האחרונה אשר ממנה לא קם, באו אחדים מהיורשים, הציעו בפניו פתקאות מוכנות ורצו להחתימו, כי הוא מוריש לפלוני רכוש פלוני והשני חפץ להחתימו על רכוש פלוני. לאחר מות הגביר לא יכלו היורשים להתפשר בחלוקת הירושה של אביהם והחליטו לפנות אל מרן ה'אמרי חיים'.

בבואם אליו עם בקשתם, אמר להם רבנו: "בשבת קודש בסעודה השלישית אוציא אי"ה את פסק הדין בנדון!" הדבר היה כפלא בעיניהם, ובהיוודע הדבר בעיירה, השתוממו על תשובת רבנו וכי מוציאים פסק דין בלי בירור ובלי שמיעת טענות בעלי הדין וביחוד בסעודה שלישית של שבת, מרוב סקרנותם התאספו ציבור גדול בבית המדרש לסעודה השלישית לשמוע מה יגיד הרב הצעיר.

החמירה נעימה

חמרי פלח

אם להסיר המשקפיים ב'קריאת שמע'

שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד (ו, ד).

מה ששאל אם להסיר ה'בתי עיניים' (-משקפיים) בשעת קריאת שמע. לדעתי הרה"ק **מנאסאר זצ"ל** נתכוון בזה שלא יהיה בלבול כשיסיר ויניח הבתי עיניים. דאטו יש עניין חציצה בקריאת שמע דצריך שיהיה על עיניו, והלא עיקר הטעם ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוון כמו שאמר בשו"ע או"ח סימן ס"א ס"ה עיין שם, ומאי נפק"מ אם מניח היד על הבתי עיניים. וב'משנת חכמים' **למהר"ם חגיז** (בהמעלה הכ"ג באמונת חכמים אות תצ"ה) נתן טעם לידע להאמין אף במה שאין עיניו רואות עיין שם. ואם כי יש בזה ג"כ טעמים עפ"י חכמת האמת, אבל לא יעלה על הדעת ששיידך בזה חציצה וכדו', וזה פשוט מאד ואין מקום להאריך.

^{שו"ת "דברי יציב" (ליקוטים והשמטות) סימן יב}

חמרי דרוש

הנחמה הגדולה ביותר שה' יתברך בעצמו מנחמנו

נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם (הפטורה).

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^[דרושה הבהרה]

^{[דרושה הבהרה}

הפיוט

על מקורותיהם ועניינם
של פיוטי התפילה
מ' מרדכי

- מאמור ל"ו -

לישרים נאווה תהילה - ב'

על יצירתו האלגורית של הרמח"ל - 'לישרים תהילה'

ידי לימדתי שאובה מן הפסוק במשלי (כ, ה): "מים עמוקים – עצה בלב איש, ואיש תבונה ידלנה". וכדברי בעל "תורת המנחה", רבי יעקב סקילי (דרשה י"ב): "...כיצד היא החכמה באדם בכוח... שהרי המשל החכמה למים שהם בעמקי הארץ, וכשם שהמים שבעמקי הארץ הם בכוח, כך היא החכמה באדם". כלומר, המשל מסייע להוציא את העצה – הדעת והחכמה שטמונה בתחתית תודעתו של האדם מן הכוח אל הפועל.

נוסף לכך, המשל "יורה" את "חץ המוסר והדעת" היישר אל תוך לבו של האדם, מבלי להחטיא את המטרה. וכיצד?

הן עד מעט מלין דעה אכבירה / מבחר תהלות הנה / יחדו תהלותי מיטב כל שפח / כי את אשר קצר כל לשון מנו / הן ירמוזו מלי, המה יפצנו / בין משפחות חקמה רבתי.

"הן עד מעט מלין דעה אכבירה" – לשון זו מזכירה במידה רבה את הנאמר באיוב (ל"ה, ט"ז), על דרך השלילה: "בבלי דעת מילים יכביר". המשל מייצג את ההיפך מכך: מעצם טבעו הוא מלא ברמזים ובצפנים המתומצתים במילים קצרות. עניינים שבאופן רגיל דורשים אריכות מייגעת כדי להסבירם כראוי באופן שיובנו, מובאים במשל באופן תמציתי ומרוכז בעוד הם מכילים תוכן רב.

כל אלה כלולים, בדברי הרמח"ל עצמו בהקדמתו ליצירה זו: "כשנשט שרעפי ומזימותי תתהלכנה, לבקש להם מאשר ימצאו אבני מליצה ואבני שיר... והנה אין כמשל להצמיח אמת וללמד דעת, לגלות עמוקות מני חושך ותעלומה להוציא אור, לפקוח עיניים עיוורות ופתאים להקנות לב, כי את אשר לא ידעו ישכילו ואשר לא שמעו יתבוננו".

לאחר הבהרת יתרונותיו של צורת המשל ליצירה זו, ממשיך הדובר – ה"משל" – ומסביר כי המשל עצמו מסתמך על אישיותו של החתן שלכבוד שמחת כלולותיו חוברה היצירה, כמקובל באיטליה של אותם זמנים. הוא מכביר בשבחים על יושרתו של החתן ועל התרחקותו מכל מרחיקי האמת ואשר על כן – לו נאווה התהילה. את דבריו הוא מסיים בהרעפת ברכות ואחוללים לחתן לרגל בניית ביתו. כיוון שחלק זה אינו קשור לעלילה, לא נרחיב עליו כאן.

דיבור ב' - דמותה של תהילה

"דיבור" זה הוא הסצנה הפותחת את המחזה. המחזה מתחיל מנקודה מסוימת בעלילה: הנקודה שבה מציעים את "תהילה"

לאחרים, כמובא ב"ספר המשלים" לר"י גיקטיליא (בהקדמה): "והנה שלמה ע"ה כשרצה להראות גודל חכמתו לבני אדם לא יכלו המון העם להשיגה אלא על ידי המשלים שתיקן להם... והמשלים לא נעשו אלא להבין הדברים העמוקים הדקים לאותם שאינם יכולים להבין מרוב עומקם ודקותם, וזה שאמר בראש משלי: 'משלי שלמה בן דוד מלך ישראל', מה כתיב בתריה? 'לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה', מה כתיב בתריה? 'לקחת מוסר השכל צדק ומשפט ומשרים', מה כתיב בתריה? 'לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזימה'. בכאן

המשל מביע את השקט והשלום

הודיע שלמה ע"ה כוח המשלים ומעלתם ועד היכן תועלתם מגעת".

כן מובא בדרשות הר"ן (דרוש ה'): "...וכאשר ירצה השכל להישרי הטבע ולהבינו עניין דק, יצטרך שילמד לו אליו במשל עניין גם מוחש וקרוב אליו, כדי שיתקרב ממנו העניין הדק אשר הוא מכוון אליו... וזהו תועלת רוב המשלים". כלומר, המשל מסייע לאדם להבין מושגים מופשטים, באמצעות השוואתם למושגים חומריים הנתפסים בחושי האדם.

הרמח"ל ממשיך ומפרט את יתרונותיו הייחודיים של המשל בעומדו לשירות החכמה:

משפיל ומוציא חן ראשו ונצחתי / ממשפמי לב כתהום לעמק / עצה דלות הנה ידי למדתי / ובתוך לבב איש חץ מוסר ודעת / לידות (פלי אקטא) מאין כמוני.

לשון הרמח"ל: "ממעמקי לב כתהום לעומק / עצה דלות הנה

במאמר הקודם ערכנו היכרות ראשונית עם יצירתו האלגורית של הרמח"ל - 'לישרים תהילה' - שנכתבה כעין "מחזה" עלילתי-אליגורי, שבו משתתפים מושגים מופשטים המיוצגים כדמויות אנושיות, כגון: אמת, יושר, תהילה, לעומת סכלות, תרמית, תאוה ועוד.

סקרנו את תוכן היצירה בקווים כלליים, על פי "פתשגן המשל" – מעין 'תקציר עלילה' שהגיש לנו המחבר בעצמו בפתח חיבורו. כפי שצוין, גוף היצירה מחולק לשלושה פרקים, מעין "מערכות" במחזה. כל פרק כולל כמה "דיבורים", מעין 'סצנות' (תמונות / התרחשויות).

בכל "דיבור" עשויה להופיע דמות אחת ומשמיעה את דבריה במונולוג או שתי דמויות ויותר המשווחות ביניהן. כדי למקד את הקורא ולהקל עליו את הבנת הנמשל, מופיע בראש כל "דיבור" תמצית הרעיון המובע בו (=הנמשל). לצד פרטי רקע הכרחיים (בדרך כלל שם הדמות / הדמויות המשתתפות ומקום הימצאן). ראוי לציין שפרט 'פתשגן', לכל אורך היצירה העלילה אינה מסופרת במפורש, אלא מובנת מתוך חילופי הדברים הנאמרים.

במאמר זה ניכנס מעט פנימה אל תוך גוף היצירה עצמה. נעקוב אחר דבריהן של הנפשות הפועלות בחלק הראשון – המערכה הראשונה של המחזה. כפי שכבר צוין, מטרתה של מערכה זו בעיקר להציג בפני הקורא את עיקרי הגישות ודרכי הפעולה של גיבורי המחזה העיקריים: תהילה, יושר ורעיו, ומעבר למתרגם – המון, תרמית וסכלות.

דיבור א' - דברי מבוא ורקע לעלילה

בדיבור זה עדיין לא מתחילה העלילה עצמה. הדובר הוא ה"משל" בכבודו ובעצמו (שאינו נושא תפקיד נוסף בעלילה עצמה), המציג את עצמו כביכול 'מסביר' מדוע נבחר ככלי להעברת המסרים ביצירה זו.

פי המדבר! המשל אנכי / אותו אשר בחרה / מראש ימות עולם מעת הכינה / חקמה מרים פסא על פתחי שער / אותה לשפית ובכל חצרותיה.

ה"משל" מציג את עצמו כמי שנבחר מימי בראשית כדי לשרת את החכמה. רעיון זה שהמשל מסייע להבנת החכמה מופיע פעמים רבות במקורות, בייחוד בהקשר למשלי שלמה המלך. אלה שימשוהו כדי להעביר את חכמתו העמוקה

כיצד משרת המשל את החכמה ובאיזה אופן בא הדבר לידי ביטוי ב"לישרים תהילה"? מדוע חשה תהילה כי הוא מובלת כצאן לטבח? באיזה אופן מסייע רהב לתרמית בהשגת מטרותיו האפלות?

כבוד ויפוי / אם מכללי תרמית יעמדו רגע / פז רב לטיט ישוב,
יפי לנגע / חן טוב למאוס, אף כבוד לרפי.

כלומר, לולי רמאותו של תרמית, כל היופי, העושר והכבוד שרהב מתפאר בהם, לא היו נחשבים בעיני המון לכלום, שהרי "שקר החן והבל היופי", ואילו דברי התורה – האמת, הלא הם "נחמדים מזהב ומפז רב".

כאן מסתיימת לה הסצינה, המבהירה היטב את מהותם, שיחם ושיגם של החתן המיועד ושושבינו ואת התהום הפעורה בינו לבין כלתו המיועדת. באופן בולט בא לידי ביטוי בחילופי דברים אלה כוח השפעתו של תרמית על המון לסובב אותו בכחש. זאת בעוד השפעתו של השכל המבקש לגלות את האמת מוגבלת למדי, וכלשון הרמח"ל: "על הכוח אשר לתרמית אצל ההמון נגד השכל ומופתי ראיותיו".

ה"דיבור" הבא, הרביעי במערכה זו, מציג חילופי דברים בין יושר לשני רעיו – שכל וסבלנות, המשקפים את המצב הנוכחי בעליה מנקודת ראותם. מפאת אורכו והתוכן הרב שהוא מכיל, נותיר אותו למאמרנו הבא. ■

יצירת מופת. ציונו הק' של הרמח"ל

תגמולין? / הן מצאה כפיר עצם ידך / לתת שאלתי ולהמציאני /
הבת תהלה זאת כי איתיה / עתה שאל ממני / כי כל יכלתי לא
אמנע ממך.

בנימה משתפכת של הכרת הטוב, מבקש רהב להביע הוקרתו לתרמית, שהצליח להביא להישג ידו את שאיפת חייו: לזכות בתהילה.

תרמית מצדו אינו מצטנע, ואף מוסיף להכביר בקשיים שנערמו בדרכו ובמאמצים האדירים שנדרשו מצדו להשגת המטרה:

רהב, ידיד נפשי! הנה ענייך / ראו ולא זר את פועל פעלתי / כי
רק בזעת אף ויגיעת נפש / לך עד הלום הבאתי.

מי הוא זה שעמד בדרכו? תרמית, בלשון החלקלקה, מצייר את הדמות המייצגת את אויבו בסגנון קריקטורי מרושע:

עת בארי בצער / נוהם בעברתו, שואג לטרף / יחפז זנבו,
וכמו דם לאדימו / עיניו מזרי פחד / בן קם לנגדי איש מקחמתי
שכל / לתת להמון דעת / לבו להשפיל אף עיניו לפקח / לבלי
חפץ בך ולכלתי סחתך / לולי התחבולות אף התחזקתי / לו
בתלקות לא איתו דחיתי / מנחלתו זה לעד גרשתי.

אם כן, איש מלחמתו של תרמית הוא שכל, הלוחם נגדו כדי לחשוף אותו ברמאותו. תרמית יודע היטב כי שכל הוא הצודק, ואילו רק היה מצליח לפקוח את עיניו של המון ולא לפזר בינה, בוודאי היה המון מגרשו מנחלתו בבושת פנים.

רהב, לעומתו, שואל שאלת תם:

אך מה בנפשי ענל / מצא להרחיקני / כי בן לעזרתי צאת
התחזקתי?

מתוך השאלה נראה כי הוא באמת אינו מבין מה פסול יש בו. תרמית, לעומתו, ממשיך להפגין עד כמה הוא האמת נהירה לו, ועד כמה הוא פועל, במודע ובמכוון, כדי להעלים אותה מן ההמון:

רהב, ידידי! אלו / לא ימצאו בך רק כי התגדלת / מימי
בחורותיך / תמיד בבית דמיון, הנה דרך / למאס בנפשך כל
למודי שכל;

כלומר, הנקודה הראשונה לרעתו של רהב, שפירשו התרברבות וריקנות, היא העובדה שאביו מגדלו הוא הדמיון, המחשבה הכוזבת, המנוגדת באופן קוטבי לשכל ולכל מה שהוא מייצג. די בכך כדי לפתח תחושת מיאוס כלפי השכל.

אולם לא די בכך. תרמית אינו מאפשר לו, לרהב, להיתמם, ומעמיד מראה מול פניו:

אף כי הלא כמוני בן ידעת / כי כל הדר יפך כל יפעתך / לולי
מזמותי ונפלי רבו / בלם באיו, מאפס נחשבו / כסף וזהב, חו

ל"רהב". תהילה, מתבודדת בשדות בין ההרים, הרחק משאון העיר והמולתה.

הני צל בצוף מתוק! הני יכלי מים / מפז יקרים יחד / הרי
מנחה, כל סלעי מרגוע / הבודדים שלנו ומפיקי שקט! מה
אבחרה בכם, פמה אגילה / על שיחכם כי שח, על ענות דשא /
מכל שאון ערי כי חבריעוני / מה נחלתי כי מרה שבעת?

בדבריה מצביעה תהילה על השקט והשלווה והמרגוע השוררים בשדות, על הענווה שהם משדרים – "על שיחכם כי שח, על ענות דשא" בניגוד להמולת העיר הגדולה המשביעה אותה מרורות. ומדוע?

ויהי לבבי לה עד עולם קבר, / בל נתוני את כעסי הודיע. /
אל יד פסיל אדם כי יבלעני / אל יד אויל נבצר מחפיר מרשיע /
ינתנו דוני בורע בח; / הדי לזר יסגירו / כי הוללים יכתירו /
אנא ובה עיני מפעש תכה / וכשה לטבח דומיה אלכה.

אם כן, בעיר הגדולה איש אינו שם לב לכך שמכריחים אותה להינשא לרהב, אותו היא מכנה בשלל כינויי גנאי המשקפים את דעתה עליו: "כסיל אדם", "אוויל", "נבער" – בשכלו, "מחפיר", "מרשיע" – במעשיו. התחושה הזועקת מהמשך דבריה היא תחושת חוסר האונים העמוקה, המובעת באופן חריף ביותר בביטוי: "וכשה לטבח דומיה אלכה".

תחושות קשות אלו מתנקזות לקריאה המדהדת:

תבל, אהה תבל! איכה הרחבת / אך אל דבר קנב את מעגליך /
מושב מלכים איך שקר הלשבת / תוך ארמנות עזך ובטירותיך.
בלשון ציורית עזת מבע פונה תהילה אל "תבל" כולה, בקובלנה נוקבת על המקום שהיא מעניקה לשקר ולכוזב, עד כדי מתן השליטה והמלכות בידיהם. לשונו של הרמח"ל כאן מזכירה במעט את סגנון הפיוט הידוע "ציון הלא תשאל" לרבי יהודה הלוי, עת הוא מקונן: "את בית מלוכה ואת כסא כבוד א-ל, ואיך ישבו עבדים עלי כסאות גביריך".

דיבור ג' - רהב ותרמית

מעל במת המחזה מופיעים שתי הדמויות המהוות ניגוד מושלם לדמותה של "תהילה", הלא הם "רהב", חתנה המיועד, לעת עתה, ו"תרמית" – ה"שדכן" שרקח את כל הקנוניה, המשמש כעת כשושבין ראשי לקראת יום הכלולות המתקרב. בניגוד למונולוגים (חד-שיח) בדיבורים הקודמים, כאן מתרחש דו-שיח של ממש, שיש בו כדי להבין היטב את הלך רוחן של הנפשות הפועלות.

רהב פונה לתרמית:
מתי אשלים, או מה-לך אשיבה / אחי, פעל כל-טוב

משמעות היחסים בין הדמויות

כפי שהזכרנו במאמר הקודם, הרמח"ל עומד בהקדמתו על משמעותם של קשרי המשפחה והידידות בין הדמויות השונות במחזה. קשרים אלה הכרחיים להבנת הרובד הסמוי באלגוריה – הנמשל. כדי לפשט את הדברים ולסייע בהבנה העמוקה של היצירה, נתייחס להלן למשמעותם של הקשרים בין הדמויות העיקריות הנידונות במאמר זה:

יושר בן האמת ורעהו הקרוב של השכל – היושר הוא תולדה של הכרת האמת המבוססת על הידיעה השכלית. האדם הישר הוא מי שהאמת מנחה את דרכו, היא נהירה וברורה לו, משום שהוא מושפע אך ורק מן החכמה – השכל ואינו נתון לשליטתם של גורמים חיצוניים.

תהילה בתו של המון – שהרי "המון העם הם המהללים דבר או המגנים אותו" כלשון הרמח"ל בהקדמתו. אכן, מצד האמת, ראוי שתהיה ליושר – "בלכת כל העם בדרכי האמת, לא יללו ולא ישבחו כי אם היושר".

תרמית, רעהו של רהב – אויבם המר של יושר, בן האמת ושל שכל. הוא מייצג את כוח הרע בעולם, כיוון שהוא יודע היטב את האמת ופועל במתכוון לדחוק ולרמוס אותה. הוא מתיימר למלוך בעולם ולשלוט בדעת ההמון. רקיחת החיבור בין תהילה לרהב משרתת היטב את מטרתו.

רהב בן התאוה שפחת האמת – התאוה היא אמו ה"ביולוגית" של רהב, שכן התאוה רואה בכסף, ביופי ובכבוד חזות הכל (במצב הרצוי, היא ראויה להיות שפחת האמת, כלומר: נשלטת ומשועבדת לאמת התורה). ממילא מובן כי תולדתה, הרהב, מתאפיין בהתרברבות ריקנית המבוססת אך ורק על נתונים חיצוניים, מושאי התאוה. ברברנותו הולכת ומתפתחת תחת צלו של "דמיון" שגידלו כ"אב מאמץ". לכן הוא גם משוכנע כי הוא זה שראוי לתהילת ההמון.

היכל המעשה

סיפור לשבת

מאת: שמעון טיקוצקי

סיפור מתרץ שאלה

שלושה ימים חלפו והנה לפתע הוגד לו, לר' ישראל בער, כי הרבי ר' אשר הורה לקרוא לו לקודש פנימה. נכנס ר' ישראל בער אל הצדיק, בטוח שהרבי עומד להשמיע באוזניו דברים כדורבנות על מחשבותיו. אבל לא, להפתעתו פונה אליו הרבי ואומר לו את הדברים הבאים:

"סע לעיירה טריביטשוב, שם מתגורר יהודי מאנשי שלומנו, ר' אליהו שמו, אמור לו שאני רוצה לבוא אליו ל'וועטשער' - סעודת הלילה. כשתגיע לביתו בקש ממנו שימסור לך תרנגול לשחיטה (רבי ישראל בער היה שו"ב) ולקראת הערב גם אני אבוא לשם."

נפעם ומשתאה יצא ר' ישראל בער לטריביטשוב, בבואו לשם גילה כי ר' אליהו המבוקש הינו בעל 'קרעטשמע' - פונדק ומלונית אורחים. "באתי הנה בשליחותו של הרבי מסטולין" מסר ר' ישראל בער את דברי הרבי שחוללו תיכף מפנה בפני איש שיחו.

ר' אליהו נכנס מיד לחדר האוכל של הקרעטשמע, כמה ערלים ישבו שם ומילאו כריסם במאכל ומשקה חריף, "כולם החוצה" פקד עליהם בעל הבית ללא הודעה מוקדמת, ובעוד הם משרכים את רגליהם החוצה, כבר נשמעו נתזי המים הראשונים על רצפת החדר, פותחים את שורת הניקיונות וההכנות לקראת הביקור הרם.

רבי ישראל בער שחט עוף, המשרתים התקינו ממנו תבשיל מעלה ניחוחות, השמש כבר שקעה ופעמי מרכבותיו של הרבי מסטולין כבר נשמעו מבחוץ. בעל האכסניה, ר' אליהו יצא וקיבל את פניו בהתרגשות רבה. הרבי התפלל תפילת ערבית עם פמלייתו ואחר התיישב בראש השולחן המחופה מפה צחורה.

עוד בטרם החלו המשרתים להגיש את המאכלים, הורה הרבי לקרוא לר' אליהו שנכנס למטבח לפקח על אחרוני הבישולים, "ברצוני לספר מעשה" פתח הצדיק והחל לספר.

פיצוץ אדיר החריד את העיירה השלווה טריביטשוב, רעש מרעיד התגלגל ברחובות והקפיץ את כל התושבים מבתיהם, אנשים טסו על נפשם בבהלה לכל עבר, נדמה היה שרעידת אדמה פקדה את העיר.

רק לאחר שענני האבק מסמאי העיניים החלו להתפוגג, התברר שמדובר בסך הכול בבניין אחד שהתמוטט וקרס, ה'קלויסטער', בית הטיפלה המקומי, הבניין הישן שהתנשא לרום של עשרות מטרים של אבן וזוגיות חומות ירקרקות, הפך בן רגע לגל אבנים ענק.

בצער רב התיישב הכומר אולג, ראש הכנסייה המקומית שאיבד באחת את מקום משרתו, לנסח מכתב למשרד הממשלתי בפטרבורג הבירה, בקשת סיוע כספי להקמת הכנסייה מחדש.

התגובה, כשמדובר בכנסייה נוצרית, לא איחרה לבוא. מעטפה עבה ובתוכה עשרים אלף רובל

שמועה מסתורית מסעירה את חצר הקודש סטולין. יודעי דבר שחים על סכום עתק, 'אלף רובל', שהונח על שולחנו של הרבי והוא סירב לקבלו בתוקף, אלא שאיש אינו יודע למה ומדוע.

הימים ימי מלכותו של הרבי הקדוש ר' אשר השני מסטולין זי"ע, בנו של הרבי הקדוש בעל ה'בית אהרן' זי"ע שכידוע הדריך את תלמידיו למאוס בעולם הזה, לבכר את הדחק על פני העושר, לא פלא שחצר הקודש הקרלינאית לא הייתה אז משופעת בממון, בלשון המעטה. חובות כבדים השתרגו עליה ופורע אין להם.

משהתיישב הרבי ר' אשר'ל על כס ההנהגה, הועמס על כתפיו גם נטל החובות שתפחו עם השנים. "האמינו לי" התבטא אז הרבי הצעיר בפני מקורביו, "אילו ידעתם עד כמה מעיק עול החובות על לבי, הייתם פושטים את הקפטנע'ס שלכם ומוכרים אותם כדי להסדירים..."

אחד הנושים הגדולים של חצר הקודש היה יהודי, תושב העיר סטולין, שמו ר' ישראל פ'. יהודי זה הלווה בשעתו, עוד בימי הרבי בעל ה'בית אהרן', סכום של אלף רובל שמעולם לא הושב לו, והוא כמובן לא חדל 'להזכיר' מדי פעם את החוב הגדול שלא נפרע.

הרבי ר' אשר עצמו מיאן להחליף מילה עם האיש לטוב ולמוטב, כשאיש אינו יודע למה. והנה, באחד הימים משגר ר' ישראל 'מסר של פיוס' לבית הרבי, "מוכן אני לנכות את החוב בשלמותו, למחול על אלף הרובל" אמר, "בתנאי שהרבי ימחל לי ויסיר ממני את קפידתו".

ההצעה כשלעצמה משמחת לא מעט מבני הבית, משמשים וגבאים מקווים שהרבי ישיב על ההצעה בחיוב ואז סוף סוף ניתן יהיה לנשום קמעא, החובות הכבדים יצטמקו משמעותית. אלא שאיש מהם לא תיאר לעצמו כמה נחרצת תהיה תגובתו של הרבי.

"איך האב איהם א כפרה מיט זיין טויזנטער, און קיין שלום וועלן מיר נישט מאכן" השיב הרבי בתוקף. כלומר, אינני זקוק לו ולאף הרובל שלו, אך שלום לא אעשה עמו בשום אופן. והצעת ה'מחילה' ההרדית ירדה מיד מעל הפרק.

תשובתו הנחרצת של הרבי הפליאה מאוד את אחד מחשובי החסידים, הרה"ח המפורסם רבי ישראל בער העליר, בן אחיו של הגאון רבי שמואל העליר רבה של צפת.

"הרבי הרי כה מוטרד מעול החובות", הרהר ר' ישראל בער לעצמו, "הוא עצמו הרי התבטא שהם מעיקים על לבו באופן לא יתואר, ואילו כאן הוא מוותר בהינף יד על אלף רובל טבין ותקילין?!"... כיון שעלה 'הרהור' זה בלבו, מיהר רבי ישראל בער לצאת את שערי החצר. במשך שלושה ימים לא הראה את פניו לפני רבו הרה"ק רבי אשר זי"ע, שכן כידוע היה הרבי ר' אשר חש ומרגיש מיד בכל נדנדוד מחשבה של חסידיו, היה זה פחד לעמוד לפניו במצב זה.

בית הכנסת קארלין בירושלים העתיקה

הוא החליט שאינו הולך לשאול איש בעולם, הוא הולך עכשיו אל הכומר אולג ואומר לו חד משמעית שאינו יכול לקבל את ההצעה. הכומר אולג שמח לקבל את פני 'שותפו', אלא שסבר פניו הבהיר מיד לאן רוחו נושבת. אליהו, בעקשנות יהודית אופיינית, הוריד באחת את ההצעה מעל הפרק. אין על מה לדבר. 'לא' מוחלט. הכומר אולג לא הרים ידיים. הלך יהודי אחד, יבוא יהודי אחר במקומו. הוא פנה אל יהודי אחר ושמו ישראל פ., הציע לו את ההצעה והוא, בשונה מקודמו, כבר לא עמד בפיתוי, הוא הסכים לקבל על עצמו את המלאכה ששכר ענק בצידה, בנה מחדש את הכנסייה כשהוא גורף לכיסו אלף רובל. הרבי ר' אשר זי"ע סיים את הסיפור, ואז קרא בזעקה לזהות, בניגון של שאלה נוקבת, בלשון קודשו:

"ואת אותם אלף רובל שאליהו טריביטשויבער וויתר עליהם בגבורת נפש, רוצים אתם שאני אסכים אקבל?!"...

לאורך כל שמיעת הסיפור עמד בעל האכסניה, רבי אלי', כשבושה גדולה מכסה את פניו. כל השנים בטוח היה שחיבוטי הנפש שעברו עליו באותו ליל, לקבל את ההצעה או לא, היו בינו לבין קונו בלבד. הוא לא סיפר על כך לאיש, אפילו לא לבני ביתו הקרובים. הוא התבייש מעצמו שהייתה לו 'הווה אמינא' שכזו, לבנות כנסייה... הוא לא תיאר לעצמו שהרבי הקדוש ידע את כל אשר נעשה בפרוטרוט. מיד כשסיים הרבי את סיפורו נפל רבי אלי' והתעלף. ואילו הרה"ח רבי ישראל בער, שעמד אף הוא והאזין לסיפור בקשב, כבר הבין היטב למה וויתר רבו הרה"ק רבי אשר זי"ע בהינף יד על האלף רובל של ר' ישראל, ולא הסכים להתפייס אתו בשום אופן.

מקור: גיליון 'אוהל מועד' דחסידי לעלוב, מפי הרה"ח ר' שמואל פרוש שליט"א, מגדולי מעתיקי השמועה בחצה"ק לעלוב, ששמע את הסיפור הזה לפרטי פרטיו לפני שנים רבות מפי הרה"צ רבי יהושע העשיל הלטובסקי זצ"ל, שבועות ספורים לפני הסתלקותו, כשליווה אותו בדרכו מבית המדרש לביתו. "הקשב היטב לדבריי" הקדים רבי יהושע העשיל טרם פתח בסיפורו, "כי לא תמיד יש בכוחו לספר את המעשה הזה".

להארות ותגובות למדור זה: abcd1122@013net.net

נשלחה חיש לתיתב הדואר של הכומר. כנראה שגם אולג עצמו לא תיאר לעצמו שזה יהיה כה פשוט, לו ידע היה מוסיף עוד ספרה או שניים לסכום ששרבט. כעת צצה במוחו מחשבה זדונית אחרת. "למה לך, אולג, לבנות בניין כה יקר שיעלה עשרים אלף רובל, הרי יכול אתה לבנות בניין רעוע שיעלה רק חצי מהכסף (ואולי יחזיק מעמד גם חצי מהזמן, אבל למי באמת אכפת?) ואת שאר הכסף תכניס בשקט לכיס, מבלי שאיש יידע על כך"... אבל עם מי עושים עסק כזה? מי יהיה קבלן הביצוע - שותף הסוד? קבלן גוי? לא בא בחשבון. גוי הרי בהזדמנות הראשונה יגיר לגרונו כמה כוסות יי"ש ויספר את הסוד הכמוס באוזני חבריו, מה שיבטיח שהכומר אולג יסיים את חייו בצינוק טחוב. ברור שעסק כזה אפשר לבצע רק עם יהודי, יהודי מטבעו הוא שומר סוד. אפשר לסמוך עליו. "אליהו, בעל הקרעטשמע" הרהר הכומר אולג לעצמו, "הוא בדיוק האיש המתאים, אדם שאפשר לסמוך עליו"...

בליל נטול ירח אחד קרא הכומר לאליהו לביתו, סיפר לו בסוד על התכנית הרווחית שנרקמה במוחו, "אתה תהיה מנהל העבודה, תבנה כנסייה בעלות של עשרת אלפים רובל בלבד, ואלף רובל תקבל בשכרך". את השאר כמובן ייקח הכומר לעצמו.

ר' אליהו היה אז עני מופלג, הקרעטשמע שלו הניבה רווחים זעומים, הוא מעולם לא מישש בידיו אפילו שטר של חמש רובל, הסכום שיצא מפי הכומר גרם לו לסחרחורת קלה. 'אלף רובל' בבת אחת, ולא בחלום, במציאות... אלא שאז החלו צפות במוחו מחשבות נלהבות פחות. "מדובר הרי בבניית 'בית עבודה זרה', כנסייה נוכרית ומשוקצת, איך ייתכן שאתה, יהודי מבטן ומלידה, תבנה מקום כזה?"...

"עליי להימלך קודם באשתי, לשמוע את דעתה" אמר אליהו לכומר אולג והשתמט ממנו לפי שעה.

בדרכו הביתה להתייעץ עם זוגתו, הרהר אליהו שנית בדבר, "אם אני כמעט התפתיתי, ייתכן מאוד שגם היא לא תעמוד בניסיון כה כבד", הוא נמלך אפוא בדעתו לנסוע תיכף ומיד לקארלין, אל הרה"ק בעל ה'בית אהרן' לשאול בעצתו, וממחשבה למעשה, מיד כיוון את צעדיו לקארלין. עודו צועד שוב הבזיקה מחשבה בראשו, "הרבי, הצדיק, הוא הרי מקור הקדושה, איך אתה מעז בכלל ללכת אליו לשאול אם לבנות בית עבודה זרה, מקור הטומאה?... שאלה משוקצת כזו לא מכניסים אל הקדוש פנימה, ויהי מה!" אמר אליהו לעצמו וסב חיש על עקביו, הביתה, לטריביטשוב.

"אבל, רגע, איך אתה יכול להפסיד את ההזדמנות של החיים שלך? לוותר על אלף רובל בבת אחת?" ניצתה בלבו מחדש השאלה הראשונה.

"טוב, אני כן הולך לשאול את הרבי" אמר לעצמו וכיוון שוב את חרטומי מנעליו לכיוון קארלין. ההחלטה הזו, כצפוי, החזיקה מעמד רק כמה צעדים ספורים. "הרבי הוא מקור הקדושה ואני הולך לשאול אותו שאלה כזו? על אבי אבות הטומאה?"... אלא שהפעם הייתה זו החלטה סופית.

תחת אחד השיחים

פנינים משיחתם של אבות

המקום: לובלין.

הזמן: ליל שב"ק, לפני קידוש.

"מה עושים כשהרשע רוצה 'מדרגות'?"

סיפר הרה"ק רבי חיים יחיאל מאיר ממאגליצא זי"ע: פעם בליל שבת קודש ישבו גדולי תלמידי החוזה מלובלין זי"ע, כולם צדיקים מפורסמים לבושי לבן - ווייסע ז'שיבצ'עס, והמתינו לצאתו של החוזה מחדרו לקדש על היין ולערוך את שולחנו. לפתע, פתח החוזה את דלת חדרו הפונה אל החדר הפנימי, וקרא לעברם ברתחת אש קודש: "כתוב בתורה (בפרשת השבוע - ואתחנן) 'ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו', ותרגומו ומשלם לשונאיו עובדין טבין דאינון עביד בהאי עלמא, כדי להאבידן מעלמא דאתי. "שואל אני אתכם" פנה החוזה לתלמידיו, "בשלמא, אם הרשע להוט אחר תאוות ממון, אז שפיר, מובן, נותנים לו בעולם הזה הרבה ממון כדי להאבידו מעולם הבא. ואם הרשע להוט אחר תאוות כבוד, מרעפים עליו הרבה כבוד בעולם הזה, כדי לכלות את זכויותיו לעולם הבא. "אבל מה עושים כשהרשע אינו אוהב לא ממון, לא כבוד, אלא אוהב מדרגות? מה עושים כשהתאוה שלו היא להיות רבי? במה משלמים לו במקרה כזה כדי להאבידו מהעולם הבא? שקט מאזים השתרר בחדר גדוש התלמידים והצדיקים, והרבי המשיך ותרץ בעצמו "אלא בוודאי התירוץ הוא כך, מי שאוהב מדרגות - נותנים לו משמים מדרגות, ומי שאוהב להיות רבי ומנהיג, נותנים לו מן השמים להיות רבי - כדי להאבידו עי"ז מעלמא דאתי!..." ותיכף סגר ה'חוזה' את הדלת, ופחד גדול נפל על כל הנאספים שם.

הילולא דצדיקיא

שבת קודש - נחמו, ט"ז באב:

הרה"ק רבי מנחם מנדל ב"ר משה אברהם דוד, אב"ד סטריזוב. תלמיד "החוזה", בעל 'שובע שמחות'. תקצ"א. הגאון רבי משה ב"ר רפאל דוד פארדו מאלכסנדריה. תרמ"ח.

יום ראשון, י"ז באב:

הגאון רבי שמשון ב"ר יוסף ורטהיימר מווינה. תפ"ה. הרה"ק רבי אברהם מרדכי ב"ר בנימין זאב יעקב, מפיינשטוב. תקפ"ד. הרה"ק רבי יוסף מנחם ב"ר יעקב יצחק שפירא מבלענדוב. תרפ"ז.

יום שני, י"ח באב:

הרה"ק רבי שמואל ב"ר נפתלי הירש מאפטא, תלמיד "החוזה". ת"ר. הרה"ק רבי שלמה חיים ב"ר אהרן מקוידניוב. תרכ"ב. הרה"ק רבי שלמה חנוך ב"ר יחזקאל הכהן מראדומסק הי"ד. בעל 'שבחי כהן'. תש"ב. הגה"ק רבי דוד משה ב"ר נתן נחום רבינוביץ, ראש ישיבות "כתר תורה" ראדומסק, הי"ד. תש"ב. הגה"צ רבי דוב בער ב"ר אברהם אליעזרוב, גאב"ד קטמון. בעל שו"ת 'שאלי ציון'. תשכ"ו. הרה"ק רבי צבי אריה ב"ר מרדכי יוסף טברסקי, מזלאטיפולי - טשורטקוב. בעל 'הטוב והתכלית'. תשכ"ח.

יום שלישי, י"ט באב:

הגאון רבי יעקב ב"ר מכיר כולי. בעל 'מעם לועז'. תצ"ב. הרה"ק רבי אביעזרי זליג ב"ר חיים מאיר יחיאל שפירא (ממוגלינצא) מסטריא. תרמ"ה. הרה"ק רבי אהרן מנחם מנדל ב"ר סנדר ליפא

פסיפס

דמויות ♦ שיחות ♦ עבר

שמעון טיקוצקי

הא דאמרי אינשי

פתגמים ואמרות מאוצר הדורות

דעת קנית

"הצדקה הגדולה שבצדקות - המלמד דעת לעני בדעת. כי אין לך עני כעני בדעת"

הרה"ק בעל ה'בני יששכר' זי"ע

עדה המצבה הזאת מצבות מספרות

הרבי מבעלזא 'ראה' את הקבר

מגדולי עולי ארץ ישראל היה הגה"ק המפורסם רבי אלעזר רוקח זצוק"ל מאמסטרדם, בעל ה'מעשה רוקח', שעלה ארצה בשנת תק"א. לפי המקובל, שנה לאחר עלייתו, בשנת תק"ב, נסתלק רבנו ליישיבה של מעלה.

מצבת זוגתו של בעל 'מעשה רוקח' בהר הזיתים

אלא שעם השנים נחלקו הדעות לגבי תאריך פטירתו ומקום קבורתו. יש אומרים שנפטר בג' חוה"מ סוכות ונטמן בצפת במערה הנקראת "מערת אשכנזים" מימין לכניסה, כאשר לפי מסורת זו היו נוהגים בצפת להשתטח על קברו בימי הרחמים והסליחות, עד שנעלם ונשתכח מקום קברו, ויש אומרים שנפטר בתאריך אחר ונטמן בביה"ח בחברון.

ופרט מופלא סיפר הגה"צ רבי אלחנן היילפרין זצ"ל מראדומישלא, כי עם הגעתו של הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע לאר"י שהה בעיה"ק צפת, הימים היו ימי חודש אלול ואנ"ש שם העירוהו לבקר את קברי הצדיקים הטמונים בביה"ח הישן בצפת, אבל הוא נמנע לקראתם באומרו עליהם:

'הרה"ק רבי לייבל אייגר זי"ע מלובלין החשיב גם את ימי הסליחות ליום טוב קצת, כי מיום א' דסליחות ביקש לחבוש השטריימל כובע ישועה בראשו ובמילא אין ללכת לקברים בימים כאלו'.

באחד הימים באו ואמרו להרה"ק מבעלזא שידוע כי ה'מעשה רוקח' טמון בביה"ח זה, והוא זצ"ל היה אחד מראשי משפחות רוקח. נענה אפוא הרה"ק מבעלזא והלך עד להחומה של הבית העלמין, והשקיף למטה על כל הבית החיים ואמר שרואה הקבר והוא פלא, לפי שאיש לא יודע עד עתה מקום קברו בדיוק.

זוכר הנשכחות

פניני הסטוריה יהודית

"וברך ברכת הגומל"

בשבת פרשת ואתחנן תרמ"א, חל שיפור במצב בריאותו של הרה"ק רבי אברהם יעקב הראשון מסדיגורא זי"ע לאחר ששכב על ערש דווי כמה שבועות.

הקלויז בסאדיגורה

השמחה באותה שבת רבתה מאוד, וכך מתארים חסידים במכתב ששיגרו לאנ"ש בצפת עיה"ק: "ב"ה בשב"ק ואתחנן הלך כ"ק י"נ (כבוד קדושתו יחיה נצח) להקלאז (הקלויז) החדשה קודם קדושת שחרית, ולא הניחו לשום אדם לעמוד בעת הליכתו הק' להקלאז, ואח"כ עלה לתורה שלישי, וקראו לו עד סוף עשרת הדברות ובירך ברכת הגומל, וכל העם ענו ואמרו בהודאה והלל... ואח"כ בעת שיצא מבית תפילתו לילך לביתו נאווה קודש, עמד על הפתח שפתוח לרחוב, ופניו כנגד העם, וקיבל שלום מכל הבאים לחצה"ק בעת ששמעו מבריאתו (מהבראתו), וכל העדה עומדים על הדר, מימינו ומשמאלו, בגילה ורעדה... ומרן מלכנו י"ג הולך בתווך, וכולנו יחד ענינו ואמרנו א גיט'ן שבת בשמחה ובצהלה".

